

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΣΤΟΥΣ ΒΕΝΕΤΣΙΑΝΟΥΣ (1423-1430)*

Ι 1. Γύρω στα 1423 ή Θεσσαλονίκη περνούσε κρίσιμες ώρες. Οί συχνές επιδρομές στον πλούσιο περίγυρό της είχαν ξεχαρβαλώσει και καταστρέφει την οικονομία της και φτώχεια και δυστυχία βασάνιζαν όλοένα και πιο πολύ τον εξαθλιωμένο πληθυσμό της. Οί συχνές και πρόσκαιρες πολιορκίες της και ή αδυναμία της να άμυνθει έφερναν ακόμα πιο κοντά και σίγουρο τον κίνδυνο να πέσει στα χέρια τών Τούρκων, ενώ ό δεσπότης της Άνδρόνικος ήτανε άρρωστος. Όλ' αυτά λοιπόν άνάγκασαν τον Άνδρόνικο να προσανατολιστεί στην ιδέα να την πουλήσει στους Βενετσιάνους που την ίδια έποχή αγόραζαν και άλλες πολιτείες¹.

Στην ίδιαν άπόφαση φαίνεται πως έφτασαν και οί σύμβουλοί του που έκφράζανε τις αντίληψεις του άρχοντολογιοϋ τής πολιτείας. Γιαυτό και βρέθηκαν όλοι τους σύμφωνοι να τή δώσουν στους Βενετσιάνους, προτού προφτάσουν να τους την πάρουν οί Τούρκοι. Κάτω λοιπόν από τις συνθήκες αυτές άρχισε ή σχετική άλληλογραφία του Άνδρόνικου με τή Βενετσιάνικη Διοίκηση τής Εϋβοίας για τους όρους που θα τους την έδινε. Κι έδω βρίσκεται ή ουσία του προβλήματος: ό Άνδρόνικος τή Θεσσαλονίκη στους Βενετσιάνους την πούλησε ή τή χάρισε;².

* Η μελέτη αυτή είναι ανάπτυξη ένός σχολίου με τον τίτλο «Τή Θεσσαλονίκη την πούλησε στους Βενετσιάνους ό δεσπότης Άνδρόνικος;» στη Διήγηση του Ίωάννου Άναγνώστου. (Πρβλ. Ίωάννου Άναγνώστου, Διήγησις περι τής τελευταίας άλώσεως τής Θεσσαλονίκης, Μονωδία επί τή άλώσει τής Θεσσαλονίκης, Εισαγωγή-Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Γιάννη Τσάρα, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 97-102).

1. Να πουλούν ή να δίνουν προίκα στις κόρες τους πολιτείες ή ολάκερες περιοχές οί λογής-λογής χωροδεσπότες είναι φαινόμενο συνηθισμένο που έκφράζει, όπως ξέρουμε, μιá βασική αντίληψη κάθε φεουδαρχικής κοινωνίας. Τήν προέκτασή του τή ζούμε ακόμα και σήμερα. Μόνο που σήμερα τó φανέρωμά του έχει πάρει άλλη μορφή.

2. «Sapientes consilii.

Conzosiache el rezimento nostro de Nigroponte per sue letere e per suo messi a nui mandadi per un brigantino armado ne habi notificado la extrema condition della terra de Salonichi per la assedion de Turchi, e chomo el Despoti per suo nome e per nome de tuto quel puovolo per suo letere et ambassador habbia offerto al dito nostro rezimento voler dare la dita terra in man del dito rezimento toianbola et recevendola per nome della nostra signoria, non dimandando alcuni altra cossa salvo che quella terra diebia esser reta secondo le sue uxanze e statuti, e che i Griexi sia mantegnudi in le sue razon e jurisdiction, e che i siano liberi de poder star e partirse ad ogni suo bon piaxer; e considerado tute cosse che merita-

Αϊώνες τώρα οί διάφοροι ιστορικοί συγγραφείς πού μίλησαν γιά τή Θεσσαλονίκη τῶν τελευταίων βυζαντινῶν της χρόνων δέχουνταν πῶς ὁ τελευταῖος δεσπότης της Ἀνδρόνικος, τρίτος γιὸς αὐτὸς τοῦ αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ τοῦ Παλαιολόγου, τὴν πούλησε στοὺς Βενετσιάνους γιά πενήντα χιλιάδες χρυσὰ δουκάτα, ὅπως διηγίεται ὁ Γεώργιος Φραντζῆς στὸ Μεγάλο του Χρονικό (Majus)¹.

Ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως πού στὰ 1947 ὁ Κ. Μέρτζιος δημοσίεψε ἀπὸ τὰ Κρατικά Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας τὸ ἔργο του «Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας» καὶ ὑποστήριξε τὴ γνώμη, πῶς τὴ Θεσσαλονίκη ὁ δεσπότης της Ἀνδρόνικος στοὺς Βενετσιάνους δὲν τὴν πούλησε, μὰ τὴ χάρισε, τὴ γνώμη του τὴ δέχτηκαν ὅλοι οἱ σύγχρονοι ἱστορικοί, Ἕλληνες καὶ ξένοι, δίχως δευτέρη κουβέντα².

mente se die considerar, et maxime ch'el non faria per ben del stado nostro la dita terra capitasse in man de infedeli, ne de altra nation che fusse vesina ale terre nostre, E l'andera parte che al predito rezimento nostro se debia risponder che intexe le dite suo letere, e quel che a bocha per so parte ne ha referido el prudente homo Andriuo de Napoli zercha le information necessarie del dito luogo de Salonichi et etiamdio de le sue opinion, la nostra Signoria per honor de la fe de Christo, e non per ambixion de dominio, ma abiando sempre dexiderado e desiderando la salute de quele parte, in tute cosse possibile alie a conservar, ha delibierado de mandar chon le galie de Romania, e chon altre nostre galie e nostre zente che partira de proximo do nostri provededori, i qual avera de nui in comandamento de trasferise al dito luogo segundo la volunta, intention, et offerta del predito misser lo Despoto, e puovolo de Salonichi a suo conforto» C. S a t h a s, Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge, 1, Paris 1880, 133, 25-134, 7).

1. Γ. Φ ρ α ν τ ζ ῆ ς, Chronicon Minus, σ. 1-147. Chronicon Majus, σ. 149-591, ἔκδ. V. G r e c u, București 1966, σ. 260, 23-24· 298, 25-27.

2. Τὴν ἴδια γνώμη ὡστόσο, στηριγμένος καὶ αὐτὸς στὰ ἴδια κείμενα, τὴν ὑποστήριξε πρῶτος στὰ 1910 ὁ Camillo Manfroni (βλ. C. M a n f r o n i, La marina veneziana alla difesa di Salonicco (1423-1430), «Nuovo Archivio Veneto», Venezia 1910, σ. 8, σημ. 3). Ἐτσι ὁ Μέρτζιος δὲν εἶπε οὔτε κάτι καινούργιο οὔτε κάτι πρωτότυπο. Εἶναι ὅμως περίεργο πῶς γιά τὴ γνώμη αὐτὴ τοῦ Manfroni δὲ μίλησε κανένας βυζαντινολόγος, μὰ καὶ κανένας δὲ θέλησε νὰ τὴ δεχτεῖ ἢ νὰ τὴν ἀνασκευάσει. Τὴ δέχτηκαν ὡστόσο σὰ γνώμη τοῦ Μέρτζιου (Κ. Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα μακεδονικῆς ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947. Βλ. τὸ Γ΄ κεφάλαιο, ὅπου πραγματεύεται τὴ Βενετσιανοκρατία στὴ Θεσσαλονίκη (1423-1430) μὲ τὸν ὑπότιτλο: «Δὲν ἐπωλήθη ἡ Μακεδονικὴ πρωτεύουσα, ἀλλὰ παρεδόθη ὑπὸ ὄρους», σ. 30 καὶ 34. Βλ. καὶ G. O s t r o g o r s k y, History of the Byzantin State, μετάφραση στὰ ἐγγλέζικα τοῦ J. H u s s e y μὲ θεώρηση P. C h a r a n i s, New Brunswick καὶ New Jersey 1969, σ. 560, σημ. 1). Οἱ Ἕλληνες ἱστορικοί σήμερα, ὅσες φορές χρειαστεῖ νὰ μιλήσουν γιά τὸν τρόπο πού πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους στὰ 1423, γιά ν' ἀποφύγουν τὴ λέξη πούλημα ἢ ἀγοραπωλησία, μεταχειρίζονται τὰ ρήματα παραδίνω (ἢ παίρνω γιά τοὺς Βενετσιάνους) ἐκχωρῶ, παραχωρῶ κ.ά. στὴ θέση τοῦ offero τῶν ψηφισμάτων τῆς Βενετσιάνικης Γερουσίας.

Ἐτσι ὁ καθηγητὴς Ἄπ. Βακαλόπουλος γράφει: «...στὰ 1423 ὁ διοικητὴς τῆς Θεσσαλονικῆς Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος καὶ οἱ ἄρχοντές της προτιμοῦν νὰ τὴν παραδῶ-

2. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Μέρτζιου γιὰ τὴ θέση του αὐτὴ εἶναι: πρῶτα-πρῶτα πὼς τὰ μυστικά ἀρχεῖα τῆς Βενετσιάνικης Καγκελαρίας σὲ καμιὰ τους πράξη δὲ σημειώνουν τὸ ποσὸ τῶν 50 χιλιάδων δουκάτων γιὰ ξαγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνῶ σημειώνουν καὶ τὸ παραμικρότερο ἐξοδο ἀκόμα ποὺ κάνουν· ἔπειτα πὼς στὶς σχετικὲς συζητήσεις ἀνάμεσα στὸν Ἀνδρόνικο καὶ στοὺς Βενετσιάνους δὲ γίνεται κουβέντα γιὰ χρηματικὴ ἀποζημίωση γιὰ τὸν Ἀνδρόνικο· πὼς τὸ σχετικὸ χωρίο τέλος τοῦ Φραντζῆ μὲ τὴν εἶδηση αὐτὴ ὁ καθηγητὴς I. B. Παπαδόπουλος, ποὺ ἐξέδωκε τὰ δύο πρῶτα βιβλία τοῦ Μεγάλου Χρονικοῦ του, τὸ ὀβελίζει, γιατί, λέει, ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν κωδίκων βγαίνει τὸ συμπέρασμα πὼς τὸ πρόσθεσε κάποιον ἄλλο χέρι ἀργότερα¹.

Τὰ χωρία ὡστόσο τοῦ Μεγάλου Χρονικοῦ τοῦ Φραντζῆ ποὺ μιλοῦν γιὰ τὸ πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι δυὸ καὶ ὁ Παπαδόπουλος ὀβελίζει μόνο τὸ ἓνα, τὸ πρῶτο, γιατί τὸ χωρίο αὐτὸ δὲν τὸ ἔχουν ὅλοι οἱ κώδικες. Τὸ δευτέρον ὅμως τὸ δέχεται, ὅπως τὸ ἔχουν ὅλοι οἱ κώδικες². Τὸ ἐπιχείρημα λοιπὸν αὐτὸ τοῦ Μέρτζιου δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει καμιάν ἀποδειχτικὴ ἀξία γιὰ τὴ θέση του, πὼς ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη δὲν τὴν πούλησε, μὰ τὴ χάρισε στοὺς Βενετσιάνους

Γιὰ τὰ δυὸ ἄλλα ἐπιχειρήματά του ποὺ φαίνονται καὶ σοβαρὰ καὶ ἀξιόπιστα, εἶναι ἀνάγκη νὰ ξανακοιτάξουμε τὶς ἱστορικὲς πηγές.

Πρῶτος τὴν πληροφορία πὼς ὁ δεσπότης Ἀνδρόνικος πούλησε τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους τὴ δίνει ὁ ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς Λαόνικος Χαλκοκονδύλης³. Ὁ Χαλκοκονδύλης κιόλας σὰν σύγχρονος μὲ τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ γεγονὸς (γράφει ὡς τὰ 1464 ἢ 65 καὶ αὐτὸ σημαίνει πὼς κάπου ἐκεῖ κοντὰ πρέπει καὶ νὰ ἔχει πεθάνει), μὰ καὶ σὰν διπλωματικὸς ὑπάλληλος τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ, μποροῦσε νὰ ἔχει περισσότερες καὶ πιὸ συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτή⁴. Ἄν ὡστόσο

σ ο υ ν στοὺς Βενετοὺς μὲ τὸν ὄρο νὰ σεβαστοῦν τὴν κοινοτικὴ τους οἰκονομία καὶ τὰ προνόμια τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Παρόμοιο γεγονὸς εἶχε προηγηθῆ στὴν Κέρκυρα» (Α. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 75 καὶ σημ. 1, 2). Ὁ Στ. Κυριακίδης ἔχει τὴ γνώμη πὼς «Ἀμφότεροι [δηλαδὴ οἱ Ἀνδρόνικοι Παλαιολόγοι, ὁ γιὸς Ἰωάννου τοῦ Η' καὶ ὁ γιὸς Μανουῆλ τοῦ Β'] κατὰ περίεργον σύμπτωσιν ἀσθενήσαντες ἐπώλησαν τὴν Θεσσαλονικίην εἰς τοὺς Βενετοὺς ὁ μὲν τῷ 1418, ὁ δὲ τῷ 1423» (Στ. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ η ς, Βυζαντιναὶ Μελέται, II-V, Θεσσαλονίκη 1937, σ. 477). Ἀλλὰ τὴ Θεσσαλονίκη τὴν πούλησε στοὺς Βενετσιάνους μόνο ὁ γιὸς τοῦ Μανουῆλ Β' Ἀνδρόνικος στὰ 1423.

1. Μέρτζιος, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 34.

2. Georgii Phrantzae, Chronicon, ἔκδ. I. Παπαδόπουλου, τ. 1, Lipsiae (Teubner) 1935, σ. 69, 11-14 καὶ 125, 2-4.

3. Χαλκοκονδύλης, ἔκδ. Durkó, I, Βουδαπέστη 1922, 193, 1-13 καὶ II, Βουδαπέστη 1927, 13, 23-14, 1.

4. K. Grumbacher, Geschichte der Byzantinischen Literatur, 2η ἔκδοσις, München 1897, σ. 302. G. Moravcsik, Byzantinoturcica, 1, 2η ἔκδοσις. Berlin, 1958, σ. 391-397.

δὲν ὀρίζει καὶ τὴν τιμὴν ποὺ τὴν πούλησε καὶ περιορίζεται μόνο νὰ πεῖ «οὐ πολλοῦ τινος», αὐτὸ δείχνει ἀντικειμενικότητα καὶ εἰλικρίνεια. Κανένας δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ὑποστηρίξει ὑπεύθυνα πόσα δουκάτα πῆρε ὁ Ἄνδρόνικος ἀπὸ τοὺς Βενετσιάνους. Μὰ καὶ κανένας δὲ μπορεῖ νὰ ὑποστηρίξει πὼς τὸ σχετικὸ χωρίο μὲ τὴν εἶδηση αὐτὴ εἶναι ἐμβόλιμο ἢ διασκευασμένο, ὅπως ἔχει ἀποδείξει ἡ κριτικὴ ἔκδοση τοῦ κειμένου του, ὥστε ν' ἀμφιβάλλουμε γιὰ τὴν πατρότητά του ἢ γιὰ τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς πληροφορίας του.

Τὴν πληροφορία αὐτὴ ὅμως τοῦ Χαλκοκονδύλη τὴ συμπληρώνει ἀργότερα τὸ Μεγάλου Χρονικὸ (Majus) τοῦ Φραντζῆ, ποὺ ὄχι μόνο βεβαιώνει πὼς ὁ Ἄνδρόνικος πούλησε τὴ Θεσσαλονίκη, μὰ ὀρίζει καὶ τὸ χρηματικὸ ποσὸ ποὺ τοῦ ἔδωσαν οἱ Βενετσιάνοι: 50 χιλιάδες χρυσὰ δουκάτα¹. Ἔτσι στὴν πληροφορία τοῦ Χαλκοκονδύλη «οὐ πολλοῦ τινος», πρόσθεσαν τώρα καὶ τὸ συγκεκριμένο ἀριθμὸ 50 χιλιάδες καὶ τὸ εἶδος τοῦ νομίσματος, χρυσὰ δουκάτα, κι ἔτσι ἔχουμε ὀλοκληρωμένον πιά τὸν πυρῆνα τῆς πληροφορίας γιὰ τὸ πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὸ Μικρὸ Χρονικὸ (Minus) τοῦ Φραντζῆ, ποὺ εἶναι ἔργο του αὐθεντικὸ, δὲ μιλάει γιὰ τὸ πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης, γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲ συνδέεται μὲ τὴν προσωπικὴ του δράση. Ὁ ἴδιος δὲν ἔγραψε ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπως ἄλλοι σύγχρονοὶ του ἱστορικοὶ, μὰ ἔνα προσωπικὸ Ἡμερολόγιό μὲ τὶς ἀναμνήσεις του ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ του δραστηριότητα στὴν ὑπηρεσία τῶν δυὸ τελευταίων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Γι'αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὰ τελευταῖα γεγονότα ποὺ συνθέτουν τὴν ἱστορία τοῦ Βυζαντίου δὲ γράφει παρὰ μόνο ὅ,τι εἶναι βίωμά του. Γιὰ τὴν ἴδια αἰτία δὲν ἔγραψε καὶ γιὰ τὸ πούλημα τῆς Σπάρτης. Ἡ σιωπὴ του λοιπὸν γιὰ τὸ πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης δὲ μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ κλονίσῃ τὴν ἀνάλογη εἶδηση τοῦ Χαλκοκονδύλη. Ἄν θυμηθοῦμε κιόλας πὼς ὁ Φραντζῆς πέθανε στὸ τέλος περίπου τοῦ 1478 καὶ πὼς ὁ κώδικας Taurinensis B II 20, ὅπου βρίσκουμε τὴν εἶδηση γιὰ τὶς 50 χιλιάδες χρυσὰ δουκάτα εἶναι τοῦ 1577, πρέπει νὰ δεχτοῦμε πὼς ἡ εἶδηση αὐτὴ κυκλοφόρησε μέσα στὸν πρῶτο αἰῶνα ἀπὸ τότε ποὺ πέθανε².

Ἐνας ἄλλος ἱστορικὸς σύγχρονος περίπου μὲ αὐτὰ τὰ γεγονότα τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ Θεόδωρος Σπανδογίνος, Κωνσταντινουπολίτης ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ γενιὰ τῶν αὐτοκρατόρων Καντακουζηνῶν, στὸ ἱστορικὸ του ἔργο γιὰ τοὺς Τούρκους, μιλάει κι αὐτὸς γιὰ οἰκονομικὴ συναλλαγὴ ἀνάμεσα στὸν Ἄνδρόνικο καὶ τοὺς Βενετσιάνους, μὰ διηγείται κάπως διαφορετικὰ τὸ γεγονός. Ὁ Σπανδογίνος δηλαδὴ γράφει πὼς ὁ Ἄνδρόνικος ὑποσχέθηκε

1. Φραντζῆς, ἔκδ. G r e c u, 260, 23-24.

2. I. Χασιώτης, Μακάριος, Θεόδωρος καὶ Νικηφόρος οἱ Μελισσηνοὶ (Μελισσοουργοί), Θεσσαλονίκη 1966, σ. 173.

στοὺς Βενετσιάνους νὰ τοὺς δώσει τὴ Θεσσαλονίκη. ἂν τοῦ ἔδιναν αὐτοὶ σὰν ἀντάλλαγμα τὰ ἔσοδα τοῦ Treviso ὅσο θὰ ζοῦσε¹. Ἐὰν ἡ πληροφορία αὐτὴ τοῦ Σπανδογίνου δὲν εἶναι ἔτσι, ὅπως τὴ συναντοῦμε στὸ ἔργο του, συμφωνεῖ ὡστόσο μὲ τὶς ἀνάλογες προτάσεις ποὺ ἔκαμε ἡ Βενετσιάνικη Γερουσία στὸν Ἀνδρόνικο γιὰ χρονιάτικη οἰκονομικὴ ἀποζημίωση.

Ὁ κώδικας τέλος 161 τῆς Χίου λέει πῶς, γιὰ νὰ πουλήσει ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους, τὸν παρακίνησε τὸ ἀρχοντολόι της, γιὰτὶ δὲν ἤθελε νὰ πέσει στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Αὐτὸ εἶναι πολὺ πιθανό, ἂν θυμηθοῦμε πόσο φρόντισαν γιὰ τοὺς εὐγενεῖς οἱ Βενετσιάνοι, μόλις πῆραν τὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ ἴδιος κώδικας λέει ἀκόμα πῶς ὁ Ἀνδρόνικος ἀναγνώρισε τὴ Θεσσαλονίκη σὰν χτῆμα πιά τῶν Βενετσιάνων καὶ μὲ χρυσόβουλλο ποὺ τοὺς ἔδωσε. Ὅμως οὔτε χρυσόβουλλο οὔτε κανένα ἄλλο ἔγγραφο τοῦ Ἀνδρόνικου βρέθηκε ὡς τώρα, ποὺ νὰ ἐπαληθεύει τὸν κώδικα².

Ὡστε οἱ βυζαντινὲς καὶ μεταβυζαντινὲς ἐλληνικὲς ἱστορικὲς πηγὲς μιλοῦν βέβαια ἢ καθεμιὰ μὲ τὸν τρόπο της, ἀνάλογα μὲ τὶς πληροφορίες ποὺ μποροῦσε νὰ ἔχει γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὁ συγγραφέας τους, μιλοῦν ὅμως καὶ μὲ βεβαιότητα πῶς ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους τὴν πούλησε, δὲν τὴ χάρισε. Καὶ δὲν τοῖς μένει καμιὰ ἀμφιβολία γι'αυτό.

II 1. Κοντὰ ὅμως στὶς γενικὲς αὐτὲς εἰδήσεις τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν χρονικογράφων τῆς Τουρκοκρατίας, εἰδικὰ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους, μιλοῦν οἱ Βενετσιάνικες πηγὲς καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὰ ψηφίσματα τῆς Γερουσίας. Μόνο σ' αὐτὰ μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε, ἄς εἶναι καὶ δίχως ἐνότητα, τὴν πορεία τῶν συζητήσεων ἀνάμεσα στὸν Ἀνδρόνικο καὶ στὴ Γερουσία³. Τὰ ψηφίσματα αὐτὰ εἶναι τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεών της καὶ ἀπὸ τὴν

1. Κ. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθήναι 1868, σ. 108. Ὁ ἴδιος, Documents inédits, τ. 9, Paris 1890, σ. 149, 3-20. Ὁ Σάθας πιστεῖ πῶς ὁ Θεόδωρος Σπαντουῆς γεννήθηκε ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης στὴν Ἰταλία καὶ πῶς στὰ 1465 ἦταν ἀκόμα παιδί (βλ. Documents inédits 9, εἰσαγωγή, IV, ὅπου μιλάει καὶ γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἐπώνυμου ἀπὸ Σπαντουῆς σὲ Σπανδογίνος). Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 97. Treviso εἶναι τὸ ἀρχαῖο Tarvisium στὴ ΒΑ Ἰταλία, 30 χλμ. ἀπὸ τὴ Βενετία.

2. Ν. Κοσμάς, Ὁ ἀνέκδοτος κώδικας 161 τῆς Χίου γιὰ τὴ σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1430 καὶ τὴ μάχη τῆς Βάρνας. Εἰσαγωγή-κειμενο-σχόλια, Ἀθήνα 1975, σ. 18, 25α-20,28.

3. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 34-39, 45-87, 90-92. Τὰ ψηφίσματα τῆς 7 καὶ 27 Ἰουλίου τοῦ 1423 προτίμησα νὰ τὰ παρακολουθήσω ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, ὅπως τὰ δημοσίεψε ὁ Σάθας (βλ. Sathas, Documents inédits, τ. 1, Paris 1880, σ. 133, 21-139, 43 καὶ 141, 1-150, 28), γιὰτὶ ὁ Μέρτζιος, στὴν περίληψή τους ποὺ δημοσίεψε, παράλειψε μερικὲς εἰδήσεις μὲ βασικὴ σημασία γιὰ τὸ θέμα μας. Πρβλ. ἀκόμα καὶ F. Thiriet, Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie, τ. 2 (1400-1430), Paris 1959, ἀρ. 1895, 2149.

ἄποψη αὐτή, σὰν ἐπίσημα ἐγγράφα, ἔχουν τὸ ἀνάλογο κύρος τους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ἀντιρρήσεις ποὺ μπορούμε νὰ ἔχουμε γι' αὐτό.

Ἐπιπλέον ἀπὸ τὰ ψηφίσματα αὐτὰ μόνο δυὸ φωτίζουν ἄμεσα τὸ πρόβλημά μας¹. Ἔτσι ἀπὸ τὸ ψήφισμα τῆς 7 Ἰουλίου μαθαίνουμε πὼς ὁ Ἀνδρόνικος, ἐπειδὴ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆ Θεσσαλονίκῃ τὴν πολιορκοῦσαν οἱ Τοῦρκοι καὶ κιντύνευε νὰ τὴν πάρουν, ἔστειλε μὲ δυὸ ἀπεσταλμένους τοῦ ἐπιστολῆς στὴ Βενετσιάνικη Διοίκηση τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς πρότεινε ἀπὸ μέρος του καὶ ἀπὸ μέρος ὄλων τῶν Θεσσαλονικιῶν νὰ δώσει τὴ Θεσσαλονίκη στὴ Βενετιὰ μὲ τρεῖς ὅρους: α) νὰ διοικιέται σύμφωνα μὲ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά της, β) οἱ Θεσσαλονικιοὶ νὰ κρατήσουν τὰ δικαιώματά τους καὶ τὶς ἐξουσίες τους καὶ γ) νὰ εἶναι ἐλεύθεροι νὰ μείνουν ἢ νὰ φύγουν².

1. Sathas, Documents inédits, τ. 1, σ. 133, 21-139, 43 καὶ σ. 141, 1-150, 29. Thiriet, Régestes des délibérations, 2, ἀρ. 1892 καὶ 1898.

2. Τοὺς ἴδιους ὅρους τὸ ψήφισμα τῆς 27 Ἰουλίου τοὺς παραλλάζει κάπως καὶ βάζει γιὰ δεῦτερο ὄρο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ κληρικοὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν περιουσία τους καὶ γιὰ τρίτον, οἱ εὐγενεῖς καὶ ὁ λαὸς ἂν θέλουν νὰ φύγουν, θὰ μπορούν νὰ πουλοῦν τὰ ὑπάρχοντά τους καὶ νὰ φεύγουν δίχως νὰ τοὺς ἐμποδίζει κανένας. Αὐτὸ τὸ βλέπουμε στὶς ἐντολῆς ποὺ ἔδωσε ἡ Γερουσία στοὺς πρεβεδοῦρους της ποὺ θὰ πήγαιναν νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη:

«Cum regimen nostrum Nigropontis per literas suas datas die secundo mensis Junii elapsi scripserit nostro dominio habuisse literas a domino Despoto Salonichi, quarum copiam nobis miserunt per quas literas idem dominus Despotus offert dare nostro dominio terram Sasonichi cum voluntate omnium civium terre predictae, et ultra continentiam literarum predictarum dictum regimen Nigropontis nisi ad presentiam nostram Andream de Neapoli fidelem nostrum et civem Nigropontis qui nobis exposuit ex parte dicti regiminis quod cum literis domini Despoti venerunt Nigropontem duo sui ambassiatores offerentes civitatem predictam Salonichi et parte dicti domini Despoti cum voluntate omnium civium dicte terre dare libere nostro dominio petentes solum tria, primum quod nostrum dominium velit dicte comunitati observare statuta et consuetudines suas et quod secundum dicta sua statuta et consuetudines regantur, secundum quod suus archiepiscopus et alii sui clerici eis confirmentur et permittantur in suo archiepiscopatu et beneficiis stare, tertium quod nobiles et cives Salonichi si vellent de dicta civitate recedere et ad loca nostra vel alio ire habitatum possint bona sua vendere, et quo eis placuerit ire habitatum sine contradictione» (Sathas, Documents inédits, τ. 1, 137, 32-138, 4).

Ἡ Γερουσία ἔγραψε ἐπίσης καὶ στὸ βάλυλο στὴν Κωνσταντινούπολη νὰ παρουσιαστεῖ στὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννη Η' τὸν Παλαιολόγο καὶ νὰ τοῦ ἐξηγήσει, ποιοὶ λόγοι τὴν ἀνάγκασαν νὰ δεχτεῖ τὴν πρόταση τοῦ Ἀνδρόνικου, γιὰ νὰ πάρει τὴ Θεσσαλονίκη:

«Bailulo autem Constantinopolis scribatur in hac forma.

Scribimus et mandamus vobis cum nostris consiliis regatorum et additionis quod recepto presenti mandato comparere debeatis cum nostris literis credulitatis, quas vobis mittimus, presentibus introclusas ad presentiam Serenissimi Domini Imperatoris in casu quo sit convalescentia et quando non comparere debeatis ad presentiam filii sui, et facta fraterna et amicabile salutatione et oblatione cum verbis pertinentibus et necessariis, sicut honori suo et nostro videbitis convenire, debeatis dicere et exponere quod per literas scriptas et solennes ambas-

2. Τὸ περιεχόμενο αὐτὸ τῆς ἀναφορᾶς τῆς Διοίκησης καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀνδρόνικου τὰ βεβαίωσε καὶ προφορικὰ ὁ πιστὸς πράκτορας τῆς Γερουσίας Ἀνδρέας Ναυπλιώτης, ποὺ ἔφερε καὶ τὴν ἀλληλογραφία¹. Ὅλ' αὐτὰ λοιπὸν τὰ λέει βέβαια τὸ ψήφισμα τῆς 7 Ἰουλίου, λείπει ὅμως ἀπὸ αὐτὸ καὶ ἡ ἴδια ἡ ἀναφορὰ τῆς Διοίκησης καὶ οἱ ἐπιστολές τοῦ Ἀνδρόνικου ἢ τὰ ἀντίγραφα τους. Λείπει ἀκόμα καὶ ὁποιο ἄλλο σχετικὸ κείμενο μὲ τὴν ἀλληλογραφία αὐτὴ ποὺ θὰ ἐπαλήθευε τὸ περιεχόμενο τῆς ἀναφορᾶς. Τέλος δὲν ἔχουμε κανένα κείμενο μὲ τοὺς ὅρους καὶ τὶς συμβάσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἀνδρόνικου καὶ τῆς Κοινότητος μὲ τοὺς Βενετσιάνους πρεβεδοῦρους ποὺ πῆγαν νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη². Μὰ καὶ

siatores missos per illustrem dominum Despotum Salonichi nostro regimini Nigropontis, idem dominus Despotus cum magna instantia requisivit ut, considerata oppressione ipsius civitatis, placeret dicto regimini velle accipere et acceptare, predictam civitatem Salonichi nomine nostri domini quam nostro dominio dabat de bona voluntate sua et omnium civium dicte terre et volebat ipsam potius pervenire ad manus Turchorum, qua informatione habita et significata nobis per dictum nostrum regimen Nigropontis, dominatio nostra considerans inconvenientia existens et que secutura erant si dicta civitas pervenisset in manibus Turchorum ut perventura erat, non ambitione domini, sed pro honore sue Serenitatis et christianitatis misit ad accipiendum et acceptandum civitatem predictam tenendo certe facere rem gratam et acceptam sue Maiestati et utilem et comodam eius Imperio, (S a t h a s, Documents inédits, 1, 134, 24-42· πρβλ. καὶ 139, 13-33). Τὴ συμφωνία Θεσσαλονικιῶν καὶ Βενετσιάνων ὁ Δούκας τὴ δίνει κάπως ἀλλιῶς ἀντιγράφω ἐδῶ τὴν ὑπόσχεση τῶν Βενετσιάνων πῶς «Αὐτοὶ δὲ οἱ Βενετικοὶ ἀσπασίως τὴν ἀγγελίαν δεξάμενοι τοῦ παραδοῦναι τὴν Θεσσαλονικὴν αὐτοῦ συνέθεντο τοῦ φυλάξαι καὶ θρέψαι καὶ εὐτυχίσει τὴν πόλιν καὶ εἰς δευτέραν Βενετιαν μετασχηματίσαι· καὶ αὐτοὶ οἱ Θεσσαλονικαῖοι ἔστερξαν τοῦ εἶναι πιστοὶ ἐν τῇ κοινότητι τῶν Βενετικῶν ὡσπερ αὐτοὺς τοὺς ἐν τῇ Βενετιᾷ καὶ γεννηθέντας καὶ τραφέντας» (Δ ο ὕ κ α ς, ἔκδ. V. G r e c u, Bucuresți 1958, 247, 17-21).

1. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, σ. 136, 15-16.

2. «Ἐπειδὴ εἰς τὰς συμβάσεις, αἵτινες συνωμολογήθησαν κατὰ τὴν παράδοση τῆς Θεσσαλονίκης μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ἀντιπροσώπων Santo Venerio καὶ Nicolao Giorgio ὅφ' ἐνός καὶ ὅφ' ἐτέρου τῶν πληρεξουσίων τοῦ Δεσπότη καὶ τῆς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης...» (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, 61). Ὁ κώδικας Morosini ὡστόσο μιλώντας γιὰ τοὺς ὅρους αὐτοῦ λέει πῶς «ἐκρατήθη ἔγγραφος σημείωσις» τοῦ (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 43).

Ἄλλὰ οἱ πρεβεδοῦροι τοὺς κανέναν ἀπὸ τοὺς ὅρους αὐτοῦ δὲ σεβάστηκαν. Ἔτσι γιὰ τὸ 2ο ὄρο βλέπε τὸ 12 αἴτημα τῆς 2ης ἀντιπροσωπίας τῆς Κοινότητος στὴ Γερουσία (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 76-77) καὶ τὸ 15 (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 79). Γιὰ τὸν 3ο ὄρο βλέπε τὸ 1ο αἴτημα τῆς ἴδιας ἀντιπροσωπίας (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 72-73) καὶ αἴτημα 14 (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 78).

Γιαυτὸ καὶ ἡ Κοινότητα στὸ διάστημα τῆς ἐφτάχρονης Βενετσιανοκρατίας ἀναγκάστηκε νὰ στείλει δυὸ ἀντιπροσωπίας της, μιά τὸ καλοκαίρι τοῦ 1425 καὶ μία τὸ καλοκαίρι τοῦ 1429, στὴ Βενετιᾷ, γιὰ νὰ κάμει τὰ παράπονά της στὴ Γερουσία, πῶς οἱ πρεβεδοῦροι της δὲ φυλάγουν καμιά ἀπὸ τὶς συμφωνίες τοὺς ἐκεῖνες ποὺ ἔκαμαν, ὅταν τοὺς παράδινε τὴν πολιτεία της. Καὶ ἴσια-ἴσια μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία ἡ Γερουσία ἀναγκάστηκε νὰ δεχτεῖ

κάτι άλλο: κανένα ψήφισμα ή άλλο έγγραφο, απ' όσα έχουμε σήμερα, δέ βεβαιώνει τή συμφωνία ανάμεσα στον Άνδρόνικο και τή Γερουσία, για νά ξέρουμε όλα τά κατέκαστα για τή συμφωνία αυτή, μά και ό,τι έχουμε δέν παρουσιάζει καμιάν ένότητα στις συνεννοήσεις αυτές¹. Έτσι όλες οί πληροφορίες του ψηφίσματος τής 7 Ίουλίου για τή Θεσσαλονίκη είναι από τήν άναφορά τής Διοίκησης τής Εύβοιας. Ός ποιό βαθμό ώστόσο τό ψήφισμα αυτό εκφράζει μέ άντικειμενικότητα τό πνεύμα τής άναφοράς, δέ μπορούμε νά ξέρουμε. Όμως έτσι κι άλλιώς οί πληροφορίες του είναι έμμεσες και αυτό είναι πρώτ' απ' όλα πού καθορίζει και τό βαθμό τής άξιοπιστίας του.

3. Όταν έφτανε στη Γερουσία ή άναφορά τής Διοίκησης τής Εύβοιας μέ τά αντίγραφα των έπιστολών του Άνδρόνικου, ή Βενετιά βρισκόταν μπλεγμένη σ' έναν σκληρό κι άτέλειωτο πόλεμο για τήν κοιλάδα του Πάδου². Στο μεταξύ, μόλις στά 1419, ύστερ' από πολλές και μεγάλες δυσκολίες κατάφεραν νά ειρηνέσουν μέ τους Τούρκους κι ένα μέρος τής Γερουσίας δέν ήθελε ούτε ν' άκούσει για πόλεμο στην Άνατολή. Ένα άλλο μέρος όμως είχε τή γνώμη πώς έπρεπε νά δώσουν στους Τούρκους ένα τόσο γερό χτύ-

όρισμένα παράπονα τής Κοινότητας και νά μιλήσει για προνόμια πού είχε συμφωνήσει μέ τους πρεβεδούρους της, αλλά περιορίζεται σε γενικότητες και άοριστίες μέ εκφράσεις δυνητικές. Πρβλ. άκόμα, «Ήμεις Φραγκίσκος Φόσκαρη...άκούσαντες τά άρθρα τής συμβάσεως...», «...Τάς γνωστάς χάριτας ήτοι συμφωνίας και συμβάσεις...» (Ψήφισμα τής 7 Ίουλίου του 1425 (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεία, σ. 47). «Τά διατάγματα και αί συμβάσεις αί γινόμεναι μεταξύ τής ήμετέρας Αύθεντίας και των ήμετέρων ύπηκόων Θεσσαλονικέων...» (ψηφισμα τής 14 Ίουλίου του 1429, Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεία, σ. 72). Δηλαδή ούτε ως τόν Ίούλιο του 1425 άκουσε τίποτε ή Γερουσία ούτε ως τόν Ίούλιο του 1429 είδε πουθενά γραμμένες τις συμβάσεις των πρεβεδούρων της μέ τήν Κοινότητα τής Θεσσαλονίκης.

1. Ό Μέρτζιος άνθολογώντας τά μνημεία τής μακεδονικής ιστορίας από τά κρατικά Άρχεία τής Βενετίας φαίνεται πώς τά διάλεξε και τά δημοσίεψε μέ πολύ στενά άτομικό κριτήριο και δέ δημοσίεψε ό,τι σχετικό μέ τή Μακεδονία βρήκε σ' αυτά. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούν τά τόσα κενά πού παρουσιάζει ή έκλογή του, ή φροντίδα του νά παρουσιάζει τους Βενετσιάνους σαν «προστάτες» τής Θεσσαλονίκης και πώς τονίζει χαρακτηριστικά τά έξοδα πού έκαμαν οί Βενετσιάνοι για τή Θεσσαλονίκη, και μάλιστα σε ειδικό υπότιτλο (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεία, σ. 98-99), ενώ δέ μιλάει καθόλου για τά έξοδα. Τά ψηφίσματα ώστόσο τής Γερουσίας από τις 7 Ίουλίου του 1425 και από τις 14 Ίουλίου του 1429 μιλούν συχνά για τά έξοδα τής Θεσσαλονίκης. Άπό τά έξοδα αυτά έταξαν στον Άνδρόνικο 20-40 χιλιάδες άσπρα τó χρόνο και απ' αυτά κοντά στά άλλα, έδιναν και πλούσια δώρα και άλλα δοσίματα στους Τούρκους (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεία, σ. 38, 45 κ.ά.). Γενικά τó ιστορικό ύλικό πού δημοσιεύει ό Μέρτζιος για τόν τρόπο πού πέρασε ή Θεσσαλονίκη από τους Βυζαντινούς στους Βενετσιάνους είναι άποσπασματικό και δέν επιτρέπει νά σχηματίσουμε καθαρή τήν εικόνα του. Άλλά και οί περιλήψεις του, όπου υπάρχουν, παρουσιάζουν μερικές φορές άσάφειες.

2. M a n f r o n i, La marina veneziana, σ. 5-6.

πημα, ὥστε νὰ μὴ μπορέσουν νὰ συνέρθουν εὐκολα καὶ νὰ τοὺς ἀφήσουν ἤσυχους γιὰ χρόνια.

Οἱ Βενετσιάνοι ἤθελαν βέβαια τὴ Θεσσαλονίκη, μὰ ὄχι καὶ νὰ μπλέξουν σὲ πολεμικὲς περιπέτειες μὲ τοὺς Τούρκους ἐδῶ στὴν Ἀνατολή. Ἔπειτα οἱ φιλικὲς σχέσεις μαζί τους ἐξυπηρετοῦσαν πολὺ καλύτερα τὰ συμφέροντά τους. Μὰ ταυτόχρονα δὲν ἔπρεπε νὰ χάσουν καὶ τὴν εὐκαιρία νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη. Δίλημμα σκληρό.

Αὐτὲς λοιπὸν οἱ ἐσωταξικὲς ἀντιθέσεις τῆς Γερουσίας ποὺ ἀντανακλοῦσαν τὰ συμφέροντά τους, στὸν πολιτικὸ τομέα, καθορίζουν καὶ τὸν προσανατολισμὸ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Δημοκρατίας.

Σὲ ζητήματα ὥστόσο ποὺ εἶχαν γενικότερη σημασία, ἡ Γερουσία δὲ διαφωνοῦσε. Κι ἐπειδὴ ἡ Θεσσαλονίκη τοὺς ἦταν πολὺτιμη γιὰ κέντρο ἐμπορικὸ καὶ πολεμικὸ καὶ πολὺ περισσότερο τῶρα ποὺ στὴν Ἀνατολὴ ὁ κίντυνος ἀπὸ τοὺς Τούρκους μεγάλωνε ὀλοένα καὶ περισσότερο, ἡ Γερουσία τὴν ἤθελε ἔτσι κι ἄλλιῶς μὲ ὅλες τὶς μικρότερες διαφορὲς της¹.

Ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς θὰ ἐμπορεύονταν ἄνετα μὲ τὸ βόρειο Αἰγαῖο καὶ μὲ τὰ Βαλκάνια. Ἔπειτα θὰ μποροῦσαν νὰ ἐπικοινωνοῦν ἀνενόχλητα καὶ μὲ τὶς πιὸ μακρινὲς ἀποικίες τους καὶ νὰ φτάνουν ὡς τὸ Ἀζώφ². Δὲν πρέπει

1. Ὅπως δείχνουν τὰ ψηφίσματα τῆς Γερουσίας γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, αὐτοὶ ποὺ διαφωνοῦσαν μέσα στὴ Γερουσία ἦτανε πάντα λίγοι ἢ πολὺ λίγοι (βλ. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, σ. 135, 28-30, σ. 139, 43, σ. 140, 25-27, σ. 150, 26-28 κ.λ.). Αὐτὲς ὥστόσο οἱ διαφορὲς ποὺ παρατηροῦμε μέσα στὴ Γερουσία δὲν ἐκφράζουν παρά τὰ εἰδικὰ κομματικά τῆς συμφέροντα. Αὐτὲς οἱ διαφορὲς τῆς ὁμῶς εἶναι καὶ ἡ πιὸ βασικὴ ὀργανικὴ τῆς ἀδυναμία κι ἓνας ἄλλος λόγος ποὺ καθορίζει καὶ τὸ βαθμὸ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν ψηφισμάτων τῆς. Εἶναι ἀμφίβολο ἂν ὁ δόγης τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἔφερνε ὅλα τὰ ζητήματα στὶς συνεδριάσεις τῆς Γερουσίας, ὅταν μερικὰ μποροῦσε νὰ τὰ κρύψει. Σ' αὐτὴ τὴν αἰτία πρέπει ν' ἀποδώσουμε καὶ τὴν ἀοριστία καὶ ἀσάφεια ποὺ παρουσιάζει μερικὲς φορὲς καὶ ἡ διατύπωση τῶν νοημάτων τους, ὅπως τὸ βλέπουμε στὰ ψηφίσματα τῆς 7 Ἰουλίου τοῦ 1425 καὶ τῆς 14 Ἰουλίου τοῦ 1429. Καὶ αὐτὸ εἶναι πολὺ πιθανό. Ἴσως γιὰ τὴν ἴδια αἰτία νὰ λείπουν ἀπ' αὐτὰ καὶ ὅλα τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ θὰ φώτιζαν καλύτερα τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους καὶ θὰ τοὺς ἔδιναν ἓνα ἀναμφισβήτητο κύρος.

2. Μ. Λάσκαρι, Ναοὶ καὶ Μοναὶ τὸ 1405 εἰς τὸ Ὀδοιπορικὸν τοῦ ἐκ Σμολένσκ Ἰγνατίου, Τόμος Ἀρμενοπούλου, ἐπὶ τῆ ἐξακοσιετηρίδι τῆς Ἐξαβίβλου αὐτοῦ (1345-1945), Θεσσαλονίκη 1952, Ἐπίμετρον Θεσσαλονίκη-Τάνα, σ. 331-340. Γιὰ τὶς ἐμπορικὲς σχέσεις τῆς Βενετίας μὲ τὴ Θεσσαλονίκη βλ. F. T h i r i e t, Les Vénitiens à Thessalonique dans la première moitié du XIV siècle «Byzantion» 22 (1952), 323-332. Ὁ Ἰ δ ι ο ς, Délégations des assemblées Vénitiennes concernant la Romanie, τ. 1, Paris 1966, σ. 1160-1363, ἀρ. 214, 327, 346, 354, 376, 400, 434, 440, 445, 453, 698.

Γιὰ τὸν οικονομικὸ ρόλο τῆς Θεσσαλονίκης στὰ χρόνια τὰ βυζαντινὰ ὡς τὴν τελευταία τῆς ἐποχῆς βλέπε O. T a f r a l i, Thessalonique au quatorzième siècle, Paris 1913, σ. 97-129. Γ. Κ ο ρ δ ἄ τ ο ς, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τ. 2, Ἀθήνα 1960, σ. 245-254. Σ. Λ ἄ μ π ρ ο ς, Τὸ ἐν Θεσσαλονίκη Βενετικὸν Προξενεῖον καὶ τὸ μετὰ τῆς Μακεδονίας ἐμπόριον τῶν Βενετῶν, «Νέος Ἑλληνομνήμων» 8 (1911) 206.

ακόμα να ξεχνοῦμε πὼς τὴν ἐποχὴ αὐτὴ οἱ ἐμπορικὲς γαλέρες τῆς Βενετιᾶς ὄργωναν σὰ δική τους θάλασσα ὅλη τὴ Μεσόγειο καὶ τὸ ἐμποριό της εἶχε παγκόσμιο χαρακτήρα. Τὴν εἰκόνα τῆς ἐμπορικῆς της δραστηριότητος στὴ Μεσόγειο ζωηρὴ κι ἐκφραστικὴ τὴ δίνει ὁ Χαλκοκονδύλης. Αὐτὸς λοιπὸν λέει πὼς οἱ Βενετσιάνοι γιὰ τὶς ἐμπορικὲς τους συναλλαγὰς ἔφταναν ὡς τὴν Αἴγυπτο, στὴ Λιβύη, στὰ παράλια τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὀκεανοῦ, στὰ Βρετανικὰ νησιὰ καὶ πίσω πάλι στὴ Συρία καὶ ἀπὸ κεῖ ὡς τὸν Τάναη¹.

Ἐπειτα οἱ Βενετσιάνοι, κοντὰ στὰ ἄλλα πού θὰ τοὺς πρόσφερε ἡ Θεσσαλονίκη, λογάριαζαν πολὺ καὶ τὰ ἔσοδά της². Ἴσως νὰ πίστευαν κιόλας

1. «...καὶ ἴδια κατ' ἐνιαυτὸν τὰς δέκα τριήρεις, ἅς ἐπιέμπουσιν ἔτους ἐκάστου ἔστε τὸν Ἴονιον καὶ ἐς τὸ Αἰγαῖον τῶν νεῶν αὐτῶν, αἱ ἐπὶ ἐμπορίαν ἀφικνοῦνται ἐπὶ Αἴγυπτον καὶ Λιβύην καὶ ὄκεανόν καὶ Εὐξεινον πόντον. καὶ καθαιροῦντες τὸ ληστικόν, ὅποι ἂν περιτύχωσιν, αἱ δέκα αὐταὶ τριήρεις διατρίβουσιν ὅλον ἐνιαυτόν, ἐς ὅπερ αἱ δέκα ἀφικνοῦμεναι ἀπαλλάττουσι ταύτας τῆς φυλακῆς. ἐπιέμπουσι δὲ καὶ τριήρεις ἐπὶ ἐμπορίαν ἢ πόλεις, ἔξωνουμένων τῶν πολιτῶν ταύτας, ἔστε Ἀλεξάνδρειαν καὶ Συρίαν καὶ Τάναϊν καὶ ἐς τὰς Βρετανικὰς νήσους καὶ ἐς τὴν Λιβύην. εἶησαν δ' ἂν αἱ τριήρεις αὐταὶ δύο καὶ εἴκοσι, μείζους τῶν ἄλλων τριήρεων, ἅτε ἐπὶ ἐμπορίαν κατεσκευασμένοι. νομίζεται δ' αὐτοῖς ἐφ' ἐκάστης νεὼς καὶ παιδὰς συγκλητικῶν ἀνδρῶν ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν ἀφικνεῖσθαι, μεμισθωμένους καὶ τούτους σὺν τῇ νηὶ ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν». (Χαλκοκονδύλης, ἔκδ. Dark ó, I, 186, 10-24. Γενικότερα γιὰ τὴ Βενετιὰ βλ. William H. Mc Neille, Venice the Hinge of Europe 1081-1797, Chicago and London 1974. Καὶ ὁ Μέρτζιος, (Μνημεῖα, σ. 49, 57, 63, 74, 82, 86) καὶ ὁ Thiriet (Régestes des délibérations, 2 (1400-1430), ἀρ. 1919· πρβλ. καὶ N. Jorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle, 1, Paris 1899, σ. 351-2) τονίζουν προπάντων τὰ ἔξοδα πού ἔκαμαν οἱ Βενετσιάνοι γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. Ἀλλὰ τὰ ἔξοδα αὐτὰ τὰ βασίζουσι σὲ στοιχεῖα πού δίνουν οἱ βενετσιάνικοι κώδικες. Οἱ κώδικες αὐτοὶ ὡστόσο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀξιοπιστία τους, τὶς σχετικὲς πληροφορίες δὲν τὶς στηρίζουσι σὲ σίγουρες εἰδήσεις. Αὐτὸ βεβαιώνουσι ἐξάλλου καὶ οἱ μεγάλες διαφορὰς στὰ ποσὰ πού δίνει ὁ καθένας τους. Ἐτσι ὁ κώδικας Morgosini ἀνεβάζει τὰ ἔξοδα σὲ 740.000 δουκάτα, ὁ Sanuto σὲ 700.000, ὁ Zancaruola σὲ 502.000, ὁ κώδικας 9611 τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης σὲ 300.000 καὶ τὸ Χρονικὸ πού βρίσκεται στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Δρέσδης σὲ 200.000 (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 98-99). Εἶναι φυσικὸ οἱ Βενετσιάνοι νὰ ἔχουσι τὰ ἔξοδά τους γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, ὅπως εἶχαν καὶ γιὰ κάθε ἄλλη τους ἀποικία. Μὰ τὰ ἔξοδα πού λένε πὼς ἔκαμαν γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη δὲν εἶναι μόνο γι' αὐτήν. Εἶναι ἔξοδα καὶ γιὰ τὶς ἄλλες ἀποικίες τους ἐδῶ στὸ Αἰγαῖο, γιατί ἔπρεπε καὶ τὸ στόλο τῆς περιοχῆς αὐτῆς νὰ συντηροῦν καὶ στοὺς μισθοφόρους τους νὰ δίνουν μισθὸ καὶ στοὺς πρᾶχτορες τους καὶ στὶς λογιῆς-λογιῆς μυστικὲς τους ὑπηρεσίες. Αὐτὸ τὸ βεβαιώνουσι οἱ ἴδιοι οἱ Βενετσιάνοι, ὅταν λένε: «Ἐπειδὴ πολεμοῦμε μὲ τὸν Τοῦρκο, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουμε καὶ νὰ προστατέψουμε τὴν πολιτεία μας Θεσσαλονίκη καὶ τὶς ἄλλες ἀποικίες καὶ τὰ μέρη μας τῆς Ἀνατολῆς...» (Manfroni, La marina veneziana, σ. 14, σημ. 1 ἀπὸ τὰ Senatus misti, τ. 55, σ. 80). Ἀλλὰ οἱ Βενετσιάνοι ἦτανε πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἐμποροὶ καὶ πρὶν πάρουσι τὴ Θεσσαλονίκη ἔκαμαν πολὺ καλὰ τοὺς λογαριασμοὺς τους. Γιαυτὸ καὶ ἂν δὲν τοὺς σύφερε νὰ τὴν πάρουσι οὔτε καὶ χάρισμα θὰ τὴ δέχονταν.

2. Ἐπειτα δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε καὶ τὰ ἔσοδα πού εἶχαν οἱ Βενετσιάνοι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Τὰ ψηφίσματά τους μιλοῦν συχνὰ γιὰ τὰ ἔσοδά τους αὐτὰ καὶ τὰ θυμίζει ὁ Μέρ-

πὼς θὰ μπορούσαν νὰ ξαναδώσουν ζωὴ στὸ νεκρωμένο τῆς λιμάνι καὶ στὴν ἀγορὰ τῆς καὶ νὰ ἐκμεταλλευτοῦν ὅσο γινόταν πιὸ ἐντατικὰ τὴν πλούσια περιοχὴ τῆς ποῦ εἶχε κάθε εἶδος σοδειά. Ἔτσι θ' ἀντιμετώπιζαν τὰ ἔξοδα καὶ τῆς ἴδιας τῆς Θεσσαλονίκης, μὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀποικιῶν τους στὸ βόρειο Αἴγατο. Ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, θὰ μπορούσαν νὰ κρατοῦν τοὺς Τούρκους καὶ ἄλλα κράτη χριστιανικὰ μακριὰ ἀπὸ τὶς ἀποικίες τους. Ἔτσι ἐξὸν ἀπὸ τὰ ἐμπορικὰ πλεονεχτήματα ποῦ τοὺς πρόσφερε ἡ Θεσσαλονίκη, θὰ τοὺς πρόσφερε καὶ πλεονεχτήματα στρατηγικά¹.

Ὁ Μεγάλος Λογοθέτης τῶν Πατριαρχείων Ἰέραξ συμπυκνώνοντας ἀργότερα τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον τῶν Βενετσιάνων γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη εἶπεν ἐπιγραμματικά: «Οἱ Ἐνετοὶ βουλόμενοι ἕνεκεν ἐμπορίας πόλεως τὴν περιφανῆ ταύτην τὴν πόλιν ἔχειν»².

Καὶ ὁ Ἰέραξ σὰν ἄνθρωπος τῶν Πατριαρχείων ἤξερε πολλὰ πράματα καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆ σύγχρονη, καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίσημη καὶ ἀπὸ τὴ μυστικὴ ἀλληλογραφία. Πολλὰ ὅμως ἤξερε καὶ ἀπὸ συζητήσεις τῶν παρασκηνίων.

Ἐνῶ λοιπὸν οἱ Βενετσιάνοι εἶχαν φτάσει σχεδὸν στὴν ἀπόφαση νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη, ἔπρεπε ὡστόσο νὰ ἐξακριβώσουν πρῶτα πολὺ

τζιος πολὺ συχνά (βλ. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 37, 38, 39, 45, 53, 55, 58, 59, 60, 62, 66, 68, 69, 71, 81, 86. Πρβλ. ἀκόμα καὶ Thiriet, *Régestes des délibérations*, τ. 2, ἀρ. 1980). Τὰ ἔσοδα αὐτὰ ἦταν πρῶτα-πρῶτα ἀπὸ τὶς πλουτοπαραγωγικὲς πηγές τῆς Θεσσαλονίκης: (κάμποι, λίμνες, θάλασσα). Ἐπειτα οἱ λογιῆς-λογιῆς φόροι ἀπὸ τὰ ἐμπορεύματα ποῦ ἐφευγαν ἢ ἐμπαιναν σ' αὐτὴ, ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους, ἀπὸ τὸ ἀλάτι καὶ ἀπὸ πλῆθος ἄλλα ἐμπορεύματα. Φτάνει νὰ θυμηθοῦμε πὼς οἱ Βενετσιάνοι ἦταν πρόθυμοι, γιὰ τὴν ξαγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης, νὰ δίνουν στὸν Ἀνδρόνικο ἀπὸ 20-40 χιλιάδες ἄσπρα τὸ χρόνο ἀπὸ τὰ ἔσοδά τῆς ποῦ θὰ περίσσευαν. Εἶχαν λοιπὸν τὰ ἔσοδά τους οἱ Βενετσιάνοι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ περνοῦσαν πρῶτα στὰ Γενικά Ἐσοδα τῆς Δημοκρατίας καὶ ὅταν ὑστερα διαμόρφωναν τὸν κρατικὸ προϋπολογισμὸ καθόριζαν τὰ διάφορα κονδύλια γιὰ τὶς δαπάνες τῆς ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς. Καὶ τότες εἶναι ποῦ ἡ Βενετία ἔστελνε τὰ «χρηματοδέματα», ὅπως λέει ὁ Μέρτζιος, στίς ἀποικίες τῆς. Ὁ Μέρτζιος λοιπὸν, ὅταν ὑστερ' ἀπ' ὅλ' αὐτὰ ἐπιμένει νὰ μᾶς βεβαιώνει πὼς ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῆς Θεσσαλονίκης «ὄχι μόνον δὲν ἐπερίσσευαν, ἀλλ' ἡ Βενετία ἔστελλε πολλὰ χρηματοδέματα διὰ τὴν διατήρησιν τῆς πόλεως καὶ διὰ τὴν διατροφήν τοῦ πολιορκουμένου πληθυσμοῦ» (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 38, σημ. 2) δὲν ἐπιμένει παρὰ γιὰ νὰ παρουσιάζεται τὸ λιγότερο σὰν ἀπολογητὴς τῆς Βενετιανοκρατίας στὴ Θεσσαλονίκη.

1. Φυσικὰ ἡ Θεσσαλονίκη σὰν ἕνα ἐμπορικὸς καὶ στρατιωτικὸς κόμπος βασικὸς στὴν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Μεσογείου κράτησε τὸ ρόλο τῆς αὐτὸ σὲ ὄλους τοὺς αἰῶνες τῆς ἱστορίας τῆς ἀπὸ τότε ποῦ τὴν ἔχτισαν ὡς τὰ σήμερα. Ναύσταθμος, κέντρο ἐμποροβιοτεχνικὸ καὶ διαμετακομιστικὸ ἔφερε σ' ἐπικοινωνία τὴν πλούσια ἐνδοχώρα τῆς καὶ τὰ Βαλκάνια μὲ τὴ Μικρὰ Ἀσία, μὲ τὴν Αἴγυπτο καὶ μὲ ἄλλα ἀνάλογα κέντρα τῆς Μεσογείου.

2. Ἰέραξ, Μεγάλος Λογοθέτης, Χρονικὸν διὰ τὴν τῶν Τούρκων βασιλείαν, ἐκδ. Κ. Σάθας, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 1, Βενετία 1872, σ. 256, στ. 350-359.

καλά τῆ γενικῆ κατάσταση ποῦ παρουσίαζε αὐτὴ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1423 καὶ ὕστερα ν' ἀποφασίσουν ὀριστικά. Γιαυτὸ καὶ ἡ Γερουσία μὲ ψήφισμά της τῆς 2 Ἰουλίου τοῦ 1423 κάλεσε τὸν εὐγενῆ Ἀλβανὸ Νταμπουάριο ποῦ «ὦν πλήρως ἐν γνώσει τῆς ἐν Θεσσαλονίκη καταστάσεως, εἶναι εἰς θέσιν νὰ πληροφορήσῃ ἐπακριβῶς τὴν Γερουσίαν»¹. Μὲ ἄλλο ψήφισμά της πάλι τῆς 7 Ἰουλίου τοῦ 1423 κάλεσε καὶ ἄλλους τέσσερις εὐγενεῖς «οἵτινες... ἐπειδὴ εἶναι ἐνήμεροι τῆς ἐπικρατούσης ἐν Θεσσαλονίκη καὶ εἰς ἄλλα μέρη καταστάσεως, εἶναι εἰς θέσιν νὰ διαφωτίσουν τὸ συμβούλιον»². Ὅπως κιόλας βεβαιώνει ὁ κώδικας Morosini, καὶ γιὰ μιὰ τρίτη φορὰ ἔστειλαν στὴ Θεσσαλονίκη δυὸ ἱππότες «ἵνα ἐξετάσουν τὰ ὠφέλιμα καὶ ἀναγκαῖα πράγματα, τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παρουσίας ἀποφάσεως»³.

Μόνο λοιπὸν ὅταν πληροφορήθηκαν οἱ Βενετσιάνοι γιὰ τὴν πραγματικὴν κατάσταση ποῦ παρουσίαζε ἡ Θεσσαλονίκη τὸ καλοκαίρι τοῦ 1423 καὶ βεβαιώθηκαν γιὰ ὅλες τὶς προϋποθέσεις ποῦ εὕρισκαν ἀπαραίτητες γιὰ νὰ τὴν πάρουν, ἔστειλαν ὕστερα τοὺς πρεβεδοῦρους τοὺς μὲ ὅλες τὶς εἰδικῆς ἐντολές τοὺς. Ἔτσι οἱ ἔρευνες αὐτῆς τῆς Γερουσίας εἶναι μία ἄλλη ἔνδειξη γιὰ τὸ οἰκονομικὸ περιεχόμενον ποῦ εἶχαν οἱ συζητήσεις της μὲ τὸν Ἀνδρόνικο.

Ἀλλὰ καὶ μ' ὅλες αὐτῆς τὶς δραστηριότητες ποῦ ἀνάπτυξε ἡ Γερουσία, γιὰ νὰ πάρει τὴ Θεσσαλονίκη, καὶ μ' ὅλες τὶς ἐπιτυχίες ποῦ εἶχε στὶς συνεννοήσεις της μὲ τὸν Ἀνδρόνικο, εἶχε ὡστόσο ἀκόμα τὶς ἀμφιβολίες καὶ τὶς ἀνησυχίες της ὡς τὴν τελευταία στιγμή, μὰ τώρα ὅλ' αὐτὰ εἶχαν σχέση μὲ τὸ ἂν θὰ τοὺς τὴν ἔδινε ὁ Ἀνδρόνικος⁴.

4. Στὸ ἄλλο ψήφισμα ὅμως τῆς Γερουσίας, ἀπὸ τὶς 27 Ἰουλίου τοῦ 1423, τὸν τρόπον αὐτὸν τὸν βλέπουμε ἄμεσα σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς ἐντολές ποῦ ἔδωσε ἡ Γερουσία στοὺς δυὸ πρεβεδοῦρους, ὅταν θὰ πῆγαιναν νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη. Ἡ ἐντολὴ αὐτὴ λοιπὸν λέει:

«Sed si dictus dominus Despotus esset contentus dictam civitatem dare nostro dominio, sed vellet quod aliquid ei tribueremus pro victu suo, relinquimus in libertate vestra possendi promittere dicto domino Despoto de introitibus Salonichi qui superhabundarent ab expensis necessariis fiendis in civitate predicta singulo anno ab aspris viginti mille usque ad quadraginta mille sicut melius facere poteritis»⁵.

1. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 36.

2. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 36.

3. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 41.

4. Sathas, Documents inédits, τ. 1, 143, 35-144, 17 κ.ἄ.

5. Sathas, Documents inédits, τ. 1, 144, 17-21. Ὁ Μέρτζιος, (Μνημεῖα 38, σημ. 1). Τὴν πρόταση αὐτὴ τῆς Γερουσίας τὴ δέχεται σὺν «καὶ ἄλλη μία ἐπίσημη ὁμολογία τῆς ἐνετικῆς γερουσίας ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐπῆρε τίποτε, ἀφοῦ εἶχε ἀνάγκη καὶ τῶν ἐξό-

Ἡ πληροφορία αὐτὴ εἶναι βέβαια ἢ μοναδικὴ καὶ ἢ πιὸ ἄμεση καὶ φανερὴ πού ἔχουμε γιὰ τὸ πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι ὅμως καὶ ἢ πιὸ σίγουρη, γιατί τὴ δίνει ἢ ἴδια ἢ Γερουσία μὲ ψήφισμά της. Γιατὸ καὶ ἢ πρότασή της στὸν Ἀνδρόνικο νὰ τοῦ δίνει ἀπὸ τὰ περισσευόμενα ἔσοδα τῆς Θεσσαλονίκης μιὰ χρονιάτικη ἀποζημίωση ἀπὸ 20-40 χιλιάδες ἄσπρα, γιὰ νὰ ζεῖ, ἂν τῆς δώσει τὴ Θεσσαλονίκη, σημαίνει πὼς πρέπει νὰ ἔχει γίνει κάποια σχετικὴ συζήτηση ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στοὺς Βενετσιάνους ἀπὸ πρὶν. Καὶ μόνο ἔτσι θὰ ἐξηγήσουμε τὰ τόσα πᾶνε κι ἔλα τοῦ πιστοῦ πράχτορα τῆς Γερουσίας Ἀντρέα Ναυπλιώτη μὲ ἐπιστολές της στὸν Ἀνδρόνικο¹.

Μιὰ λοιπὸν καὶ ἢ σύσταση αὐτὴ τῆς Γερουσίας στοὺς πρεβεδούρους της μιλάει καθαρὰ γιὰ οἰκονομικὴ ἀποζημίωση τοῦ Ἀνδρόνικου, αὐτὴ εἶναι καὶ ἢ πιὸ ἄμεση ἀπόδειξη πὼς ὁ τρόπος πού πέρασε ἢ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους ἦτανε μιὰ συνηθισμένη οἰκονομικὴ συναλλαγὴ ἀνάμεσα στὸν Ἀνδρόνικο καὶ στὴ Γερουσία. Ἔτσι καὶ τὰ ψηφίσματα τῆς Βενετσιάνικης Γερουσίας ἐπαληθεύουν τοὺς Ἑλληνες ἱστορικούς, πὼς ὁ Ἀνδρόνικος πούλησε τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους.

III. Γιὰ τὸν τρόπο πού πέρασε ἢ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους δὲ μπορούμε νὰ μὴ προσέξουμε καὶ κάποιες ἔμμεσες ἐνδείξεις. Τίς δίνουν κι αὐτὲς τὰ ἴδια τὰ ψηφίσματα καὶ γιὰ τὸ ἔχουν κι αὐτὲς τὸ ἀνάλογο κύρος. Καὶ πρῶτα-πρῶτα ὀλοφάνερο εἶναι τὸ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον τῶν Βενετσιάνων γι' αὐτήν. Αὐτὸ τὸ μαρτυροῦν οἱ τέσσερις καταποδιαστὲς συνεδριάσεις τῆς Γερουσίας γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη μέσα σ' ἓνα μῆνα, μόλις πῆραν τὴ σχετικὴ ἀναφορὰ τῆς Διοίκησης τῆς Εὐβοίας μὲ τὰ ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀνδρόνικου.

δων διατροφῆς». Ὅταν τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ, στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 15 αἰώνα, οἱ δεσπότες τοῦ Μυστρά πουλοῦν Ἄργος, Σπάρτη, τὸ Ναύπλιο πρὶν ἀπ' αὐτὲς, ἢ ἄλλοι δεσπότες πουλοῦν ἄλλες πολιτεῖες, λιμάνια ἢ νησιά, προπάντων στοὺς Βενετσιάνους, γιατί καὶ ὁ Ἀνδρόνικος, δεσπότης τῆς Θεσσαλονίκης κι αὐτός, νὰ μὴ τοὺς πουλήσει τὴ Θεσσαλονίκη; Μόνο στὴ βάση τῆς φεουδαρχικῆς ἀντίληψης πὼς οἱ χῶρες ἦτανε χτήματα τῶν λογῆς-λογῆς τοπαρχῶν, ἓνα φαινόμενο πού καθιέρωσε στὸν τόπο μας, ὅπως ξέροουμε, ἢ Φραγκοκρατία, πρέπει νὰ ἰδοῦμε καὶ τὸν τρόπο πού πέρασε ἢ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους. Εἶναι κιόλας πολὺ πιθανὸ πὼς ὁ Ἀνδρόνικος μὲ τὴν πρότασή του στοὺς Βενετσιάνους πὼς τοὺς πουλοῦσε τὴ Θεσσαλονίκη νὰ ὄριζε καὶ τὴν τιμὴ πού ἤθελε.

1. Φαίνεται πὼς ὁ Ἀντρέας Ναυπλιώτης μαζί μὲ τίς ἐπιστολές τῆς Γερουσίας ἔφερε καὶ προφορικὰ της μηνύματα στὸν Ἀνδρόνικο. Ὅταν ὕστερα ὁ Ναυπλιώτης γύριζε γιὰ τὴ Βενετία, περνοῦσε καὶ ἀπὸ τὴν Εὐβοία καὶ ἀνακοίνωνε καὶ στὴ Διοίκηση τίς συνομιλίαις του. Ἔτσι τώρα ἢ Διοίκηση μέσα στὸ πλαίσιο τῶν δικαιωμάτων της, θὰ μπορούσε νὰ ἐνεργεῖ πιὸ ἄνετα στὶς σχετικὲς της δραστηριότητες (S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 138, 13-14).

α. Ἡ καταπληκτικὴ διπλωματικὴ δραστηριότητα ποὺ ἀνάπτυξε ἡ Γερουσία, ὅπως τὸ βλέπουμε στὴν ἀλληλογραφία τῆς μετὰ τὴ Διοίκηση τῆς Εὐβοίας, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπικοινωνεῖ μετὰ τὸν Ἀνδρόνικο, καὶ μετὰ τὸ μπάυλο τῆς Κωνσταντινούπολης, ποὺ θάπρεπε καὶ αὐτὸς πάλι μετὰ τὴ σειρά του νὰ κατατοπίσει τὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὴν ἀπόφασή τῆς νὰ δεχτεῖ τὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο¹.

Ἡ Γερουσία θὰ δικαιολογήσει τὴν ἀπόφασή τῆς νὰ δεχτεῖ τὴν πρόταση τοῦ Ἀνδρόνικου καὶ νὰ πάρει τὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ τὴν παρακίνησαν αἰσθήματα χριστιανικὰ καὶ φιλανθρωπίας. Ἦθελε νὰ τὴν προστατέψει ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ποὺ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὴν πολιορκοῦσαν ἀδιάκοπα καὶ κιντύνευε νὰ τὴν πάρουν, ἐνῶ ὁ λαὸς τῆς πεινοῦσε, ἢ ἀπὸ ἄλλους ἐχτροὺς τῆς².

β. Ἡ ἀλληλογραφία τῆς Γερουσίας μετὰ τὸν ἴδιο τὸν Ἀνδρόνικο μετὰ εἰδικό τῆς πρᾶχτορα ποὺ συζητοῦσε μὲ αὐτὸν καὶ προφορικὰ τὶς ἀπόψεις τῆς³.

Ἡ ὅλη αὐτὴ λοιπὸν ἡ διπλωματικὴ δραστηριότητα τῆς Γερουσίας δεῖχνει τὶς δυσκολίες ποὺ συναντοῦσαν οἱ συνεννοήσεις ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ στὸν Ἀνδρόνικο. Μιὰ ἄλλη αἰτία γι' αὐτὸ ἦταν, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Manfroni, οἱ ἀντιδράσεις ἐκείνου τοῦ τμήματος τῆς Γερουσίας ποὺ δὲν ἦταν συμφωνοὶ νὰ πάρουν οἱ Βενετσιάνοι τὴ Θεσσαλονίκη⁴. Ἀλλὰ ἡ βασικότερη αἰτία πρέπει νὰ ἦταν ἡ δυσκολία νὰ συμφωνήσουν στὸ χρηματικὸ ποσὸ ποὺ ζητοῦσε ὁ Ἀνδρόνικος γιὰ ἀποζημίωσή του. ὅπως καὶ στὸν τρόπο ποὺ θὰ τοῦ τὸ ἔδιναν τὸ ποσὸ αὐτό, μετὰ χρονιάτικη ἀποζημίωση ἢ ξεκοπῆς⁵.

Ἀπὸ τὶς συζητήσεις αὐτὲς ὡστόσο δὲν πρέπει ν' ἀποκλείσουμε καὶ τὴν προσπάθεια τῶν Βενετσιάνων νὰ ἐκμεταλλευτοῦν καὶ τὴν ἀδυναμία τοῦ Ἀνδρόνικου ν' ἀμυνθεῖ ἀποφασιστικὰ ἐναντίον τοῦ Τούρκου καὶ τὴ μεγάλη δυστυχία ποὺ βασάνιζε τὴν πολιτεία, μὰ καὶ τὴν ἀρρώστια του⁶. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Τούρκοι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν οἱ καλύτεροι φίλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Βενετσιάνων, γιὰ νὰ πιέζουν τὸν Ἀνδρόνικο νὰ ὑποχωρήσει στὶς ἀξιώσεις

1. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 134, 24-135, 30. Πρβλ. καὶ 139, 13-43. Πρβλ. καὶ τὶς χαρακτηριστικὲς ἐκφράσεις τοῦ ψηφίσματος γιὰ τὴν προσφορὰ τοῦ Ἀνδρόνικου: *instantan rogans* (S a t h a s, 1, 137, 11)· *cum magna instantia*, (S a t h a s, τ. 1, 134, 33· 139, 22 κ.ἄ.

2. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 134, 1-2, 39-41· 136, 10-13 καὶ 22-23· 137, 4-31· 138, 8-10· 139, 27, 31· 141, 28· 142, 1-7, 29-30, 34, κ.ἄ.

3. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 138, 13-14.

4. M a n f r o n i, La marina Veneziana, σ. 7-8.

5. Ἡ τσιγκουνιά τῶν Βενετσιάνων, ὅπως καὶ ὅλων τῶν πλούσιων κρατῶν, εἶναι γνωστή. Ἀλλὰ γιὰ τὴν περίπτωση τῆς Θεσσαλονίκης βλ. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 144, 16-21. M a n f r o n i, La marina veneziana, σ. 10-11.

6. Γιὰ τὴν ἀρρώστια καὶ τὸ τέλος τοῦ Ἀνδρόνικου βλ. J. T s a r a s, La fin d'Andronic Paléologue, dernier despote de Thessalonique, «Revue des Études Sud-Est Européennes» 3 (1965) 419-432.

τους. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ θὰ τὴν ἀγοράσουν, οἱ Τοῦρκοι θὰ γίνουν οἱ χειρότεροι ἐχτροὶ τους. Καὶ αὐτὸ εἶναι ποὺ οἱ Βενετσιάνοι δὲ θέλησαν ἢ δὲ μπόρεσαν νὰ πιστέψουν, πρὶν πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη. Εἶχαν τὴν αὐταπάτη πὼς θὰ μπορούσαν νὰ συμβιβαστοῦν μὲ τοὺς Τούρκους καὶ τοῦτοι θὰ τοὺς τὴν ἄφηναν. Οἱ Βενετσιάνοι δηλαδὴ δὲ θέλησαν ν' ἀναλύσουν σωστὰ τὴν ἀσταμάτητη πορεία τῶν Τούρκων στὴ Μικρὰ Ἀσία, στὴ Θράκη, στὴ Μακεδονία καὶ στὰ Βαλκάνια σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἐσωτερικὴ κατάσταση τῶν χωρῶν αὐτῶν τὴν ἐποχὴ αὐτή, μὰ ταυτόχρονα καὶ μὲ τὶς στρατηγικὰς τους ἀνάγκες. Γιατὸ καὶ μιὰ ἄλλη ἐντολὴ τῆς Γερουσίας μὲ τὸ ψήφισμά της ἀπὸ τὶς 27 Ἰουλίου τοῦ 1423 στοὺς δυὸ πρεβεδοῦρους της ποὺ θὰ πήγαιναν νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη ἦτανε καὶ τούτη:

Μόλις πάρουν στὴν κατοχὴ τους τὴ Θεσσαλονίκη καὶ ὀργανώσουν τὴ διοίκησή της μὲ τὸ δικὸ τους τρόπο, ἓνας ἀπὸ τοὺς δυὸ πρεβεδοῦρους νὰ πάει στὸ σουλτάνο Μουράτ τὸ Β' νὰ τοῦ ἐξηγήσει γιατί πῆραν τὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο, νὰ τὸν βεβαιώσει πὼς ἂν δὲν τὴν ἔπαιρναν αὐτοί, ὁ Ἀνδρόνικος θὰ τὴν ἔδινε σὲ ἄλλο χριστιανικὸ κράτος καὶ πὼς καὶ οἱ Βενετσιάνοι ἔχουν ὅλη τὴ θέληση νὰ τοῦ δίνουν τὰ δοσίματα ποὺ τοῦ ἔδιναν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ νὰ προσπαθήσουν μὲ κάθε τρόπο νὰ κλείσουν μαζὶ του εἰρήνη¹.

1. «Quando autem habuissetis civitatem Salonichi, et tam si unus vestrum ivisset ad Turchum quam non, et dictus Turchus sive gentes sue molestarent civitatem predictam, volumus quod posita dicta civitate sub bona custodia, unus vestrum remaneat ad gubernationem et defensionem civitatis predicte, et alius vadat cum dictis galeis vel illa maiori parte que vobis videbitur, et vadat obviam galeis nostris Romanie et ipsas associare, ita quod cum securitate redire possint, et si ille vestrum qui ivisset ad Turchum non rediisset ad Salonichium, alter qui remanserit, mittere debeat omnes dictas galeas vel illam maiorem partem, que sibi videbitur, obviam dictis galeis Romanie sub gubernatione supracomiti de Venetiis, cum mandato quod cum associaverint dictas galeas ad locum securitatis, ad vos venire debeant.

Et quia intentionis nostre est quod unus vestrum omnino vadat ad presentiam Turchi si non habuissetis civitatem Salonichi, nec illam habere possetis causis superius declaratis, volumus in casu quo baiulus noster non ivisset, nec pacem conclusisset, quod dimissis in Nigroponte peditibus vobiscum missis cum omnibus galeis quas reperietis vos habere, debeatis ambo ire cum galeis predictis usque Gallipolim vel ad alium locum congruum et habilem et unus vestrum per concordum vel per texeram, prius habito salvo conductu dicti domini Turchorum ire debeat ad presentiam Turchi, et alter remaneat ad gubernationem galearum predictarum intra strictum et extra strictum in illis locis que erunt magis segura, et magis apta, de intelligendo vos ad invicem pro possendo levare super dictis galeis illum ex vobis qui iverit ad Turchum, et pro possendo etiam ire vel mittere dictas galeas obviam galeis nostris Romanie, reducendo etiam vobis ad memoriam quod bona advertentia habeatur ad securitatem insule nostre Nigropontis, si armata Turchi esset extra.

Tu vero qui ibis ad presentiam domini Turchi debeas, presentatis nostris literis credulitatis quas tibi fecimus, exhibere, et facta amicabile salutatione et oblatione cum verbis perti-

Και ὁ Ἀνδρόνικος ὡστόσο, μ' ὄλη τὴ δύσκολη θέση του, δὲν ἐκμεταλλεύτηκε λιγότερο καὶ αὐτὸς τὴν ἐπιθυμία τῶν Βενετσιάνων νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη. Γιαυτὸ καὶ στὸ τέλος ἀναγκάστηκαν νὰ συμφωνήσουν μαζί του καὶ ἴσως στὴ βάση ποὺ ἐπέμενε αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὶς προτάσεις του.

Ἔτσι αὐτὰ λοιπὸν τὰ περιστατικά, ποὺ εἶναι μέρος ἀπὸ τὴ γενικότερη προσπάθεια τῶν Βενετσιάνων νὰ πάρουν ὅπως-ὅπως τὴ Θεσσαλονίκη, συνδέονται βέβαια ἔμμεσα μὲ τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους, ὁδηγοῦν ὅμως μὲ μεγάλη πιθανότητα στὸ ἴδιο συμπέρασμα: πὼς ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους τὴν πούλησε.

IV 1. Μιὰ ἄλλη πηγὴ ἀπὸ βενετσιάνικες εἰδήσεις γιὰ τὸ πρόβλημά μας εἶναι καὶ τρεῖς κώδικες ποὺ τὰ σχετικὰ τους τμήματα τὰ μετάφρασε καὶ αὐτὰ ὁ Μέρτζιος. Οἱ κώδικες αὐτοὶ μὲ τοὺς τίτλους «Χρονικά» εἶναι ὁ Morosini, ὁ Jancaruoia καὶ ὁ Veniera¹. Τὶς εἰδήσεις τους τὶς παίρνουν εἴτε ἀπὸ ψηφίσματα τῆς Γερουσίας εἴτε ἀπὸ διηγήσεις προσώπων ποὺ ξέρουν κάτι γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ εἴτε ἀπὸ ἀξιωματοῦχους τῆς Δημοκρατίας εἴτε ἀπὸ τὴ γραφτὴ ἢ τὴν προφορικὴ παράδοση γενικά. Λίγες ὅμως εἶναι βιώματά

mentibus et necessariis, sicut fuerit opportunum, presentatis exeniis vobis in Venetiis consignatis, et etiam exeniis vobis missis per baiulum nostrum Constantinopolis dicto domino Turchorum exponere, quod sicut scit inter excelsum genitorem suum et nostrum dominium vigebat bona amicitia et pax, et ob singularem dilectionem existentem inter dictum excelsum genitorem suum et nostrum dominium, de eius morte valde condoluimus tamquam de bono et sincero amico nostri domini, sed sencientes excellentiam suam ad dignitatem domini loco dicti quam patris sui ascendisse singularissimam leticiam percepimus et habemus et cum sua Excellentia congaudemus tenentes firmiter quod dilectionem et benivolentiam predictam non solum conservabit, sed per tempora de bono in melius augebit ad quam conservandam et augendam nostrum dominum est dispositum et paratum exequendo effectum hujus nostri mandati cum istis et aliis verbis que necessaria et pertinentia ad materiam tibi videbuntur, prout cognoveritis, expedire». (S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 147, 20-148, 13).

Πρβλ. καὶ «Si vero dictus dominus Turchorum recusaret tecum ad pacem venire quia accepissemus civitatem Salonichi et vellet habere in Salonicho illam conditionem quam habebat tempore Despoti super facto salis, volumus quod procures quod totum sal remaneat nostro dominio, et quando hoc obtinere non posse, sumus contenti quod condescendas quod dictus Turchus in dicta civitate habeat illam conditionem quam habebat tempore dicti salis, de qua conditione debeas te informare in Salonichio antequam vadas ad presentiam dicti Turchi, tenente dicto Turcho stratas apertas et aliter non». (S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 149, 27-34). Ἄκόμα τ. 1, 138, 9 καὶ 142, 31-32.

1. Μέρτζιος, Μνημεῖα, (Cronaca Morosini, Manoscritti della Biblioteca Marciana, No 8332, τ. II) σ. 39-41· 42-44· 90-93· 96, 98. (Cronaca Zancaruoia, Manoscritti della Biblioteca Marciana, No 9575) 41-42, 99. (Cronaca Veniera, Manoscritti della Biblioteca Marciana, No 7589) σ. 44.

τους. Οἱ ἄλλες εἶναι εἰδήσεις πού καλύπτουν μεγάλα χρονικά διαστήματα, γιατί στὴν οὐσία οἱ κώδικες αὐτοὶ δὲν εἶναι παρά λαϊκὰ χρονικά πού τὰ συνέλιζαν καταποδιαστά διάφοροι συγγραφεῖς. Ὅμως ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ πηγή τῶν εἰδήσεων τους τὴν ἀγοραπωλησία τῆς Θεσσαλονίκης τὴ βλέπουν πρῶτα μὲ τὴ φυλετικὴ περηφάνεια τῶν εὐγενῶν Βενετσιάνων καὶ μὲ τὴν πολιτικὴ τους τοποθέτηση. Τὸ τμῆμα ὡστόσο γιὰ τὴ Θεσσαλονικὴ χρονικογράφος σύγχρονος τὸ ἔγραψε μόνο στὸν κώδικα *Mogosini*, ὅπως πιστεύει ὁ Μέρτζιος¹.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ περιεχόμενον τῶν κωδίκων αὐτῶν δὲν ἐκφράζει μιὰν ἄμεση ἱστορικὴ πραγματικότητα, ὅπως τὴν ἔζησαν οἱ χρονικογράφοι τους, ἡ ἀξιοπιστία τους εἶναι συνάρτηση, ἔξὸν βέβαια ἀπὸ τὴν καταγωγή καὶ τὴν πολιτικὴ τους τοποθέτηση, καὶ τῶν πηγῶν τους. Γενικὰ παρατηροῦμε πὼς καὶ οἱ τρεῖς τους συμφωνοῦν πὼς ὁ Ἄνδρόνικος μὲ τὴ θέληση ὄλων τῶν Θεσσαλονικῶν ἔστειλε μὲ ἀπεσταλμένους του ἐπιστολὲς στὴ Βενετσιάνικη Διοίκηση τῆς Εὐβοίας καὶ ζητοῦσε νὰ δώσει τὴ Θεσσαλονικὴ στὴ Δουκικὴ Αὐθεντία τῆς Βενετιᾶς μὲ ἀντάλλαγμα ὀρισμένα κοινοτικά της προνόμια καὶ νὰ τὴν προστατέψει ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πὼς ἡ Θεσσαλονικὴ πέρασε στὴν ἐξουσία τῆς Βενετιᾶς μὲ ἀπόφαση τῆς Γερουσίας της ἀπὸ τὶς 10 Ἰουλίου τοῦ 1423, πὼς οἱ Βενετσιάνοι, μόλις πῆραν τὴ Θεσσαλονικὴ, ἔφεραν σιτάρη γιὰ τοὺς κατοίκους της πού πεινοῦσαν, πὼς μιλοῦν γιὰ τοὺς πύργους της καὶ τὸν πληθυσμὸ της².

1. Μέρτζιος, *Μνημεῖα*, σ. 43, σημ. 1 καὶ 95, σημ. 1. *Manfroni*, *La marina veneziana*, σ. 6.

2. «...Ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης τὴν 10 Ἰουλίου τοῦ 1423 περιήλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑνετικῆς Αὐθεντίας μὲ τὸν τρόπον, τὸν ὅποιον κατωτέρω θὰ ἴδῃτε» (κῶδιξ *Zancharoia*, Μέρτζιος, *Μνημεῖα*, σ. 41).

«...Ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης περιήλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑνετικῆς Αὐθεντίας τὸ 1423 τὴν 10ην Ἰουλίου κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον:» (κῶδιξ *Cronaca Veniera*, Μέρτζιος, *Μνημεῖα*, σ. 44).

«Σήμερον, ἡμέραν Σάββατον, 10ην τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τοῦ ρηθέντος ἔτους (1423)... ἀπεφασίσθη ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ εὐλογημένου εὐαγγελιστοῦ ἀγίου Μάρκου νὰ γίνουν ἀποδεκταὶ αἱ προτάσεις των (δηλαδὴ τῶν Θεσσαλονικῶν)...«(Κῶδιξ *Mogosini*, Μέρτζιος, *Μνημεῖα*, σ. 40-41). Τὰ στατιστικὰ στοιχεῖα πού δίνουν γιὰ τὴ Θεσσαλονικὴ εἶναι: Ὁ *Zancharoia*: ἡ Θεσσαλονικὴ ἔχει 40 περίπου πύργους καὶ 40.000 ψυχές. Ὁ *Mogosini*: ἔχει 60 ὡς 70 πύργους ὀλόγυρα καὶ 20-25.000 ψυχές. Ὁ *Cronaca Veniera*: «ἔχει 40 ὀραιοτάτους πύργους καὶ πληθυσμὸν ἐκ 40.000 ψυχῶν» (Μέρτζιος, *Μνημεῖα*, σ. 42-44). Ὁ κώδικας *Mogosini* γιὰ μέρα πού μπῆκαν στὴ Θεσσαλονικὴ οἱ πρεβεδοῦροι θέλει τὶς 14 τοῦ Σεπτεμβρίου, μέρα τοῦ Σταυροῦ. Ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ εἶναι μᾶλλον συμβατικὴ, γιατί ἤθελε ἴσως ὁ χρονικογράφος νὰ συνδέσει τὸ γεγονός μὲ κάποια ἐπίσημη θρησκευτικὴ μέρα (Μέρτζιος, *Μνημεῖα* 43). Ὁ κώδικας *Zancharoia* ὅμως πού εἶναι πιὸ κατοπινὸς θέλει τὶς 10 τοῦ Σεπτεμβρίου, (Μέρτζιος, *Μνημεῖα*, σ. 41), ἐνῶ ὁ *Sanuto* στὸ ἔργο του «Ἡ ζωὴ τῶν δόγηδων»

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους συμπεραίνουμε πὼς καὶ οἱ τρεῖς τοὺς ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια ἱστορική πηγή ἢ πὼς ὁ ἓνας ἀντιγράφει τὸν ἄλλο. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο εἶναι καὶ τὸ πιὸ πιθανό, ἂν θυμηθοῦμε πὼς ἡ σύνθεσή τους παρουσιάζει καὶ χρονική διαφορά μεταξύ τους. Οἱ Βενετσιάνικοι κώδικες λοιπὸν δὲν προσφέρουν κανένα πρόσθετο στοιχεῖο στὸ πρόβλημά μας καὶ γιὰ αὐτὸ ἀνάλογη εἶναι καὶ ἡ ἀξιοπιστία τους σὲ σχέση μ' αὐτό¹.

V. Ἀπὸ τοὺς κώδικες μιὰ μόνο εἴδηση μποροῦμε νὰ σχετίσουμε μὲ τὸ πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ γιὰ νὰ βεβαιώσει κι αὐτὴ τὸ γεγινός ἔμμεσα· εἶναι ἡ ἀκόλουθη καὶ τὴ διηγίεται ὁ κώδικας *Mogosini*: «Δύο περίπου μῆνας μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ὁ Ἄνδρόνικος μετὰ τοῦ καπετάνιου του καὶ τινῶν ὁπαδῶν διωργάνωσαν συνωμοσίαν, ἵνα ἐκδιώξουν τοὺς Ἑνετούς, εὐρισκόμενοι εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν πολιορκούντων Τούρκων...»². Ἡ εἴδηση ξαφνιάζει, μὰ γιὰ νὰ τὴ μελετήσουμε σωστά, θὰ ρίξουμε μιὰ ματιὰ πρῶτα στὰ ἄλλα τὰ κείμενα: Ὁ Δούκας λέει πὼς, ὅταν πῆγαν νὰ πάρουν οἱ Βενετσιάνοι τὴ Θεσσαλονίκη, τὴν ἴδια ὥρα οἱ Θεσσαλονικιοὶ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἔμπαζαν τὸ Βενετσιάνο δούκα καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἔβγαζαν τὸ δεσπότη Ἄνδρόνικο³. Ἡ δευτέρα ἀντιπροσωπία τῆς Κοινότητος ποὺ πῆγε στὴ Βενετία τὸν Ἰούλιο τοῦ 1429, γιὰ νὰ ἐκφράσει τὰ παράπονά της, ζήτησε ἀπὸ τὴ Γερουσία τὰ νοίκια γιὰ τὸ παλάτι τοῦ Ἄνδρόνικου, ποὺ τὸ εἶχε πάρει γιὰ κατοικία του ὁ Βενετσιάνος δούκας ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ποὺ μπῆκε στὴ Θεσσαλονίκη, χωρὶς κὰν νὰ μιλήσει ἢ ἀντιπροσωπία αὐτὴ καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Ἄνδρόνικο⁴.

(*Vita dei Dogi*), ὅπου στηρίζεται στὸ Χρονικὸ *Mogosini* θέλει τις 19 τοῦ Σεπτέμβρη (*Μέρτζιος*, Μνημεῖα, σ. 43, σημ. 1).

Ὁ *Manfroni* (*La marina veneziana*, σ. 6) δέχεται πὼς καὶ ὁ *Mario Sanuto*, ὁ νέος, στὸ βίο τῶν δόγηδων (*Vita dei Dogi*), ὅπως καὶ σχεδὸν ὅλοι οἱ ἄλλοι Βενετσιάνοι χρονικογράφοι γιὰ τὰ Χρονικά τους ἐκμεταλλεύτηκαν τὸ ἡμερολόγιο (*il diario*) τοῦ *Antonio Mogosini*.

1. *Μέρτζιος*, Μνημεῖα, σ. 95, σημ. 1. Τὸν κώδικα αὐτὸν ὁ *Manfroni* (*La marina veneziana*, σ. 6) τὸν σχολίασε γιὰ ὅλες τις εἰδήσεις μὲ πολὺ σεβασμὸ καὶ μὲ τὸ ἴδιο περίπου πνεῦμα τὸν μεταχειρίστηκε καὶ ὁ *Μέρτζιος* (*Μνημεῖα*, σ. 43, σημ. 1 καὶ σ. 95, σημ. 1).

2. *Μέρτζιος*, Μνημεῖα, 95. *Manfroni*, *La marina veneziana*, σ. 6.

3. «...ἄγουσι δοῦκαν ἐν Θεσσαλονίκη καὶ εἰσάγουσιν αὐτὸν ἐντὸς καὶ ἐξάγουσι τὸν δεσπότην Ἄνδρόνικον» (*Δούκας*, ἔκδ. *Greco*, 247, 22-23).

4. «Καθ' ὃν χρόνον ἡ ὑμετέρα Αὐθεντία παρέλαβεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν της τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ ὑμέτεροι διοικηταὶ ἐπήραν τὸ παλάτι, ποὺ ἐκάθητο ὁ Δεσπότης καὶ κατόπιν ἐπῆγε καὶ ἐγκατεστάθη εἰς αὐτὸ ὁ δούξ... καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἕως σήμερον οἱ ὑμέτεροι διοικηταὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ πληρώσουν καθόλου ἐνοίκιον» (*Μέρτζιος*, Μνημεῖα, σ. 84-85). Μὲ ψήφισμά της κιόλας ἀπὸ τις τρεῖς τοῦ Ἀπρίλη τοῦ 1428 ἡ Γερουσία εἶχεν ἐξουσιοδοτήσει τὸν Παῦλο Κονταρῖνη, δούκα τῆς Θεσσαλονίκης, νὰ ξοδέψει 50 χρυσὰ δοκάτα γιὰ νὰ τὸ ἐπιδιορθώσει (*Μέρτζιος*, Μνημεῖα, σ. 84, σημ. 3).

Ὁ Ἀνδρόνικος, καὶ ὅταν ἀκόμα ἦταν δεσπότης τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως εἶδαμε, ἔλειπε συχνὰ ἀπ' αὐτή, ὅπως βεβαιώνει καὶ ψήφισμα τῆς Γερουσίας¹. Ἀπὸ τῆ στιγμὴ ὅμως ποὺ τὴν πούλησε, ἔφυγε πιά ὀριστικά. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ οἱ βυζαντινὲς καὶ οἱ βενετσιάνικες πηγὲς μιλοῦν μὲ βεβαιότητα.

Ἐνα ἄλλο ἐπιχείρημα εἶναι πὼς ὁ Ἀνδρόνικος ἦταν ἄρρωστος. Ἐνας ἄρρωστος ἄνθρωπος ὅμως ποὺ ἔλειπε συχνὰ καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, μὰ ἔφυγε ὀριστικά, μὴ μὲν τὴν πούλησε, πὼς θὰ κάμει συνωμοσία καὶ νὰ γίνεи κιώλας καὶ ἀρχηγός της; Καὶ τί περισσότερο θὰ εἶχε νὰ κερδίσει αὐτός, ἂν τὴ Θεσσαλονίκη τὴν ἔπαιρναν οἱ Τοῦρκοι καὶ ὄχι οἱ Βενετσιάνοι; Μήπως θὰ τοὺς τὴν πουλοῦσε ἢ θὰ τὸν κρατοῦσαν ἐκεῖ οἱ Τοῦρκοι;

Γιὰ συνωμοσία τοῦ Ἀνδρόνικου δὲ μιλάει κανένα ψήφισμα τῆς Γερουσίας. Ἐν ὅ Ἀνδρόνικος ὀργάνωνε, στ' ἀλήθεια, συνωμοσία ἐναντία στοὺς Βενετσιάνους, τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ τὸ μεταχειριζόταν ἢ Γερουσία σὰν ἐπιχείρημα γιὰ ν' ἀντικρούσει τὰ παράπονα τῆς Κοινοτήτας. Μὰ οὔτε καὶ ὁ Δούκας μιλάει γιὰ συνωμοσία, ἐνῶ θὰ μπορούσε νὰ τὴ μεταχειριστεῖ, γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴν τρομοκρατία τῶν Βενετσιάνων, μὰ καὶ ἡ εἶδηση αὐτὴ δένεται ὀργανικὰ μὲ τὸ σχετικὸ τμῆμα τῆς ἱστορίας του.

Ὅλ' αὐτὰ λοιπὸν τὰ κείμενα εἴτε βυζαντινὰ εἶναι εἴτε βενετσιάνικα βεβαιώνουν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος, μὴ μὲν πούλησε τὴ Θεσσαλονίκη, ἔφυγε ἀμέσως. Οἱ εἰδήσεις ὅμως αὐτὲς γιὰ τὴν ἀρρώστια του καὶ τὴν ἀπουσία του, ἐπειδὴ μᾶς τίς δίνουν κείμενα ἀυθεντικά καὶ δὲ μπορούμε ν' ἀμφισβητήσουμε τὸ κύρος τους, πείθουν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει σχέση μὲ συνωμοσία, ὅπως θέλει ὁ κώδικας Morosini.

Ἐπειτα δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε πὼς οἱ Θεσσαλονικιοὶ εἶχανε μὴ πλούσια δημοκρατικὴ παράδοση, ποὺ γιὰ νὰ τὴν κερδίσουν, χρειάστηκε νὰ παλέψουν μὲ πείσμα καὶ φανατισμὸ αἰῶνες καὶ δὲ μπορούσαν νὰ ὑπομένουν

1. «Si vero dictus dominus Despotus non esset in Salonicho debeatis comparere ad presentiam illius qui eius nomine ibi esset et sollicitetis dictam tenutam habere sicut vobis superius committimus, denotantes vobis quod intentionis nostre est quod vobiscum portetis litteram dicti domini Despoti, quam scripsit regimini nostro Nigropontis, quam a dicto regimine requirere debeatis, ut illam si necesse fuerit, ostendere possitis, cujus copiam vobis dari fecimus pro nostra informatione». (S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 142, 11-16). Πρβλ. ἀκόμα: «...καὶ ἅμα οἱ Ἐνετοὶ τὴν παρέλαβον (δηλαδὴ τὴ Θεσσαλονίκη) ὁ Ἀνδρόνικος ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν...» (Σ π α ν δ ο υ γ ί ν ο ς, Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 97), ὅπως καὶ «Ἀνδρονίκῳ μὲν τὴν τε Θέρμην ἐπέτρεψεν οἰκεῖν... καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον διαγενόμενος ἐς νόσον περιήλθεν ἔλεφαντίασιν...» (Χ α λ κ ο κ ο ν δ ὕ λ η ς, ἔκδ. D a r k ó, II, 193, 3-6). «...ἔπεσε κατὰ τύχην ἢ Θεσσαλονίκη εἰς ἓνα τῶν υἱῶν τοῦ Ἐμμανουὴλ ὀνόματι Ἀνδρόνικον δεσπότην, λεπρὸν (lazaroso)» (Σ π α ν δ ο υ γ ί ν ο ς, Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 97), κ.ἄ.

εύκολα τὸ δεσποτισμὸ τῶν Βενετσιάνων καὶ τὴν καθημερινή δυστυχία ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἀδιάκοπη πολιορκία. Μὰ καὶ ἡ ὑπόσχεση τῶν Βενετσιάνων πὼς θὰ ἔκαναν τὴ Θεσσαλονίκη μιὰ δευτέρα Βενετιά, ὅπως λέει ὁ Δούκας, καὶ ἡ νέα σκληρὴ πραγματικότητα, ὅπου βρέθηκαν οἱ Θεσσαλονικιοί, μόλις μπῆκαν οἱ Βενετσιάνοι, ἐρχόταν σὲ ἄμεση ἀντίθεση καὶ μὲ τὶς ὑποσχέσεις τους καὶ μὲ τὶς ἐλπίδες τὶς δικές τους¹. Γιαυτὸ καὶ ἦταν φυσικὸ οἱ Θεσσαλονικιοὶ νὰ ξεσηκωθοῦν ἐνάντια τους. Αὐτὸ ὅμως δὲ μποροῦσε νὰ γίνῃ ἀμέσως μέσα στοὺς δυὸ πρώτους μῆνες, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ κώδικας *Morosini*, γιατί οἱ Βενετσιάνοι, ἀπὸ τὸν πρῶτο καιρὸ ποὺ μπῆκαν στὴ Θεσσαλονίκη, φρόντισαν νὰ φέρουν σιτᾶρι καὶ ν' ἀλαφρώσουν κάπως τὴν πείνα καὶ τὴ δυστυχία τῶν Θεσσαλονικιῶν². Μέσα σὲ δυὸ μῆνες λοιπὸν δὲ μποροῦσαν νὰ ὀρμάσουν οὔτε οἱ ἀντικειμενικὲς συνθήκες οὔτε οἱ ὑποκειμενικοὶ ὄροι ποὺ θὰ δημιουργοῦσαν τὸ κατάλληλο κλίμα γιὰ συνωμοσία ἐνάντια στοὺς Βενετσιάνους. Μὰ καὶ στοὺς Βενετσιάνους δὲ σύφερε νὰ ἐφαρμόσουν τὰ γνωστὰ τρομοκρατικὰ τους μέτρα ἀπὸ τὸν πρῶτο καιρὸ ποὺ μπῆκαν στὴ Θεσσαλονίκη, πρὶν καλὰ-καλὰ στεριώσουν τὴν κυριαρχία τους σ' αὐτή, δίχως σοβαρὴ αἰτία³.

Πολὺ σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ εἶδηση τοῦ Σπανδογίνου πὼς «Οἱ Ἐνετοὶ ἔστειλαν ἀμέσως διοικητάς, οἱ ὅποιοι ἐνεκαινίασαν νέον τρόπον διοικήσεως, διάφορον ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἦσαν συνηθισμένοι οἱ κάτοικοι»⁴. Ἡ εἶ-

1. «Αὐτοὶ δὲ οἱ Βενέτικοι...συνέθεντο τοῦ φυλάξει καὶ θρέψαι καὶ εὐτυχίσει τὴν πόλιν καὶ εἰς δευτέραν Βενετίαν μετασηματίσαι· καὶ αὐτοὶ οἱ Θεσσαλονικαῖοι ἔστερξαν τοῦ εἶναι πιστοὶ ἐν τῇ κοινότητι τῶν Βενετῶν ὡσπερ αὐτοὺς τοὺς ἐν τῇ Βενετία καὶ γεννηθέντας καὶ τραφέντας» (Δ ο ὄ κ α ς, ἐκδ. G r e c u, 247, 17-21).

2. Ὅπως βλέπουμε στὸ ψήφισμα τῆς Γερουσίας ἀπὸ τὶς 7 Ἰουλίου τοῦ 1425, οἱ Βενετσιάνοι ἀνακούφισαν βέβαια καὶ τὴ φτωχολογία, βοήθησαν ὅμως συστηματικὰ μὲ δουλειὰ καὶ ἐπιδόματα τοὺς ξεπεσμένους εὐγενεῖς (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 49-54, κ.ά.).

3. Οἱ Βενετσιάνοι φαίνεται πὼς εἶχαν ἓναν ὀρισμένον κώδικα ποὺ καθόριζε στὰ γενικὰ πλαίσια τὸ φέροσμά τους ἀπέναντι στὶς ἀποικίες τους, ὅπως κι ἂν τὶς ἔπαιρναν. Ὁ κώδικας αὐτὸς κατοχῶρνε φυσικὰ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὰ συμφέροντα τῆς Βενετίας ἐνάντια στὰ συμφέροντα τῶν ἀποικιῶν τους, μὲ ἑτεροδικίες, μὲ τραμπουκισμούς, μὲ ἐκβιασμούς καὶ μὲ ὅποια ἄλλα μέσα θὰ τρομοκρατοῦσαν καὶ θ' ἀνάγκαζαν τοὺς ὑπηκόους νὰ τοὺς τρέμουν καὶ νὰ τοὺς ὑποτάξουν γιὰ νὰ μὴ τοὺς δημιουργοῦν ζητήματα. Τὰ βασανιστήρια, οἱ δολοφονίες καὶ οἱ ἐξορίες ποὺ ἐφάρμοζαν στὴ Θεσσαλονίκη οἱ Βενετσιάνοι τὰ διηγίεται ὁ δυτικὸ φίλος Δούκας καὶ δὲν ἐκφράζουν παρὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ κώδικα, ποὺ οἱ Βενετσιάνοι τὸν ἐφάρμοζαν παντοῦ ἀδίσταχοι. Πρβλ. ἀκόμα: «...μεγάλα καὶ ἀφόρητα δεινά... καὶ διὰ τὸ γενέσθαι τὴν παναθλίαν πόλιν ἐκείνην (δηλαδὴ τὴν Θεσσαλονίκη) ὑπὸ τὴν δουλωσύνην Φράγγων τῶν Βενετῶν». (Bl. S. K u g e a s, Notizbuch eines Beamten der Metropolis in Thessalonike aus dem Anfang des XV. Jahrhunderts, BZ 23 (1914-1920) 152, ἀρ. 82.

4. Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα σ. 97. Δίνω ἐδῶ μερικὰ ἀπὸ τὰ παράπονα τῶν κατοίκων τοῦ Ἑρακλείου τῆς Κρήτης, ποὺ ἔκαμαν μὲ ἀναφορὰ τους στὸ δόγη τῆς Βενετίας, στὰ 1224

δηση αὐτὴ μᾶς εἰσάγει στὸ πνεῦμα τῆς Βενετσιανοκρατίας στὴ Θεσσαλονίκη, μὰ τὴν ἀληθινὴ τῆς εἰκόνα γυμνὴ τὴ δίνει ὁ Δούκας. Ὁ Δούκας λοιπὸν γράφει: «Οἱ δὲ Λατῖνοι φοβούμενοι μήπως οἱ Ῥωμαῖοι στενοχωρηθέντες ποιήσωσιν ἄνταρσιν... ἤρξαντο τοὺς τῶν εὐγενῶν Ῥωμαίων οἴκους μεταστέλλειν, τοὺς μὲν εἰς Εὐβοίαν, τοὺς δὲ ἐν Κρήτῃ, ἄλλους ἐν Βενετία... Μετήγαγον οὖν πλείστους ὧδε κάκεισε καὶ πολλοὺς ἐν τῷ βυθῷ ἔρριψαν, ἄλλους ὡς ἀπίστους ἐκόλαζον, τοὺς δὲ ἐναπολειφθέντας ἐν μυρίαῖς ἀσελγίαις ἐκάκουν»¹.

Δὲν εἶναι λιγότερο σημαντικὴ καὶ ἡ πληροφορία ποὺ δίνει τὸ ψήφισμα τῆς Γερουσίας ἀπὸ τὶς 7 Ἰουλίου τοῦ 1425 γιὰ «ἐγκαθείρκτους» Θεσσαλονικιοὺς εὐγενεῖς στὴν Κρήτῃ². Μὲ ἔγγραφό της κιόλας ἡ Γερουσία ἐξουσιοδοτεῖ τὸ Sancto Venier νὰ προτείνει στὸ σουλτάνο Μουράτ, ἂν δέχεται, ν' ἀπολύσει ἡ Βενετιὰ τὸν Πλατσεικαλίτη καὶ τοὺς ἄλλους κρατούμενους Θεσσαλονικιοὺς ποὺ ἔχει στὴν Κρήτῃ κι ὁ σουλτάνος ν' ἀπολύσει τὸν πρεσβευτὴ της Νικόλαο Γεωργίου, ποὺ πῆγε νὰ τοῦ ζητήσῃ εἰρήνην κι αὐτὸς τὸν ἔκλεισε στὴ φυλακὴ³.

Καὶ οἱ δὺο λοιπὸν αὐτὲς οἱ εἰδήσεις συμπληρώνουν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ μᾶς βοηθοῦν νὰ βροῦμε ποιά σχέση μπορεῖ νὰ ἔχει ἡ συνωμοσία τοῦ Ἀνδρόνικου μὲ τὰ ἀληθινὰ γεγονότα. Εἶχε τὸ σκοπὸ της ὁμως ἡ διάδοση μιᾶς τέτοιας εἰδήσεως. Οἱ Βενετσιάνοι μὲ ἀφορμὴ τὴ συνωμοσία ἤθελαν νὰ ἐξοντώσουν μὲ κάθε τρόπο τοὺς Τουρκόφιλους καὶ νὰ ξεριζώσουν τὸν ἀντιβενετσιανισμό.

Ὅπως βλέπουμε λοιπὸν, ὅταν τὰ ψηφίσματα τῆς Γερουσίας βεβαιώνουν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος πρόσφερε τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους μὲ τὴ θέληση καὶ ὅλων τῶν Θεσσαλονικῶν, δὲ λένε τὴν ἀλήθεια. Ὁ Ἀνδρόνικος στὴν ἀπόφασή του νὰ δώσει τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους

περίπου, γιὰ τὸ δούκα τους Παῦλο Κουρίνο. Καὶ πρῶτα-πρῶτα ὁ Κουρίνος τοὺς ὀνόμαζε «σκύλους καὶ διαβόλους». Τὸ Ἡράκλειο καὶ τὰ περίχωρά του τὰ ἐρήμωσε ἀπὸ τὶς 30 χιλιάδες κατοίκους τους. Οἱ κάτοικοι τῶν προαστίων ἔφυγαν κακὴν κακῶς κι αὐτὸς τοὺς γκρέμιζε τὰ σπίτια τους. Καταλήστεψε τὰ πλούσια μοναστήρια καὶ τὰ περισσότερα καταστράφηκαν. Εἶχαν 200 χιλιάδες γιδοπρόβατα καὶ 20 χιλιάδες βόδια καὶ ἄλλα ζῶα, ἀμέτρητες κυσέλες καὶ δὲν τοὺς ἔμεινε οὔτε καλόγερος οὔτε ἐκκλησία. Οἱ ὑπάλληλοι τῆς Δημοκρατίας εἶναι ληστές. Τέλος παρακαλοῦν τὸ δόγη νὰ μὴ τοὺς ξαναστείλῃ τὸν Κουρίνο γιὰ δούκα τους οὔτε κανέναν ἄλλο ἀπὸ τὴ φύτρα του. (Βλ. Σ. Ξανθοῦ διδης, Ἡ Ἐνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατὰ τῶν Ἐνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν, Ἀθήνα 1939, σ. 21-24. Ἐδῶ ὑπάρχουν ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀναφορᾶς αὐτῆς). Κάπως ἀνάλογος πρέπει νὰ ἦταν ὁ «νέος τρόπος διοικήσεως ποὺ ἐνεκαινίασαν» οἱ Βενετσιάνοι πρεβεδοῦροι καὶ στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε καὶ τὸ Σπανδουγίνο (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 97).

1. Δούκας, ἔκδ. Grecu, 247, 27-249, 7.

2. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 45 καὶ 58, σημ. 2.

3. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 45.

δὲν εἶχε μαζί του ὄχι μόνο τὴ φτωχολογιά καὶ τὸ παπαδολόι, μὰ οὔτε καὶ τὸ περισσότερο ἴσως (πβ. τὸ Δούκα «τοὺς τῶν εὐγενῶν Ρωμαίων οἴκους») ἀρχοντολόι. Γιαυτὸ καὶ οὔτε μὲ τοὺς πρεβεδούρους Βενετσιάνους συναντήθηκε οὔτε κάθισε ἢ ξαναγύρισε στὴ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ ἔφυγε μὲ τόσο ταπεινωτικό τρόπο, ὅπως διηγίεται ὁ Δούκας. Ἐάν ὁ Ἀνδρόνικος χάριζε τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους, τὸν πρῶτο καιρὸ τουλάχιστο, δὲ θὰ μεταχειρίζονταν αὐτοὶ τυραννικὸ καὶ ἀπάνθρωπο τρόπο ἀπέναντι στοὺς Θεσσαλονικιοὺς οὔτε καὶ οἱ Θεσσαλονικιοί, φυσικά, θὰ ξεσηκώνονταν ἐνάντια τους. Νά λοιπὸν γιατί καὶ ἡ «συνωμοσία τοῦ Ἀνδρόνικου» ἔχει σχέση μὲ τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους καὶ ἡ μελέτη της δείχνει μόνο πὼς ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους τὴν πούλησε.

VI. Ὡστε καὶ οἱ βυζαντινὲς καὶ οἱ βενετσιάνικες πηγὲς συμφωνοῦν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη τὴν πούλησε στοὺς Βενετσιάνους. Ἐάν ὥστόσο οἱ πηγὲς αὐτὲς διαφέρουν μεταξύ τους στὸν τρόπο ποὺ πῆρε τὴν τιμὴ της ὁ Ἀνδρόνικος, δὲν ἔχει καμιά σημασία, ὅπως δὲν ἔχει καμιά σημασία καὶ πόση ἦταν ἡ τιμὴ αὐτῆ. Φτάνει πὼς ὅλες τους μιλοῦν γιὰ πούλημα ἢ γιὰ κάποια οἰκονομικὴ συναλλαγὴ. Γιαυτὸ καὶ ὁ τρόπος ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους στὰ 1423 δὲ μπορεῖ ν' ἀποτελεῖ πρόβλημα τῆς ἱστορίας τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Βυζαντινῆς Θεσσαλονίκης. Ἐλλὰ εἶναι τὰ προβλήματα τῆς τῶν χρόνων αὐτῶν ποὺ περιμένουν τὴ λύση τους. Τὰ κείμενα αὐτὸ βεβαιώνουν καὶ αὐτὸ ἐπιβάλλουν.

Α' ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στὸ παράρτημα αὐτὸ συγκέντρωσα ὅλα τὰ κείμενα ποὺ μιλοῦν γιὰ τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους, γιὰ νὰ τὰ ἔχει πρόχειρα ὁ περίεργος ἀναγνώστης.

I. ΠΗΓΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ

α. Ἱστορικοὶ

1

«Ἀνδρονίκῳ μὲν τὴν τε Θέρμην ἐπέτρεψεν οἰκεῖν, ἀνδρὶ οὐκ ἀγενεῖ μετὰ γε Ἰωάννην τὸν βασιλέα καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον διαγενόμενος ἐς νόσον περιῆλθεν ἐλεφαντίασιν, καὶ τὴν Θέρμην ἀπέδοτο τοῖς Οὐνετοῖς, ὡς τῆς τε πόλεως οὐκ ἐπιτηδείως ἐχούσης ἐς φυλακὴν αὐτῆς, καὶ σφίσι τὰ πράγματα πονήρως ἤδη ἔχοντα, καὶ ὡς ἐδέδοκτο ἤδη αὐτοῖς ταῦτα σφίσι τε αὐτοῖς καὶ τῇ πόλει ἄμεινον ἔσεσθαι, ἀπέδοτο ταύτην τοῖς Οὐνετοῖς οὐ πολλοῦ τινός. Ἀνδρόνικος μέντοι ἐς Πελοπόννησον παρά τὸν ἀδελφὸν ἀφικόμενος τὴν τε δίαταιν

εἶχεν ἐν Μαντινείᾳ τῆς Λακωνικῆς, ἐς ὃ δὴ ἐπικρατοῦντος τοῦ νοσήματος ἤδη τελέως ἐτελεύτησε».

(Χαλκοκονδύλης, ἔκδ. Darkó, I, 193, 3-13)

2

«τὴν μέντοι Θέρμην τῆς Μακεδονίας ἀπέδοντο (οἱ Ἕλληνες) Ἐνετοῖς, ἀδύνατα εἶναι νομίζοντες σφίσι παραδοῦναι τὴν πόλιν ἐς τὸν περιόντα τότε Ἀμουράτεω».

(Χαλκοκονδύλης, ἔκδ. Darkó, II, 13, 23-14, 1)

3

«Ὁ δεσπότης Ἀνδρόνικος, ὁ μετὰ τὸν βασιλέα Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον τρίτος υἱὸς τοῦ βασιλέως Μανουήλ, ἦν δεσπότης Θεσσαλονίκην· ὃς καὶ ὑπὸ τῆς ἱερᾶς νόσου ἐφθάρτο. Ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς μάχης τοῦ Μωράτ, λέγω καὶ πρὸ τῆς μάχης τῆς Πόλεως, ἀφ' οὗ ὁ Μουσταφᾶς ἐξῆλθε τῆς Λήμνου, εἶχε μάχην Θεσσαλονίκη καὶ πάντες οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Θετταλίας, Αἰτωλίας, Φθίας, Θηβῶν καὶ πέρα Ἰωαννίνων συνέθλιβον καὶ ἀπέκλειον Θεσσαλονίκην, οἱ τοῦ Ἀβρανέζη υἱοὶ καὶ ὁ Τουραχάν καὶ ἕτεροι πλείστοι. Ἀγανακτήσαντες οὖν οἱ Θεσσαλονικεῖς τὴν καθεκάστην ἐφοδον τῶν Τούρκων καὶ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ποθέν,—ἡ γὰρ Πόλις ἔφερε τὰ κατ' αὐτῆς δεινὰ καὶ οὐχ ὑπέφερον,—ἐλίμωττον γὰρ οἱ Θεσσαλονικεῖς ἔνδεια τῶν ἀναγκαίων, στέλλουσι τινὰς τῶν ἀρχόντων πρὸς τοὺς Βενετικούς μετὰ βουλῆς, τοῦ δεσπότης θέλοντος ἢ καὶ μὴ θέλοντος, τοῦ παραδοῦναι τὴν Θεσσαλονίκην αὐτοῦς. Αὐτοὶ δὲ οἱ Βενετικοὶ ἀσπασίως τὴν ἀγγελίαν δεξάμενοι συνέθετο τοῦ φυλάξαι καὶ θρῆψαι καὶ εὐτυχίσει τὴν πόλιν καὶ εἰς δευτέραν Βενετίαν μετασηματίσαι· καὶ αὐτοὶ οἱ Θεσσαλονικαῖοι ἔστερξαν τοῦ εἶναι πιστοὶ ἐν τῇ κοινότητι τῶν Βενετικῶν ὡς περ αὐτοὺς τοὺς ἐν τῇ Βενετίᾳ καὶ γεννηθέντας καὶ τραφέντας. Γενομένων οὖν τῶν συνθηκῶν, διὰ δέκα τριήρεων ἄγουσι δοῦκαν ἐν Θεσσαλονίκη καὶ εἰσάγουσιν αὐτὸν ἐντὸς καὶ ἐξάγουσι τὸν δεσπότην Ἀνδρόνικον. Καὶ τὸν νέον δοῦκαν εὐφημήσαντες ὑπέστρεψαν αἱ τριήρεις ἐν Βοιωτίᾳ. Καὶ ἦν ἰδεῖν ἕκτοτε πλῆθος πολέμων, λέγοντες οἱ Τούρκοι· «Ἡ πόλις αὕτη ἡμετέρα ὑπάρχει εἰ γὰρ ἡμεῖς ταύτην ἀσθενοῦσαν οὐκ ἀπεδείξαμεν οὐκ ἂν εἰς ὑμᾶς ἀπέκλιεν» —Ἐν γὰρ τούτῳ τῷ φρονήματι καρτερὰ μάχη ἐγένετο καὶ ὑπερίσχυον οἱ Τούρκοι ἐλίμωττον δὲ οἱ Θεσσαλονικεῖς. Οἱ δὲ Λατῖνοι φοβούμενοι μήπως οἱ Ρωμαῖοι στενοχωρηθέντες ποιήσωσιν ἄνταρσιν καὶ εἰσάξωσι τοὺς Τούρκους, τοὺς δὲ Βενετικούς διώξωσιν, ἦν γὰρ καὶ, προλαβόν, ἡ πόλις τῶν Τούρκων, ἤρξαντο τοὺς τῶν εὐγενῶν Ρωμαίων οἴκους μεταστέλλειν, τοὺς μὲν εἰς Εὐβοίαν, τοὺς δὲ ἐν Κρήτῃ, ἄλλους ἐν Βενετίᾳ. Ἡ ἄδομένη οὖν ἐπίπλαστος ἀφορμή, ὅτι τὰ πρὸς χρεῖαν εἰσὶ σπάνια, οἶον σῖτος, κριθαί, ὄσπρια, κρέη καὶ ἄλλο εἰ τι τρόφιμον· διὰ τὸ ἀραιῶσαι οὖν τὰς οἰκίας, μετοικησάτωσαν οἱ προύχοντες ἕνεκα τῆς στενοχωρίας ταύτης καὶ εἰς τὸ μετέπειτα Θεοῦ ἀρωγοῦντος ἐπανελεύσονται. Μετήγαγον οὖν πλείστους ὧδε κάκεισε καὶ πολλοὺς ἐν τῷ βυθῷ ἔρριψαν, ἄλλους ὡς ἀπίστους ἐκόλαζον, τοὺς δὲ ἐναπολειφθέντας ἐν μυρίαῖς ἀσελγείαις ἐκάκουν. Μετὰ δὲ τὸ ὑποστρέψαι τὸν Μωράτ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς Θράκην, ἔστειλαν οἱ Βενετικοὶ ἀποκρισιarioὺς πρὸς αὐτόν, αἰτοῦντες εἰρήνην. Ὁ δὲ οὐκ ἀπόκρισιν παρέσχεν αὐτοῖς, ἀλλ' ἢ μόνον· «Ἡ πόλις αὕτη πατρικόν μου κτήμᾳ ἐστὶ καὶ ὁ ἐμὸς πάππος Παγιαζῆτ δυνάμει χειρὶ παρὰ τῶν Ρωμαίων ταύτην ἔλαβεν. Εἰ γὰρ ἦσαν Ρωμαῖοι οἱ δυναστεύοντες, ἐμοὶ εἶχον ἂν πρόφασιν τοῦ λέγειν· Ὁ ἀδικῶν. Ὑμεῖς δὲ Λατῖνοι ὄντες καὶ ἀπὸ Ἰταλίας, τίς ἢ προσχώρησις τῶν ὧδε; Μετανάστητε, εἰ βούλεσθε· εἰ δὲ μή, ἔρχομαι ταχύ». —Στραφέντες οὖν ἄπρακτοι ἔγραψαν τὴν ἀπόκρισιν ἐν Βενετίᾳ σὺν ταῖς τριήρεσι τῆς γαρυδίας, ἥγουν τῆς παραφυλακῆς».

(Δούκας, ἔκδ. Grecu, 247, 6-249, 15)

4

«Οὗτος οὖν ὁ βασιλεὺς κύρ Μανουήλ ἐγέννησεν υἱοὺς τούσδε καὶ θυγατέρας· πρώτην θυγατέρα τὴν***, εἶτα Κωνσταντῖνον, Ἰωάννην τὸν βασιλέα, Ἀνδρόνικον τὸν δεσπότην, θυγατέρα τὴν***, Θεόδωρον τὸν δεσπότην καὶ Πορφυρογέννητον, Μιχαήλ τὸν αὐθεντόπουλον, Κωνσταντῖνον τὸν δεύτερον τὸν καὶ βασιλέα γενόμενον, Δημήτριον τὸν δεσπότην καὶ κύρ Θωμᾶν τὸν δεσπότην.

Ζῶν δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ πατήρ αὐτῶν διεμέρισεν ἐκάστω τούτων τούσδε τοὺς τόπους, δι' ἣν αἰτίαν μέγα | κακὸν τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ προεξένησε. Πρῶτον μὲν τὸν Ἰωάννην βασιλέα εἶασε, τῷ δὲ δεσπότη κύρ Ἀνδρονίκῳ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰ ἐαυτῆς δέδωκεν. Οὗτος δὲ βλαβεῖς ὑπὸ βαρυτάτης ἀσθενίας, ἔδοξεν αὐτῷ πωλῆσαι τὴν Θεσσαλονικὴν τῇ τῶν Ἐνετῶν γερουσίᾳ διὰ χρυσίους χιλιάδας πενήκοντα. Εἶτα περᾶσας ἦλθεν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐν χώρᾳ λεγομένη Μαντινία καὶ μετὰ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννη τὴν διατριβὴν ἐποίει, ἐνεκεν τῆς τοῦ ἀέρος εὐκрасίας· ὕστερον δὲ μοναχὸς γεγονὼς κατῴκησεν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐν τῇ μονῇ τῇ λεγομένη τοῦ Παντοκράτορος. Τῷ δὲ δεσπότη κύρ Θεοδώρῳ τὴν Λακεδαιμονίαν καὶ τὰ ἐαυτῆς δέδωκε· τῷ δὲ βασιλεῖ κύρ Κωνσταντίνῳ τὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέρη, λέγω Ἀγχιάλον καὶ Μεσέμβριαν καὶ τὰ αὐτῶν· τῷ δὲ δεσπότη κύρ Δημητρίῳ καὶ τῷ δεσπότη κύρ Θωμᾷ τὰ ἐναπομείναντα ἐν τῇ Πελοποννήσῳ».

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 260, 14-31)

5

«Ἐν ᾧ δὴ καιρῷ μηνὶ Μαρτίῳ καὶ ὁ ἀμηνῶς Ἀμουράτης ἐπολιόρκει τὴν Θεσσαλονικὴν, κρατουμένην ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν.

Καὶ ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς πρέσβυν τὸν πρωτοσεβαστὸν Νικόλαον τὸν Χωνιάτην καὶ Φραγκόπουλον τὸν πρωτοστράτορα πρὸς τὸν ἀμηνῶν, λέγων «Οὐκ ἔξεστι μενούσης τῆς ἡμῶν φιλίας καὶ ἀγάπης πολιορκεῖν σε τὰ ἡμέτερα, ὁ δὲ ἀμηνῶς ἀπεκρίνατο, «Ἄληθῶς λέγετε· εἰ ἦτο ἐκ τῶν τοῦ βασιλέως, ἐγὼ οὐκ ἐπιχειρίζομην τι· εἰ δὲ καὶ ἐπιχειρίζομην, ἐγκατέλειπον ἄν. Πλὴν τοῖς πᾶσι δηλόν ἐστι καὶ γνωστὸν ὁμοίως καὶ τῷ ἀδελφῷ μου τῷ βασιλεῖ καὶ ὑμῖν, ὅτι ἐκ πολλοῦ ἐπώλησε τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ τὰ περίξ αὐτῆς πάντα ὡς ἴδιον αὐτοῦ κτήμα ὁ δεσπότης κύρ Ἀνδρόνικος τοῖς Ἐνετίοις. Νῦν δὲ οὐκ ἔξεστιν ἐάσω αὐτὴν ἐν μέσῳ τοῦ τόπου ἡμῶν καὶ ὑμῶν ἄρχεσθαι ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν».

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 298, 18-28)

6

«Ἐν δὲ τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἐπὶ ἔτους... δι' ἣν αἰτίαν εἰρήκαμεν, καὶ ὁ δεσπότης κύρ Ἀνδρόνικος τὴν Θεσσαλονικὴν τῇ τῶν Ἐνετῶν Γερουσίᾳ ἐμπεπωλήκει διὰ φλωρία χιλιάδας πενήκοντα».

(Φραντζῆς, ἔκδ. Βόννης, 64, 13-16)

7

«...διαιρεθείσης τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς ἐπτὰ μέρη ἔπεσε κατὰ τύχην ἡ Θεσσαλονικὴ εἰς ἓνα τῶν υἱῶν τοῦ Ἐμμανουήλ, ὀνόματι Ἀνδρόνικον δεσπότην, λεπρόν (lazaroso), ὅστις βλέπων τὴν μετὰ τῶν ἀδελφῶν ἐπικρατοῦσαν ἀσυμφωνίαν, ἠθέλησε νὰ ἐξασφαλισθῇ καὶ ἔκαμε μίαν σύμβασιν μετὰ τὴν Αὐθεντίαν τῆς Βενετίας, ὑποσχεθεὶς νὰ δώσῃ τὴν Θεσσαλονικὴν, ἂν αὐτοὶ τῷ παρεχώρουν, ἵνα καρπῶται, ἐφόσον ζῆ, τὰ ἔσοδα τοῦ Treviso καὶ ἅμα

οἱ Ἐνετοὶ τὴν παρέλαβον, ὁ Ἀνδρόνικος ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν διὰ Βενετίαν, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀπεβίωσεν. Οἱ Ἐνετοὶ ἐστειλαν ἀμέσως διοικητὰς, οἱ ὅποιοι ἐνεκαινίασαν νέον τρόπον διοικήσεως διάφορον ἀπὸ ἐκεῖνον, ποῦ ἦσαν συνηθισμένοι οἱ κάτοικοι. Τοῦτο μαθὼν ὁ Σουλτάν Μουράτ καὶ λαβὼν πρόσκλησιν παρὰ τινων προκρίτων, ἤλθεν καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἔξω τῆς μεγίστης καὶ περιφημοτάτης πόλεως μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ζητήσῃ τὸν φόρον ὑποτελείας, ποῦ ἐπλήρωνεν εἰς αὐτὸν καὶ ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος, ἐνῶ ἀπὸ τοῦς Βενετοῦς εἰς τὸ διάστημα τῶν τεσσάρων ἐτῶν ποῦ ἦσαν ἐκεῖ δὲν ἔλαβε τίποτε καὶ μετὰ ὀλιγόμηνον πολιορκίαν τὴν ἐξεπόρθησεν. Καὶ τοῦς μὲν διοικητὰς καὶ στρατιώτας τῆς Ἐνετικῆς Γερουσίας κατετεμάχησεν. Ἀπὸ δὲ τοῦς κατοίκους μερικοὺς μὲν παρέλαβεν μεθ' ἑαυτοῦ ὡς ὁμήρους εἰς Ἀδριανούπολιν, τοὺς δὲ ἄλλους ἀφήκεν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα καρπῶνται τὰ ὑπάρχοντά των, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ τῷ καταβάλλουν τὸ 'χαράτσι', ἧτοι τὴν συνηθισμένην ἀγγαρεῖαν...».

(Θεόδ. Σπαντουνης ἢ Σπανδογίνος, ἔκδ. Κ. Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 97)

β. Χρονικογράφοι

1

«Πῶς δ' ἐν χερσὶ τῶν Ἐνετῶν ἦν ἡ Θεσσαλονίκη,/τοῦ Ἀνδρονίκου πώλησις ἐδούλωσε καὶ ταύτην/ὄς κύριος τῆς πόλεως καὶ ἀρχηγὸς ὑπάρχων,/οἱ Ἐνετοὶ βουλόμενοι ἔνεκεν ἐμπορίας/πόλεων τὴν περιφανῆ ταύτην τὴν πόλιν ἔχειν,/πεντήκοντα παρέχουσι χρυσοῦ χιλιάδας,/καὶ πριανταὶ γε ἔξ αὐτοῦ τῶν Θεταλῶν τὸ ἄστυ,/καὶ κύριοι ἐγένονο, καὶ ἀρχηγοὶ ὑστέρως/αὐτὸς δ' εἰς Ὅρος Ἄγιον τὸν Ἄθω ἀφικνεῖται,/καὶ μοναχὸς ἐγένετο, τὰ μέλανα φορέσας».

(Ἰέραξ, Χρονικὸν διὰ τὴν τῶν Τούρκων βασιλείαν, ἔκδ. Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, 1, Βενετία 1872, σ. 256, στ. 350-359)

2

(ια) Ἔτερον ἀφιερωτικὸν πρόσταγμα τοῦ αἰοδίμου Ἀλεξίου Ἀγγέλου τοῦ Καίσαρος. Δωρεὰ τοῦ ἐντὸς τῆς Θεσσαλονικῆς μονυδρίου τοῦ τιμωμένου εἰς ὄνομα τῆς ἀγίας μεγαλομάρτυρος Φωτίδος μετὰ πάσης τῆς νομῆς καὶ λοιπὰ εἰς τὴν σεβασμίαν καὶ βασιλικὴν μονὴν καὶ πατριαρχικὴν τὴν ἐπικεκλημένην Νέαν μονὴν ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου· ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ ἰνδ. ιγ'.

Σημ. Ὁ Ἀλέξιος Ἀγγελὸς ὁ Καίσαρ (τὸ ὄνομα ὁ Καίσαρ ἐστὶ πρασίνου χρώματος) ἦν δὲ ὁ Καίσαρ οὗτος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου βασιλέως Ρωμαίων, ὃς ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ ,αυη' ἢ ιθ' (=1418 ἢ 1419) ἔτους· εἶτα οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἰωάννης καὶ Κωνσταντῖνος καὶ ἠχμαλωτίσθη ἡ πόλις τῶν Τούρκων· ὑπὸ ὁμοίως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἄνωθεν Θεοδώρου δεσπότη τῆς Θεσσαλονικῆς ἐγένετο ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀνδρόνικος καὶ ἐπώλησεν αὐτὴν εἰς τοὺς Βενετζίανους καὶ ἐκ τούτων ἔλαβον αὐτὴν οἱ Τοῦρκοι.

Ἀβάσιμον παντελῶς τὸ ἄνωτέρω σημεῖωμα· Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ 1425 ἀποθανὼν τὴν 21ην Ἰουλίου, οὐχὶ δὲ τῷ 1418 ἢ 1419 ὡς ἀναφέρει τὸ σημεῖωμα· ἄλλως τε, ἂν πράγματι ὁ Ἀλέξιος Ἀγγελὸς ὁ Καίσαρ ἦν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ἢ ἰγ' ἰνδικτιῶν ἢ ἐν τῷ ἀφιερωτικῷ σημειουμένῃ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔτος 1420».

(Σ. Εὐστρατιάδου, Ἱστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἄθω, «Ἑλληνικά» 2, 1929, 379)

3

«'Αποθανόντος δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου στέλλει ὁ κύρ Μανουήλ ὁ βασιλεὺς εἰς Θεσσαλονίκην τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὕστατον, Ἀνδρόνικον τὸν λωβόν. Καὶ αὐτὸς ὁ λωβὸς πωλεῖ τὴν Θεσσαλονίκην τῶν Βενετικῶν φλ(ωρία) Βενετικά ,κ, καὶ ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν».

(Chronicon Breve, de Graecorum imperatorum, ab anno 1341 ad annum 1453 e codice Vaticano 162, edidit Raymundus-J. Loenertz O.P., EEBΣ 28, 1958, 211:21)

4

«Ἐβασίλευε δὲ ὁ Σουλτάν Μουράτης εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ αὐτὸς ὁ Κύρ Ἰωάννης εἰς τὴν Πόλιν. εἶχαν δὲ ἀγάπην καὶ φιλίαν· ὁμοῦ ἐβουλήθη αὐτὸς ὁ Σουλτάν Μουράτης νὰ ὑπάγῃ νὰ πολεμήσῃ τὴν Θεσσαλονίκην. Ὡς τὸ ἔμαθεν ὁ βασιλεὺς τοῦ ἐμήνυσαν, ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον εἰς τὴν ἀγάπην ὅπου ἔχομεν, νὰ ὑπάγῃς νὰ πολεμήσῃς τὴν Θεσσαλονίκην. Αὐτὸς ἀπεκρίθη καὶ τοῦ εἶπεν, ὅτι ἂν ἦτον ἐδική σου, δὲν ἐπήγενα νὰ τὴν πολεμήσω, ἐπειδὴ καὶ εἰμασταν ἡγαπημένοι. ἀμὴ διὰ νὰ εἶναι τῶν Βενετικῶν, διὰ τοῦτο ὑπάγω, ἂν θέλῃ ὁ Θεός, νὰ τὴν πάρω. Ἄλλ' ἀκούσετε πῶς τὴν ἐπήραν οἱ Βενετικοί. Ὁ βασιλεὺς Μανουήλ ὁ Παλαιολόγος, εἶχεν υἱοὺς ἕξ, Ἰωάννην, Κωνσταντῖνον, Θεόδωρον, Ἀνδρόνικον, Δημήτριον, καὶ Θωμᾶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἐμοίρασε Κάστρη, καὶ Χώρας πολλὰς διὰ νὰ τρέφονται ἀπ' αὐτὰ καὶ νὰ τὰ ὀρίζουν. Τοῦ δὲ Ἀνδρονίκου ἔδωσε τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ τοῦτος ὁ Ἀνδρόνικος ἠσθένησε, καὶ ἐγίνε λωβός. Ὡς εἶδε τὴν καταδίκην ὅπου τοῦ ἦλθεν, ἐσυμβουλεύθη τοὺς νέους τοῦ φίλους, τί νὰ κάμῃ; αὐτοὶ δὲ τοῦ εἶπαν, νὰ τὴν πουλήσῃ, διὰ τὸ νὰ τοῦ τὴν ἄφηκεν ὁ πατέρας αὐτοῦ νὰ τὴν ἔχη κληρονομίαν, ὡσάν ἄφηκε καὶ ἄλλους τόπους τῶν ἄλλονων ἀδελφῶν αὐτοῦ, καὶ ὡσάν τὴν πουλήσῃ, νὰ πάρῃ τὰ φλωρία νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος μέσα εἰς ἓνα Μοναστήριον. Ἐτζῆ ἐτελείωσε τὸ ἔργον, καὶ ἐπούλησε αὐτὴν τὴν περιφήμον καὶ λαμπρὰν Πόλιν Θεσσαλονίκην τῶν Βενετικῶν διὰ φλωρία χιλιάδας πενήντα. Ὡσάν τὰ ἐπήρην, ἐχάλασε μερικὰ κακὴν κακῶς μετὰ τῶν φίλων αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐπίλοιπα ἐπήρην ὅπου τοῦ ἀπέμειναν, καὶ ἐπήγεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος, εἰς τὸ Βατοπέδι, καὶ ἐγίνε Καλόγερος, καὶ μετωνομάσθη Ἀντώνιος Μοναχός».

(Δωροθέου Μονεμβασίας, Βιβλίον Ἱστορικόν, Βενετία 1818, σ. 490. Πβ. καὶ σ. 402-409)

5

«Βασιλεύων δὲ ὁ ῥηθείς Μουράτης καὶ τοῖς ὄρκοις ἐμμένων, καὶ ὧν ἐν Ἀδριανουπόλει, καὶ βουλευθείς στρατεῦσαι κατὰ Θεσσαλονίκης, καὶ ἀξιώθεις παρὰ τοὺς βασιλέως τούτου Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου παύσασθαι τοῦ κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης πολέμου, ἀπεκρίθη ὅτι εἰ μὲν ὑπῆρχεν, ὦ φίλε, τῆς βασιλείας σου νῦν ὑποτεταγμένη, οὐκ ἂν ἐπορευθῆν· ἐπεὶ δὲ ἔστι τῶν Βενετικῶν, πορευομαι κατ' αὐτῆς, ὅπως, ἦν θεὸς θέλῃ, πορθήσω καὶ δουλώσομαι ταύτην. ὑπῆρχε δ' αὕτη ἡ Θεσσαλονίκη πρὸ καιροῦ τῶν Βενετικῶν, ὡς ταύτην ἀπεμπολήσαντος Ἀνδρονίκου τοῦ υἱοῦ Μανουήλ τοῦ Παλαιολόγου, ὃς ἔσχεν υἱοὺς ἕξ, Ἰωάννην, Θεόδωρον, Κωνσταντῖνον, Ἀνδρόνικον, Δημήτριον καὶ Θωμᾶν, πᾶσι δὲ ἔδωκε τόπους εἰς διατροφὴν· ὄθεν καὶ τῷ δυστυχεῖ Ἀνδρονίκῳ τὴν Θεσσαλονίκην, ὃς πεσὼν τῷ πάθει τῆς ἐλεφαντιάσεως ἐπώλησεν αὐτὴν τὴν περιφανῆ Θεσσαλονίκην διὰ χιλιάδας χρυσίνων πενήντα, ἐξ ὧν τὰ μὲν τοῖς κόλαξιν ἐδωρήσατο τοῖς μετ' αὐτοῦ, τὰ δὲ μείναντα λαβῶν ἀπήλθεν ἐν τινι μοναστηρίῳ τοῦ ἀγίου ὄρους, καὶ ἐκεῖ τὸ ζῆν ἐξεμέτρησεν».

(Ἱστορία πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως, ἔκδ. Βόννης, σ. 6, 12-7,6)

6

«Βασιλεύων γάρ ὁ σουλτάν Μουράτης ἐν τῇ Ἀδριανουπόλει φιλικῶς διέκειτο μετὰ τοῦ βασιλέως· ὄθεν καὶ βουλευθεὶς στρατεῦσαι κατὰ Θεσσαλονίκης τοῦ πολιορκῆσαι αὐτὴν διειμνήσατο αὐτῷ ὁ βασιλεὺς ὡς οὐκ ἔστι δίκαιον, μενούσης τῆς φιλίας ἡμῶν, στρατεῦσθαι, κατὰ Θεσσαλονίκης· καὶ ἀπηλογήσατο ὅτι, εἰ μὲν σὴ ἦν, οὐκ ἂν ἐπορευόμην κατ' αὐτῆς, ἀλλ' ἔστι τῶν Βενετῶν καὶ διὰ τοῦτο πορεύομαι, κἂν θεοῦ θέλοντος λαβεῖν αὐτήν. Πρὸ καιροῦ γάρ ὑπῆρχε τῶν Φραγκῶν, πωλήσας αὐτὴν ὁ Ἀνδρόνικος ὁ υἱὸς Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου.

Ἔσχε γάρ ὁ αὐτὸς βασιλεὺς υἱὸς ἐξ Ἰωάννην, Θεόδωρον, Κωνσταντῖνον, Ἀνδρόνικον, Δημήτριον καὶ Θωμᾶν/, ἔδωκε δὲ αὐτοῖς ἅπαντας τόπους εἰς διατροφήν· δέδωκε δὲ καὶ τὸν Ἀνδρόνικον τὴν Θεσσαλονικὴν· οὗτος οὖν ὁ Ἀνδρόνικος περιέπεσεν ἐν τῷ πάθει τῆς ἐλεφαντίωσης, ἐβουλεύσατο γάρ μετὰ τῶν συνηλικιωτῶν αὐτοῦ ὅπως πωλήσῃ αὐτήν, εἰπόντων αὐτῷ, ὡς ὁ πατήρ σου ταύτην τὴν πόλιν δέδωκέ σοι κληρονομίαν ὡς καὶ τοῖς ἄλλοις σοῖς ἀδελφοῖς, πώλησον οὖν αὐτήν, καὶ λαβὼν τὰ φλωρία πορεύθητι ἐν μοναστηρίῳ. Ἐποίησεν οὖν οὕτως καὶ ἐπώλησεν αὐτήν τοὺς Βενετικούς διὰ φλωρία χιλιάδας πεντήκοντα ταύτην τὴν περιφήμον καὶ λαμπρὰν πόλιν, καὶ λαβὼν τὰ φλωρία τὰ μὲν ἔφθειρε κακὴν κακῶς, τὰ δὲ ἔχαρισατο τοῖς δαιτυμόσιν αὐτοῦ, καὶ τὰ καταλειφθέντα ἄρας ἀπῆλθεν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει εἰς ἓν τῶν ἐκεῖσε μοναστηρίων, καὶ ἐτελεύτησε».

(Ἀνωνύμου, Σύνοψις Χρονική, ἔκδ. Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, Παρίσι 1894, τ. 7, σ. 560, 5-24. Πρβλ. καὶ Spyg. Lambros, *Echtesis Chronica and Chronicon Athenarum*, London 1905, σ. 4-5).

7

«...Καὶ ὁ Ἀνδρόνικος, ὅπου τοῦ ἐδώσανε διὰ ἀδελφομεράδι τὴν Σαλονίκη, ὁ ὁποῖος ἔπεσε εἰσὲ ἄρρωστιαν ἀγιάτρευτη, λέπρα, καὶ δὲν εἶχε τί κάμη καὶ ἐπώλησε τὴν ἀφεντία του τὴν Σαλονίκη τῶν Βενετζάνω διὰ πενήντα χιλιάδες φλωρία καὶ τὴν ἐπαράδωσε. Καὶ αὐτὸς ἐδιάβη εἰς τὸν Μορέα, εἰς τὸν ἀδελφὸ τοῦ τὸν κύρ Δημήτριον, ὅπου ὄριζε τὸν Μορέα, καὶ τοῦ ἔδωσε τὸ κάστρο τὴν Μαντίνεια, κοντὰ εἰς τὴν Μάνη. Καὶ ἐκεῖ ἀπόθανε... Ἀκόμη λέγουσι ὁ ἄνωθες Ἀνδρόνικος, ὅπου ὄριζε τὴν Σαλονίκη, ὄριζε καὶ τὸ κάστρο τὸ Τριβίζο, ὅπου ἔναι κοντὰ εἰς τὴν Βενετία. Καὶ λέγουσιν ὅτι, πηγαίνοντας ἐκεῖ, ἀπόθανε... Καὶ ἐπούλησε ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τὴν Σαλονίκη τῶν Βενετζάνω διὰ πενήντα χιλιάδες φλωρία, διατι δὲν ἠπόρειε νὰ τήνε κρατῆ. Καί, περάσοντας ὀλίγος καιρὸς, ἐδιάβη ὁ σουλτάν Μουράτης καὶ τὴν ἐπῆρε μὲ πόλεμον. Τὴν ὁποῖαν τὴν ἐπῆρε μὲ δημηγερεία καὶ ἔκοψε ἐκείνους, ὅπου ἀντιστέκανε εἰς τὸν πόλεμο. Καὶ οἱ γιανιτζάροι τὴν ἐδιαγουμίσανε καὶ πολλὰ σκλαβίαν ἔκαμε· καὶ τοὺς ἐπούλουσανε εἰς τὶς χώρες. Καὶ οἱ Βενετζάνοι, ὅπου τὴν ὄριζανε καὶ τὴν ἐφυλάγανε, εἶχανε καράβια καὶ ἄλλα πλεούμενα εἰς τὸν λιμῶνα καὶ ἐμπήκανε καὶ ἐφύγανε. Καὶ ὁ σουλτάν Μουράτης ἤφερε Τούρκους, καὶ ξένους χριστιανοὺς καὶ ἐγέμισε τὴν χώρα, ὅπου ἔκοψε πολλοὺς καὶ ἐσκλάβωσε».

(Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων Σουλτάνων, ἔκδ. Γ. Ζώρα, Ἀθήναι 1958, σ. 53, 25-36 καὶ 60, 29-38)

8

«Λοιπὸν ὁ ἓνας ἐξ αὐτοῦς τοὺς ἀδελφοὺς ὁ κύρης Ἀνδρόνικος ἔλαβε τὴν Θεσσαλονικὴν ὡς ἐγράψαμε καὶ ἔκαμεν ἐκεῖ καιρὸν ἰκανὸν καὶ ἀσθένησεν ἀσθένειαν φοβεράν ἧγουν ἐλοβίασεν ὄλον του τὸ κορμί. Καὶ ὡς εἶδε ταύτην τὴν καταδίκην ὅπου τοῦ ἦλθεν, ἔκαμε πολλὰς ἰατρίας διὰ δοκιμοτάτων ἰατρῶν, ἀμὴ δὲν ἐδυνήθησαν νὰ τοῦ κάμουν καμίαν

θεραπείαν, οὐδὲ ἰατρίαν μόνον εἰς τὸ χειρότερον ἐπῆγε. Καὶ ὡς ἐβλεπε τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ ὅπου αὐξάνει, ἐδιελογίζετο τί νὰ κάμη καὶ ποῦ νὰ ὑπάγη, καὶ εἰς τί τόπον νὰ περάσῃ τὴν ζωὴν του ὅτι τὸ εἶχεν ὡς μεγάλην ἐντροπὴν νὰ φαίνεται εἰς τὸν λαόν του μετ' αὐτοῦ τοῦ ἀσθενήματος. Διαλογιζομένου δὲ αὐτοῦ περὶ τούτου ἔβαλεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του λογισμόν, Θεοῦ σοφία, ὅτι νὰ ὑπάγη εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος εἰς τὸ μοναστήρι τοῦ Βατοπεδίου νὰ γένη καλόγηρος. Καὶ ἐρώτησε καὶ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοῦ καὶ οὕτως τὸν ἐσυμβούλευσαν. Καὶ ὡς ἀπέφηνε τοῦτο ἐσυμβουλεύθη τί νὰ γένη εἰς τὴν Θεσσαλονικίαν, εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ. Ποῖον νὰ ἀφήσῃ ἀθνήτην εἰς αὐτὴν καὶ πῶς νὰ γένη.

Καὶ ἔσοντας νὰ ἔχουν οἱ Βενέτικοι κονσούλους εἰς τὴν πόλιν, εἰς τὴν Θεσσαλονικίαν καὶ εἰς ἄλλα κάστρη μεγάλα τῆς βασιλείας. Καὶ ὡς ἔμαθεν ὁ κόνσουλός τῆς Θεσσαλονικῆς περὶ τοῦ ἀθνήτου αὐτοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅτι θέλει νὰ ὑπάγη εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ νὰ ἀφήσῃ ἀθνήτην εἰς τὴν Θεσσαλονικίαν, ἔδραμε μὲ δῶρα μεγάλα καὶ χαρίσματα εἰς τοὺς δουλευτάδες αὐτοῦ τοῦ ἀθνήτου κυροῦ Ἀνδρονίκου, ὅπως νὰ κάμουν τρόπον εἰς αὐτὸν τὸν ἀθνήτην αὐτῶν, ἐὰν θέλει νὰ τοῦ πουλήσῃ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονικίαν μετ' ἀπάσης τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Καὶ ἀκούσαντα αὐτοὶ ἐτοῦτο τὸ ἔκαμαν ἀναφορὰν αὐτοῦ τοῦ ἀθνήτου κυροῦ Ἀνδρονίκου. Καὶ ὡς τὸ ἤκουσεν ἐχάρη χαρὰν μεγάλην σφόδραν. Καὶ τῆς ὥρας ἔκραξε τὸν κόνσουλόν, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας τῆς Βενετίας τζινδιλόμος τὸ ὄνομά του μισὲρ τζουὰν παδουβέρης καὶ ὠμίλησε μετ' αὐτοῦ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν Θεσσαλονικίαν μετὰ πάσης τῆς περιοχῆς αὐτῆς καὶ πᾶσαν δεσποτείαν καὶ κυριότητα, ὅπου εἶχεν εἰς αὐτὴν, νὰ τοῦ δώσῃ φλωρία χιλιάδες πενήντα. Καὶ ὡς ἔστησαν τὴν συμφωνίαν, τῆς ὥρας ἀπέστειλεν ὁ αὐτὸς κόνσουλός ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικίαν κουριέρη, ἤγουν οὐλάκη μὲ γραφὰς εἰς τὴν ἀθνήτιαν τῆς Βενετίας. Καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸ Ραούζι καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἐπέρασεν μὲ βάρκα εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἀνέβη εἰς τὸ παλάτι καὶ ἔδωκεν τὰς γραφὰς τοῦ κονσούλου εἰς τὴν Ἀθνήτιαν καθὼς ἦσαν βουλωμένες. Καὶ κονσιλίῳ γενομένου δηλονότι συμβουλῆς ἀνοιξαν αὐτάς. Καὶ ὡς ἀνάγνωσαν τὰς γραφὰς παρευθὺς ἐμέτρησαν τὰς πενήντα χιλιάδες τὰ φλωρία καὶ ταῖς ἔβαλαν εἰς ἓν πουργία καὶ τὰ ἐβούλωσαν καὶ τὰ ἔδωσαν τοῦ αὐτοῦ κουριέρη ἤγουν τοῦ οὐλάκη καὶ ἐγύρισε καὶ ἐπῆγεν εἰς τὴν Θεσσαλονικίαν εἰς τὸν κόνσουλόν καὶ ἐπαρέδωκε τὰ φλωρία μὲ τὰς γραφὰς ὅπου ἐβάστα. Καὶ τῆς ὥρας ἔδραμεν ὁ αὐτὸς κόνσουλός εἰς τὸν αὐτὸν ἀθνήτην τὸν Ἀνδρόνικόν καὶ τοῦ ἔδωκεν ταῖς πενήντα χιλιάδες τὰ φλωρία ἔμπροσθεν τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ καὶ τῶν πρώτων τῆς αὐτῆς Θεσσαλονικῆς. Καὶ οὕτως τοῦ ἔδωκεν χρυσόβουλόν ὅτι οἱ Βενέτικοι νὰ εἶναι ἀθνήται καὶ δεσπότες ἀντὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Θεσσαλονικίαν καὶ εἰς ὅλην τὴν ἐπαρχίαν αὐτῆς καὶ οὐδένας νὰ εὐρεθῇ ἐναντίος τοῦ ὀρισμοῦ αὐτοῦ εἰς ποινὴν τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἤγουν νὰ τὸν ἐκρεμάσουν ὅποιος ἐναντιωθεῖ καὶ τὰ ροῦχα του νὰ εἶναι ἀθνητικά. Καὶ ὡς ἔλαβεν ὁ κόνσουλός τὸ κάστρον ἐκάθησεν ἀθνήτης εἰς αὐτὸ καὶ ἐπροσκύνησαν αὐτὸν πάντες οἱ λαοὶ ὅλου τοῦ τόπου τῆς Θεσσαλονικῆς. Καὶ ἦλθαν καὶ φυλάκτορες πολλοὶ νὰ φυλάξουν τὸ κάστρον. Ὁ δὲ ἀθνήτης αὐτὸς ὁ κύριος Ἀνδρόνικος ὅπου ἐλοβίασεν ὑπῆγεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Βατοπεδίου, ἔχων αὐτὰ τὰ φλωρία καὶ ἄλλα πολύτιμα πράγματα βασιλικά καὶ ἔγινε καλόγηρος μετωνομασθεὶς Ἀντώνιος. Γενομένης δὲ τῆς ἄνωθεν συμφωνίας καὶ λαβόντες οἱ Βενέτικοι τὴν Θεσσαλονικίαν ἔμαθεν τοῦτο ὁ σουλτάν Μουράτης, ὅπου ἀθνήτευε τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ἐκαθέζετο ἐκεῖ. Ἄρχισε δὲ πᾶρ' εὐθὺς καὶ ἠτοίμαζε φουσατά πολλὰ καβαλαρίων καὶ πεζῶν, διὰ νὰ ὑπάγη νὰ πολεμήσῃ καὶ νὰ πάρῃ τὴν Θεσσαλονικίαν. Καὶ ὡς ἔμαθεν τοῦτο ὁ βασιλεὺς κύρης Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, τῆς ὥρας ἀπέστειλεν οὐλάκη εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, εἰς αὐτὸν τὸν σουλτάν Μουράτη καὶ γραφὴ λέγοντας οὕτως. Πολυχρονομένη σουλτάν Μουράτη, ἀθνήτη τῆς Ἀδριανουπόλεως, χαίρειά σε ὡς φίλον ἠγαπημένον. Ὁ πατέρας μου ἔκαμεν ἀγάπην μὲ τὴν ἀθνήτιαν σου καὶ ἔκαμες ὄρκον ὡς τε ζωῆς ποτὲ νὰ μὴ δὲν κινήσῃ μάχη κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ρωμαίων, οὔτε τὴν Πόλιν νὰ πολεμήσῃ, οὔτε ἄλλον τόπον τῆς βασιλείας ἡμῶν. Ἀμὴ τοῦτο ὅπου θέλεις νὰ ὑπάγῃς νὰ

πολεμῆσης τὴν Θεσσαλονίκη, φαίνεται μου ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον οὐδὲ τὸ κάμνης καλὰ νὰ μὴν δὲν στέκεις εἰς τὸν λόγον σου καὶ εἰς τὸν ὄρκον σου ὡς ἀθῆντης.

Καὶ ὡς ἔλαβεν ταύτην τὴν γραφὴν ὁ σουλτάνος ἐγέλασε καὶ τῆς ὥρας ἔγραψε καὶ τοῦ ἀπεκρίθη τοιοῦτοτρόπως.

Εἰς τὸν φίλον μας τὸν βασιλέαν τῆς Πόλης χαιρετήματα. Τὴν γραφὴν σου εἶδα καὶ δὲν γράφεις τὴν δικαιοσύνην ὡς βασιλεύς. Ἐγὼ τὸν ὄρκον ὅπου ἔκαμα τοῦ πατρός σου τὸν κρατῶ καὶ ἀπ' αὐτὸν δὲν ἐβγαίνω, νὰ μὴ δὲν ἔχω βάρος ἀπὸ τὸν Θεόν, εἰς ἐκεῖνον τὸν κόσμον. Ἄμῃ ἡ Θεσσαλονίκη ἐδική σου δὲν ἔναι, τοῦ ἀδελφοῦ σου τοῦ Ἀνδρόνικου ἦτον καὶ ἐκεῖνος τὴν ἐπώλησεν τῶν Φραγκῶν, τῶν Βενετικῶν καὶ τὴν ὀρίζουν τώρα αὐτοὶ οἱ Φράγκοι καὶ λέγεται αὐτὸ τὸ κάστρο τῶν Φραγκῶν καὶ οὐχὶ τῶν Ρωμαίων καὶ ὑπηγαίνω νὰ τὸ πολεμήσω, ἂν θέλῃ ὁ Θεὸς νὰ τὸ ἐπάρῃ. Ὡς δὲ εἶδε ὁ βασιλεύς τὴν ἀπόκριση τοῦ σουλτάνου, πλέον λόγον δὲν εἶπε, μόνον ἐσιώπησε».

(Ὁ ἀνέκδοτος κώδικας 161 τῆς Χίου γιὰ τὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1430 καὶ τὴ μάχη τῆς Βάρνας, Εἰσαγωγή, κείμενο, σχόλια Ν. Κοσμᾶ, Ἀθήνα 1975, σ. 19-20)

II. ΠΗΓΕΣ ΒΕΝΕΤΣΙΑΝΙΚΕΣ*

α. Ψηφίσματα τῆς Γερουσίας

1

«Ἴδου τώρα τὰ ψηφίσματα¹ τῆς ἐνετικῆς γερουσίας κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν: (Senato Secreta, Registro VIII φύλλον 110 tergo). 1423 Ἰουλίου 7². Ἡ ἡμετέρα ἐν Εὐβοίᾳ διοικήσεις δι' ἐπιστολῶν³, ἀποσταλειῶν ἡμῖν διὰ μέσου ἀγγελιαφόρων, ἐπιβαινόντων ἐνὸς ἐξωπλισμένου τρεχαντηρίου, καθιστᾷ ἡμῖν γνωστὴν τὴν ἐπισφαλεστάτην κατάστασιν τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, πολιορκουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ ἐπειδὴ ὁ δεσπότης τῆς πόλεως ταύτης προέτεινε δι' ἐπιστολῆς, διαβιβασθείσης παρ' εἰδικοῦ πρεσβευτοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν ἐν Εὐβοίᾳ διοίκησιν ἐξ ὀνόματός του καὶ ἐξ ὀνόματος σύμπαντος ἐκείνου τοῦ λαοῦ νὰ παραδώσῃ τὴν εἰρημένην πόλιν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Εὐβοίας, ἥτις νὰ τὴν παραλάβῃ ἐν ὀνόματι τῆς ἡμετέρας Αὐθεντίας, καὶ δὲν ζητοῦν τίποτε ἄλλο εἰμὴ ὅτι ἡ χώρα ἐκεῖνη⁴ δέον νὰ διοικηθῇ συμφώνως μὲ τὰ καθιερωμένα ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ οἱ Ἕλληνες νὰ διατηρήσουν τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ἐξουσίας των καὶ τέλος νὰ εἶναι ἐλεύθεροι νὰ μείνουν ἢ νὰ ἀναχωρήσουν κατὰ τὴν καλὴν των ἀρέσκειαν¹ καὶ λαμβάνοντες ἡμεῖς ὑπ' ὄψει ὅλα ἐκεῖνα τὰ ζητήματα, ἅτινα δέον νὰ σταθμισθοῦν, καὶ πρὸ παντὸς ὅτι δὲν θὰ ὠφέλει τὴν ἡμετέραν ἐπικράτειαν, ἂν περιήρχετο ἡ πόλις αὕτη εἰς χεῖρας τῶν ἀπίστων ἢ ἄλλου

* Ὅλες οἱ σημειώσεις πού ἀκολουθοῦν εἶναι τοῦ Μέρτζιου.

1. Ἐλάχιστα ἐκ τῶν σχετικῶν μὲ τὴν Θεσσαλονικὴν ἐδημοσίευσεν ὁ Σάθας εἰς τὰ Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἄλλα σχετικὰ μὲ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ψηφίσματα διέφυγον τὴν προσοχὴν του, ὡς ἠδυνήθημεν νὰ διαπιστώσωμεν κατὰ τὴν πρόσφατον ἔρευνάν μας.

2. Δημοσιεύεται περαιτέρω ἐν φωτοτυπίᾳ ὑπὸ σημείωσιν Α.

3. Ἀπὸ τὴν εἰσήγησιν τῶν συμβούλων τοῦ Δόγη μανθάνομεν ὅτι (τὰ) ἐξ Εὐβοίας γράμματα ἔφερον χρονολογίαν 2 Ἰουνίου 1423.

4. Ἴδου πῶς ἔχει τὸ κείμενον τοῦ φωτοτυπημένου τούτου ἐγγράφου: «che quella terra debia esser reta secondo le suo uxanze e costumi statuiti et che i griexi sia mantegnudi in le suo raxon e jurisdiction e che isiano liberi de poder star o partirse ad ogni suo bon piaxer».

έθνους γειτονικού ήμων, ληφθήτω απόφασις, ίνα εις τήν ρηθείσαν ήμετέραν διοίκησιν τής Εύβοίας άπαντήσωμεν ότι έμάθομεν από τὸ περιεχόμενον τών έπιστολών τὰ καθέκαστα, ώς και όσα προφορικώς μάς άνεκοίνωσεν ὁ έξ Εύβοίας άπεσταλμένος πιστός ύπηκόος Ἄνδρέας Ναυπλιώτης και ὅτι ή ήμετέρα Αύθεντία μόνον διά τήν πίστιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ και ὄχι ίνα εκ φιλοδοξίας επεκτείνη τήν κυριαρχίαν της—διότι είναι πασίγνωστον ὅτι παντοτεινή επιθυμία μας ήτο και είναι ή σωτηρία τών μερών εκείνων εις κάθετι δυνάμενον νά διατηρηθῆ—άπεφάσισεν ὅπως δώση έντολήν εις διαφόρους γαλέρας και εις τμήμα τοῦ στρατοῦ μας νά μετακινήθοῦν πρὸς τήν ειρημένην πόλιν τής Θεσσαλονίκης και νά λάβουν ὑπό τήν κατοχήν των τὸν τόπον εκείνον συμφώνως με τήν θέλησιν, τήν εκφρασθεϊσαν ήμιν παρά τοῦ Δεσπότου, ώς και τοῦ λαοῦ τής Θεσσαλονίκης, πρὸς άνακούφισίν του. Και ίνα γίνη άμέσως εκτελεστή ή απόφασίς μας, νά διαταχθῆ τὸ έξωπλισμένον τρεχαντήρι νά άποπλεύση πάραυτα και χωρίς καμμίαν άπολύτως χρονοτριβήν διά τήν Εύβοιαν, άφοῦ παραλάβη τὰς διαταγὰς μας πρὸς τήν εκεί διοίκησιν, έτι δὲ τὰς γραπτὰς μας ὁδηγίας διά τὸν ναύαρχον, ώς και έγγραφόν μας πρὸς τὸν έν Κωνσταντινουπόλει βάυλον, ὅπερ δέον νά άποσταλῆ άμέσως ἅμα τῷ κατάπλῳ τοῦ τρεχαντηρίου εις Εύβοιαν δι' άλλου πλοιαρίου και διά τής συντομωτέρας ὁδοῦ'.

Ἰδοῦ έν περιλήψει τὸ περιεχόμενον τής πρὸς τὸν έν Κωνσταντινουπόλει βάυλον έπιστολής, συντεταγμένης εις τήν λατινικήν.

‘...νά παρουσιασθῆ άμέσως ένώπιον τοῦ γαληνοτάτου Αὐτοκράτορος και νά τῷ άνακοινώση ὅτι ὁ δεσπότης Θεσσαλονίκης άδυνατεῖ νά κρατήση τήν πόλιν και, μὴ θέλων νά πέση εις χεῖρας τών Τούρκων, έγραψεν εις τήν ήμετέραν διοίκησιν Εύβοίας ὅτι επιθυμεῖ νά τήν παραδώση εις ήμὰς και ὅτι ήμεῖς, φρονούντες ὅτι κάμνομεν μίαν καλήν πρᾶξιν, τήν άποδεχόμεθα εὐχαρίστως...’.

Ἐπὲρ τής ἄνω προτάσεως ἐψηφίσαν 99 καταφατικῶς, 45 ἀρνητικῶς και 11 μὴ εἰλικρινῶς¹. Και ἐνεκρίθη.

Πρὶν ἢ λάβη τήν ειρημένην απόφασιν ή Γερουσία, εἶχε διά ψηφίσματος τής 2ας Ἰουλίου 1423 (Deliberazioni Miste, Reg. 54 φύλλον 127) καλέσει πρὸς γνωμοδότησιν τὸν εὐγενῆ Albanum Baduagium, ὅστις ὄν πλήρως έν γνώσει τής έν Θεσσαλονίκη καταστάσεως, είναι εις θέσιν νά πληροφορήση επακριβῶς τήν Γερουσίαν’.

Ἄλλὰ και άλλους τέσσαρας εὐγενεῖς εκάλεσεν ή Γερουσία πρὸς τὸν ἴδιον σκοπόν, ήτοι τὸν Πέτρον Στένον τὸν μείζονα, τὸν Πέτρον Κουῖριν τοῦ ποτε Γουλιέλμου, τὸν Φραγκίσκον Τρεβιζάν και Γεώργιον Βαλαρέσον, ὅστινες δὲν είναι μὲν μέλη τοῦ γερουσιαστικοῦ σώματος, ἀλλ’ ἐπειδὴ είναι ἐνήμεροι τής επικρατούσης εις Θεσσαλονίκην και εις άλλα μέρη καταστάσεως, είναι εις θέσιν νά διαφωτίσουν τὸ συμβούλιον’. 1423 Ἰουλίου 7.

Εἰς τὸ αὐτὸ Registro ἀρ. 54 και έν φύλλῳ 131 παρατίθεται ὑπὸ χρονολογίαν 13ης Ἰουλίου 1423 τὸ ψηφισμα τής Γερουσίας άναφορικῶς με τήν ὑπόδειξιν δύο πληρεξουσίων, προωρισμένων διά τήν παραλαβήν τής Θεσσαλονίκης, ὡν κανονίζεται και ή ἀντιμισθία. Τὸ ψηφισμα έχει οὕτω:

Ἐμετά τήν άποδοχήν τής προτάσεως παρά τοῦ συμβουλίου τούτου και τής άποφάσεως, ίνα πρὸς εκτέλεσιν τών ψηφισθέντων γίνη εκλογή δύο ἀντιπροσώπων, προωρισμένων διά τήν παραλαβήν τής πόλεως Θεσσαλονίκης, ὑποβάλλεται πρότασις νά εκλεγοῦν έν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ διά μυστικῆς ψηφοφορίας δύο ήμετεροι ἐπίσημοι πληρεξούσιοι, οἵτινες ὑποδεικνυόμενοι ὀφείλουν νά άποδεχθοῦν ἐπι ποινῆ, έν περιπτώσει ἀρνήσεως, δοκάτων 200 εις τὸν καθένα. Οὗτοι θά έχουν ὡς μισθὸν δοκάτα² 400 ὁ καθεις δι’ έξ μῆνας προκατα-

1. Περὶ τής ψηφοφορίας γράφομεν άλλαχοῦ πῶς αὕτη ἐγένετο.

2. Πρόκειται περὶ χρυσῶν δοκάτων. Τὸ νόμισμα τούτο, τὸ ὅποιον ἀπὸ τών ἀρχῶν τοῦ 13’ αἰῶνος προσέλαβε και τήν ἐπωνυμίαν τοῦ τζεκινίου, εκόπη τὸ πρῶτον ἐπὶ τής ἐπο-

βολικῶς καί, ἂν παραμείνουν ἐκεῖ περισσότερο χρόνο, θὰ λαμβάνουν δουκάτα 30 κατὰ μῆνα ὁ καθείς καὶ θὰ δύνανται νὰ δαπανοῦν καὶ τρία δουκάτα ἡμερησίως ἀμφοτέρω ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς ἡμετέρας κοινότητος, μὴ συμπεριλαμβανομένης τῆς δαπάνης διὰ τὴν ἐνοικίασιν ἵππων (agocyo¹ equorum) ἢ διὰ ναύλους πλοίων, καὶ θὰ συμπαραλάβουν ἕνα γραμματέα (notarium), ἕνα διαχειριστὴν (expensatorem) καὶ ἕνα μάγειρον καὶ νὰ μεταβῶν ἐκεῖ μὲ τὰς γαλέρας μας τῆς Ῥωμανίας² (Romanie) καὶ ἀπὸ τῶρα νὰ δηλώσουν ὅτι, ἂν παρουσιασθῇ ἀνάγκη ὅπως εἰς ἐκ τῶν δύο μεταβῆ παρὰ τῷ Τούρκῳ, νὰ ἀποφασίσουν οἱ ἴδιοι ἐκ συμφώνου ποῖος θὰ μεταβῆ καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν νὰ ἐμφανισθοῦν ἐνώπιον τοῦ ἡμετέρου συμβουλίου...'. Ἐψήφισαν 96 ὑπέρ, 10 κατὰ καὶ 5 διφορούμενοι, καὶ ἐνεκρίθη τὸ ψήφισμα. Ὡς ἀντιπρόσωποι ἐξελέγησαν ὁ Νικόλαος Georgio καὶ Sanctus Venerio.

Προκειμένου νὰ ἀναχωρήσουν διὰ Θεσσαλονικὴν πρὸς παραλαβὴν τῆς πόλεως οἱ ἐκλεγέντες δύο πληρεξούσιοι, ἡ Γερουσία συνήλθε τὴν 27ην Ἰουλίου 1423 καὶ ἐξέδωκε τὸ κάτωθι ψήφισμα³, ἐν ᾧ διατυπώνται αἱ παρεχόμεναι εἰς τοὺς δόγηται καὶ διαταγαὶ ἐπὶ τοῦ πρακτέου. Τὸ ψήφισμα φέρει ἐν ἀρχῇ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἀνωτάτης ἐκτελεστικῆς ἀρχῆς, ἥτοι τοῦ Δόγη, καὶ ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἔπεται:

Ἡμεῖς, Φραγκίσκος Φόσκαρι, ἐλέω Θεοῦ δοῦξ τῶν Βενετῶν κλπ. ... νὰ πηγαίνητε πρῶτον εἰς τὴν Εὐβοίαν μὲ τὰς παρούσας γαλέρας μας τῆς Ῥωμανίας, ἐκεῖ θὰ μάθητε ποίαν ἀπάντησιν ἔκαμεν ὁ Δεσπότης εἰς τὴν ἐπιστολήν, ποὺ τοῦ ἐγράψαμεν ἡμεῖς μὲ τὸν Ἀνδρέαν Ναυπλιώτην, καὶ ἂν βεβαιωθῆτε ὅτι ὁ Δεσπότης εἶναι διατεθειμένος νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονικῆς, τότε μὲ τὴν γαλέραν τῆς Εὐβοίας, τὴν τοῦ Ναυπλίου, τὴν τοῦ δουκὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τὴν τῆς Τήνου καὶ Μυκόνου, ἥτοι ἐν ὅλῳ τέσσαρας, καὶ μὲ 200 πεζοὺς θὰ ἀποπλεύσητε καὶ ἅμα φθάσητε ἐκεῖ, θὰ παρουσιασθῆτε εἰς τὸν Δεσπότην, θὰ τῷ ἀναφέρητε τὰ διαμειωθέντα καὶ θὰ παραλάβητε τὴν πόλιν μὲ τὰς γνωστὰς συμβάσεις, ὅτι δηλαδὴ θὰ σεβασθῆτε τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ ἔθιμά των (statuta et consuetudines suas observaret), ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ κληρικοὶ θὰ ἐξασφαλισθοῦν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν ὑπαρχόντων των καὶ ὅτι οἱ εὐγενεῖς, ἂν θέλουν νὰ φύγουν, θὰ δύνανται νὰ ἐκποιοῦν τὰς περιουσίας των καὶ νὰ φεύγουν χωρὶς κανέν ἐμπόδιον, καὶ θὰ εἶπητε ὅτι εἰμεθα διατεθειμένοι νὰ ὑπερασπίσωμεν τὴν πόλιν κατὰ πάσης ἐπιθέσεως ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, ὡς καὶ ἐναντίον ἄλλων τυχόν ἐπιδρομέων, καὶ ὅτι θὰ μεταχειρισθῶμεν τοὺς κατοίκους μὲ καλὸν τρόπον, ἂν θὰ εἶναι οὗτοι πιστοὶ καὶ ἀφωσιωμένοι ὑπήκοοι εἰς τὴν Αὐθεντίαν μας.

χῆς τοῦ δόγη Ἰωάννου Dandolo δι' ἀποφάσεως τοῦ Μειζονος συμβουλίου τὴν 31ην Ὀκτωβρίου 1284. Ἐκτοτε δὲ καὶ μέχρι τῆς πτώσεως τῆς γαληνοτάτης τῶν Ἐνετῶν ἀριστοκρατίας (1797) παρέμεινεν ἀναλλοίωτον καὶ ὡς πρὸς τὸ βῆρος. Μικρὰν μόνον παραλλαγὴν παρουσίασε τὸ βῆρος, διότι, ἐνῶ ἐν ἀρχῇ κάθε χρυσοῦν δουκάτον ἐξῆγιζε γραμμάρια 3,553, βραδύτερον τοῦτο περιορίσθη εἰς 3,494. Ἐξ αἰτίας τῆς καθαρότητος τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ σταθεροῦ βάρους τὸ νόμισμα τοῦτο, τὸ ὅποιον ἐν Ἑλλάδι ὀνομάζετο φλωρί βενέτικο, ἐκυκλοφόρει εἰς εὐρυτάτην κλίμακα καθ' ὅλας τὰς χώρας τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς καὶ προυτιμᾶτο ἀπὸ κάθε ἄλλο παρεμφερὲς νόμισμα.

1. Εἶναι ἡ ἑλληνικὴ λέξις «ἀγάγιον».

2. «Ῥωμανίαν» οἱ Ἐνετοὶ ἐκάλουν τὸ βορειοανατολικὸν τμήμα τῆς Πελοποννήσου. Δι' αὐτὸ τὸ Ναύπλιον ὀνόμαζον Napoli di Romania.

3. Δημοσιεύεται ὁλόκληρον ἐν φωτοτυπία ὑπὸ σημεία AA' μέχρι HH' ἐν συνόλῳ ὀκτῶ σελίδες.

Καὶ ἂν δὲν εὕρητε ἐκεῖ τὸν Δεσπότην, νὰ πηγαίνητε πρὸς συνάντησιν τοῦ ἀντιπροσώπου του, καὶ ἅμα παραλάβητε τὴν πόλιν, θὰ στείλητε ἐδῶ ἐν τρεχαντήρι (brigantino) μὲ ἐπιστολάς, ἵνα μάθωμεν καὶ ἡμεῖς τὰ καθέκαστα, καὶ ἅμα ὡς τακτοποιήσητε τὰ πάντα, νὰ πηγαίνη ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο εἰς τὸν Τοῦρκον καὶ νὰ τῷ κάμη γνωστὰ τὰ συμβάντα καὶ νὰ τονίσῃ τὸ γεγονός, ὅτι ἂν δὲν τὴν παρελαμβάνομεν ἡμεῖς, θὰ τὴν ἐδίδεν ὁ Δεσπότης εἰς ἄλλον χριστιανὸν καὶ ὅτι ἡμεῖς ἐννοοῦμεν νὰ ζήσωμεν εἰρηνικὰ μὲ τὸν Τοῦρκον.

Καὶ ἂν ὁ Δεσπότης εἶναι εὐχαριστημένος νὰ τὴν παραδώσῃ καὶ ζήτησῃ κατὰ πρὸς διατροφὴν τοῦ¹ (si vellet aliquid ei triebueremus pro victu suo), σᾶς ἀφίνομεν πλήρη ἐλευθερίαν νὰ ὑποσχεθῆτε ὅτι δύνασθε εἰς τὸν εἰρημένον κύριον Δεσπότην καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῆς Θεσσαλονίκης, πού ἤθελον περισσεύσῃ², μετὰ τὰς ἀναγκαίας δαπάνας, ὅτι θὰ τῷ δίδωνται ἐτησίως 20 ἕως 40 χιλιάδες ἄσπρα ἀναλόγως τῶν διαθεσίμων περισσευμάτων καὶ ἐπειδὴ περὶ τῶν ἄνω εἰδοποιήθη καὶ ὁ βᾶύλος, θὰ λάβητε καὶ παρ' αὐτοῦ σχετικὴν ἀπάντησιν.

Διὰ τὴν φύλαξιν τῆς πόλεως, ἂν τὸ κρίνητε εὐλογον, νὰ ζητήσητε ἀπὸ τὴν ἐν Κρήτῃ διοίκησιν νὰ σᾶς στείλῃ 500 βαλλισταρίους³. Σᾶς δίδομεν ἐπίσης τὸ δικαίωμα, ἂν ἴδητε ὅτι ἀναγκαιοῦν πρὸς φύλαξιν τῆς εἰρημένης πόλεως μισθοφόροι στρατιῶται μέχρις ἑκατόν, εἴτε Βλάχοι⁴, εἴτε ἄλλων ἐθνοτήτων⁴, νὰ προβῆτε εἰς τὴν πρόσληψίν των μὲ μισθὸν δύο δουκάτων μηνιαίως καὶ νὰ τοὺς προσλάβητε διὰ τέσσαρας ἢ ἕξ μῆνας, ὡς ὑμεῖς κρίνητε προτιμότερον.

Ἐὰν δὲ ὁ κύριος τῶν Τοῦρκων ἀρνηθῇ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μεθ' ὑμῶν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐπήραμε τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ ἐκφράσῃ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἔχῃ ἐν τῇ πόλει τὸ αὐτὸ προνόμιον, πού εἶχε καὶ εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Δεσπότη, ἐπὶ τοῦ ἄλατος, θέλομεν νὰ φροντίσητε, ἵνα τὸ ἄλας παραμῆνῃ εἰς τὴν κυριαρχίαν μας καὶ, ἂν δὲν δυνηθῆτε νὰ ἐπιτύχητε τοιοῦτό τι, εἴμεθα εὐχαριστημένοι νὰ ἐπανακτήσῃ τὸ προνόμιον, πού εἶχεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Δεσπότη, ὁ Τοῦρκος ἐν τῇ πόλει ἐκεῖνη καὶ ὀφείλετε νὰ πληροφορηθῆτε τὰ καθέκαστα περὶ τῆς ὑποθέσεως ἐν Θεσσαλονίκῃ, πρὶν μεταβῆ εἰς ἕξ ὑμῶν παρὰ τῷ Τοῦρκῳ, καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ κρατῇ οὗτος ἀνοικτούς τοὺς δρόμους καὶ διαφορετικὰ ὄχι. Σᾶς παραδίδομεν σήμερον τὰ κάτωθι δῶρα διὰ τὸν κύριον τῶν Τοῦρκων: 16 μπράτσα βελούδα κρέμει καὶ ἓνα κομμάτι βούχο γκρενὰ Βενετίας, ἐν ὁμοίον ὕφασμα τουρκικὸν τῆς Φλωρεντίας καὶ ἓν κομμάτι ροῦχο σκαρλάτο τῆς Βερόνας. Σᾶς δίδομεν ἐπίσης τὸ δικαίωμα, ἂν παραλάβητε τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, νὰ ἀγοράσητε μὲ τὰ χρήματα τῆς ἡμετέρας κοινότητος ἕξ ἵππους πρὸς χρῆσιν σας καὶ νὰ τοὺς κρατῆτε πάντοτε ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ διὰ τὴν συντήρησίν των δὲν θὰ ὑπερβαίνητε τὰ 20 ἄσπρα ἡμερησίως. Θὰ ἔχητε δὲ ὑμεῖς ὡς μισθὸν 400 δουκάτα δι' ἐν ἑξάμηνον... καὶ σᾶς παρεδώκαμεν καὶ 3000 δουκάτα, ἕξ ὧν 800 διὰ τὸν μισθὸν σας καὶ τὰ ὑπόλοιπα 2200 δι' ἕξοδά σας καὶ διὰ μισθοδοσίαν τῶν 200 πεζῶν στρατιωτῶν, πού θὰ σᾶς συνοδεύουν...'. Ἐψήφισαν 86 εἰς τὸ ναί, 8 εἰς τὸ ὄχι καὶ 10 μὴ εἰλικρινεῖς».

(Μέρτζιος, Μνημεῖα, 34-39)

1. CC' 5ος καὶ 6ος στίχος. Καὶ ἄλλη μία ἐπίσημος ὁμολογία τῆς ἐνετικῆς γερουσίας ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐπῆρε τίποτε, ἀφοῦ εἶχεν ἀνάγκην καὶ τῶν ἐξόδων διατροφῆς.

2. Ὅχι μόνον δὲν ἐπερίσσευον, ἀλλ' ἡ Βενετία ἔστελλε πολλὰ χρηματοδέματα διὰ τὴν διατήρησιν τῆς πόλεως καὶ διὰ τὴν διατροφὴν τοῦ πολιορκουμένου πληθυσμοῦ. Οὐδαμοῦ ἀνεύρομεν ψήφισμα σχετικὸν μὲ τὴν καταβολὴν τῆς ἐν λόγῳ ἐπιχορηγήσεως εἰς τὸν Δεσπότην. ὅστις οὐδέποτε ἔλαβέ τι καὶ οὔτε κἂν ἐζήτησέ ποτε.

3. Ἐκ τοῦ βάλλειν=ἐκσφενδονισταί.

4. «vel Valachos vel aliam gentem».

β. Κώδικες

Ἡ ἐκχώρησις τῆς Θεσσαλονίκης

Τί γράφει ὁ κώδιξ Morosini¹

«(Σελ. 405) 1423 Ἰουλίου 1 ἡμέρα Πέμπτη. «...ἐγνώσθη κατὰ πληροφορίας ἐκ Ναυπλίου ὅτι πρὸς τὰ μέρη τῆς Εὐβοίας ἐκεῖνοι τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ ὅποιοι συνορεύουν μὲ τὴν Εὐβοίαν καὶ Κωνσταντινούπολιν, τῆς ἀνηκούσης εἰς τὴν ἐλληνικὴν αὐτοκρατορίαν², ἔστειλαν ἵνα ὑποκλιθῶν πρὸ τῆς Δουκικῆς Αὐθεντίας τῆς Βενετίας, διότι ὑποφέρουν πάρα πολὺ ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ γίνουσι πιστοὶ ὑπὲρ τῆς Ἑνετικῆς ἐπικρατείας ὑπὸ πολλοὺς ὄρους, ἐκτεθειμένους ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ ἡμετέρου ἐν Εὐβοίᾳ βαυλοῦ (...oblegandose d'esser et star soziety a la fidelitate e rizimento de Venieciany con molty capitoli per quelli esponudi e per litere del nostro Bailo miser Daniel Loredan...) κυρίου Δανιὴλ Λορεδάν, εἰς τὸν ὅποιον θέλει γίνῃ σχετικὴ ἀπάντησις σύμφωνος μὲ τὰς ἀποφάσεις τῆς Γερουσίας...».

(Σελ. 406) 1423. «...εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐ ἡ χάρις εἶη μεθ' ἡμῶν. Σήμερον, ἡμέραν Σάββατον, 10ην τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τοῦ ρηθέντος ἔτους, ὄντος δόγη τοῦ κυρίου Φραγκίσκου Φόσκαρη, συνήλθε τὸ συμβούλιον τῶν Pregadi³ μετὰ τῶν τεσσαράκοντα τῆς προσθήκης ἤτοι ἐν τῷ συνόλῳ 180 εὐγενεῖς, κατόπιν μακρᾶς συζητήσεως, εὐρεθείσης τῆς πλειονότητος συμφώνου, ἵνα σταλῇ ἀπ' ἐδῶ ἐν ἐξωπλισμένον πλοιαρίον εἰς τὸν ἐν Εὐβοίᾳ ἡμέτερον βαῦλον Δανιὴλ Λορεδάν καὶ εἰς τὸ συμβούλιόν του ὑπὸ τὸν χρησιμον ἄνδρα Ἀνδρέαν ἐκ Ναυπλίου μὲ ἔγγραφον, εἰς ὃ νὰ λέγηται ἐν συμπεράσματι ὅτι ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ ποτε αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀνομαζομένου... ὅστις αὐθορμήτως καὶ μὲ τὴν ἐλευθέραν θέλησίν του προσφέρει εἰς τὴν δουκικὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, μὲ καθάραν καὶ καλὴν ἀπόφασιν, θέλησιν καὶ συναίνεσίν του, ὡς καὶ τῶν βαρῶνων του, Ἑλλήνων ἱερέων καὶ ἱπποτῶν, μεθ' ὅλης τῆς ἐπαρχίας καὶ τοῦ λαοῦ συμφωνούντος ὑπὸ τινὰς ὄρους καὶ συμφωνίας, σχέσιν ἐχούσας μὲ τὰς θρησκευτικὰς τῶν τελετὰς καὶ τὰ ἔθιμά των· (Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ κώδικος ἀπὸ τὰς λέξεις 'ὅστις αὐθορμήτως' μέχρι τῆς λέξεως 'ἔθιμά των': ...el qual spontaneamente chon so libera voluntade de so consentimiento e apreso dy suo barony papagrexì e chavaliery chon tuto el so destreto e puonolo tuto dacordo chon certy patì e dicion hoferando per queley le sue cerimonie et costume uxade...). Διὰ τοὺς λόγους τούτους, ληφθέντος ὑπ' ὄψει ὅτι εἰς τὸ ἀμέσως προσεχὲς μέλλον δὲν θὰ δυνηθῶν ν' ἀντιστοῦν ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν Τούρκων καὶ διατρέχουν τὸν κίνδυνον νὰ γίνουσι ὑπηρεταὶ καὶ σκλάβοι καὶ νὰ καταστραφῶν καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ ὑπάρχοντά των, ἀπεφασίσθη ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ εὐλογημένου εὐαγγελιστοῦ ἁγίου Μάρκου νὰ γίνουσι ἀποδεκταὶ αἱ προτάσεις των καὶ νὰ ἀποσταλοῦν τρεῖς γαλέραι ἐμπορικαὶ ὑπὸ διοικητὴν τὸν εὐγενῆ κύριον Μωῦσῃν Γκριμά τοῦ ποτε κυρίου Πέτρου, τῶν ὁποίων θὰ ἐπιβοῦν δύο ἡμέτεροι ἀπεσταλμένοι, ἤτοι ὁ κύριος Santo Venier καὶ ὁ κύριος Νικόλαος de Giorgi ἀμφότεροι ἱππῶται, ἵνα ἐξετάσουν τὰ

1. Manoscritti della Biblioteca Marciana No 8332, t. II.

2. «de l'impero de Graecia» ἔχει τὸ κείμενον.

3. Ἐκ τοῦ pregare=παρακαλῶ. Διότι, πρὶν ἢ συγκροτηθῇ τὸ σῶμα τῆς Γερουσίας, ὁ δόγης ἐκάλει παρ' αὐτῶ, ὅπως τοὺς συμβουλευθῇ, διαφόρους εὐγενεῖς, οἵτινες παρακαλούμενοι προσήρχοντο. Ἐκτοτε παρέμεινεν ἡ λέξις Pregati καὶ ἐνετιστὶ «Pregadi» ἀντὶ τοῦ «Senato».

ωφέλιμα και αναγκαία πράγματα τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παρούσης ἀποφάσεως. Καὶ κατὰ πρῶτον θὰ ἐπιζητηθῇ ἡ συγκατάθεσις τούτων καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀνατιθεμένης αὐτοῖς ἐντολῆς ἐπὶ ἀντιμισθία δουκᾶτων χρυσῶν 400 δι' ἑκάτερον καὶ διὰ μῆνας ἕξ. Πέραν δὲ τῆς προθεσμίας ταύτης θὰ λαμβάνουν δουκᾶτα τριάκοντα μηνιαίως».

Τί γράφει ὁ κώδιξ Zancaruola¹

(II σελ. 592) «... Ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης τὴν 10ην Ἰουλίου τοῦ 1423 περιήλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑνετικῆς Αὐθεντίας μετὰ τὸν τρόπον, τὸν ὅποιον κατωτέρω θὰ ἴδῃτε: Ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐνδόξου Παρθένου Μαρίας καὶ τοῦ ἐνδόξου εὐαγγελιστοῦ ἁγίου Μάρκου, ἐλήφθη ἀπόφασις εἰς τὸ συμβούλιον τῶν Pregadi, διότι εἶχεν ἔλθει εἰς πρεσβευτῆς ἐνώπιον τῆς Αὐθεντίας ἕξ ὀνόματος τοῦ Δεσπότη κυρίου τῆς πόλεως ἐκείνης, ἵνα τὴν προσφέρῃ καὶ τὴν παραδώσῃ εἰς χεῖρας τῆς Αὐθεντίας ἐλευθέρως, καὶ παρέκάλεσε ταύτην νὰ τὴν δεχθῇ, διότι αὐτὴ ἦτο ἡ θέλησις ὀλοκλήρου ἐκείνης τῆς πόλεως, τόσον τῶν εὐγενῶν ὅσον καὶ τῶν λαϊκῶν. Καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐγένετο ἀποδεκτὴ καὶ παρελήφθη ἡ εἰρημένη χώρα κατ' ἀπόφασιν τοῦ ῥηθέντος συμβουλίου. Ὁ πρεσβευτῆς αὐτὸς εἶχε σταλῆ εἰς Βενετίαν παρὰ τοῦ ἐν Εὐβοίᾳ βαυλοῦ εὐγενοῦς Δάντη Λορεδάν ἐπὶ ἐνὸς ἐξωπλισμένου τρεχαντηρίου. Ἀπεφασίσθη κατόπιν νὰ ἀποσταλοῦν ἐκεῖ δύο ἀπεσταλμένοι τῆς Αὐθεντίας ὡς προβλεπταὶ καὶ οὗτοι εἶναι ὁ κύριος Nicola Zorzi ἱππότης καὶ ὁ Santo Venier ἱππότης καὶ τοῖς ἐδόθη ἀπόλυτος ἐξουσία, ἵνα λάβουν ἐκεῖ τὰς ἀποφάσεις, ποῦ ἤθελον ἐγκρίνῃ ὡς τὰς συμφορωτέρας διὰ τὴν ἡμετέραν Αὐθεντίαν...».

Ὁ αὐτὸς κώδιξ ἐν σελίδι 593 «...οἱ κύριοι Νικόλα Ζορζι καὶ Santo Venier, ποῦ μετέβησαν ὡς προβλεπταὶ εἰς τὴν Θεσσαλονικίαν, ἵνα παραλάβουν τὴν πόλιν ἐκείνην ἕξ ὀνόματος τῆς Αὐθεντίας, ἔγραψαν ἐκεῖθεν ὅτι εἰσῆλθον ἐντὸς αὐτῆς τὴν 10ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1423 καὶ ὅτι ἡ πόλις ἔχει περίμετρον ἕξ μιλλίων, ὅτι εἶναι εἰς καλὴν τοποθεσίαν, καλῶς περιτετειχισμένη, ὅτι ἔχει 40 καὶ πλέον πύργους καὶ ἀρκετὸν πληθυσμὸν (ben aropolada). Ἔχει ὠραιότητα ἐκκλησίας καὶ μίαν ἀκρόπολιν... Ἐπρομηθεύσαμεν εἰς αὐτοὺς τρόφιμα καὶ διοικοῦν οἱ προβλεπταὶ εἰρηνικῶς τὴν χώραν, ἐπισύροντες τὴν εὐμένειαν τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ὅλοι δοξάζουν τὸν Θεόν, διότι τοῖς ἔφερε τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου εἰς τὴν πόλιν των, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὕρισκοντο 40.000 ἄτομα, ποῦ ἀπέθνησκον ἐκ τῆς πείνης... ἡ δ' ἡμετέρα Αὐθεντία ἔστειλεν ἐκεῖ τόσον πολλὰ σιτηρά, ὥστε ἦδη ὑπάρχει ἀφθονία τούτων...».

Ἡ εἴσοδος τῶν προβλεπτῶν εἰς Θεσσαλονικίαν κατὰ τὸν κώδικα Morosini.

(Τόμ. Β' σελ. 424 κ.έ.) 1423 μὴν Ὀκτώβριος. Ἡμερᾶν Παρασκευῆν καὶ ὦραν 22αν κατέπλευσεν εἰς Βενετίαν ἐν ἐξωπλισμένον τρεχαντήριον τῶν 15 κουπιῶν μετὰ ἕνα ἄνδρα εἰς καθέκουπι καὶ μετὰ πλήρωμα 30 ἀνδρῶν, προερχόμενον ἐξ Εὐβοίας, ὄντος δόγη τοῦ γαληνοτάτου Φραγκίσκου Φόσκαρι, ἀποσταλὲν πρὸς τοῦτο ἐκεῖθεν παρὰ τοῦ ἡμετέρου βαυλοῦ εὐγενοῦς κυρίου Δανιὴλ Λορεδάν, τὸ ὅποιον ἀνεχώρησεν ἐξ Εὐβοίας τὴν πρώτην Ὀκτωβρίου 1423 καὶ ἔφθασεν ἐδῶ ἐντὸς 22 ἡμερῶν, καὶ μετὰ μεγίστην εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν μᾶς ἐκοινοποίησαν διὰ τῶν ἐπιστολῶν των οἱ ἡμέτεροι προβλεπταὶ Sancto Venier καὶ Nicolo Giorgi, ἀμφοτέρω ἱππῶται², ὅτι, μεταβάντες εἰς Εὐβοίαν μετὰ τρεῖς γαλέρας ὑπὸ τὸν εὐγενῆ Moisé Grimani, ἦλθον³ πρῶτον εἰς συνεννόησιν μετὰ ἀπεσταλμένους τοῦ δεσπότη

1. Παρὰ τῆ Μαρκιανῆ Βιβλιοθήκῃ χειρόγραφον ὑπ' ἀριθμὸν 9575.

2. Τοῦ ἁγίου Μάρκου. Ἦτο ἡ μοναδικὴ τιμητικὴ διάκρισις τῶν ἐγκριτωτέρων Ἑνετῶν πολιτῶν.

3. Ἴδου τὸ κείμενον τοῦ κώδικος μεταξὺ τῶν δύο τούτων λέξεων: «che siando stady

Θεσσαλονίκης, υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὅτι μὲ τὴν θέλησιν τοῦ πατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος πάσης τῆς Ἑλλάδος, ἐπονομαζομένης Romania, καὶ μὲ τὴν αὐθόρμητον θέλησιν τούτου καὶ τῶν βαρῶν του, ὡς καὶ ὄλων τῶν προκρίτων τῆς αὐτοκρατορίας, συμφώνως μὲ τὰς προγενεστέρας συνεννοήσεις, αὐτοὶ καὶ οἱ ὑπήκοοι τῶν τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης καὶ ὄλων τῶν ἐξαρτημάτων εἶναι διατεθειμένοι νὰ παραδοθῶν εἰς τὴν ἐνδοξον Αὐθεντιαν τῆς Βενετίας, ἐλεύθεροι καὶ μὲ κάθε ἀφοσίωσιν καὶ πίστιν, τηρουμένων παρ' ἄμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων πάντων τῶν τιμιῶν, συμφερόντων καὶ ἀξιοπρεπῶν ὄρων, τῶν ὁποίων ἐκρατήθη ἔγγραφος σημείωσις, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἐγένετο ὑπόσχεσις καὶ ἐδόθη ὄρκος, ἵνα διατυπωθῶν ὑπὸ συμβολαιογράφου οἱ ὄροι καὶ αἱ συνθήκαι εἰς δημόσιον ἔγγραφον, ἐπικυρωθησόμενον μὲ σφραγίδα κρεμαστήν. Ἐπὶ πλέον ἐδήλωσαν οἱ ἀπεσταλμένοι ὅτι, μὴ δυνάμενοι, νὰ ἀντεπεξέλθουν νικηφόρως εἰς τὴν στενὴν πολιορκίαν τῶν Τούρκων καὶ ὑποφέροντες ἐκ πείνης, μὴ ἔχοντες δὲ τὸ μέσον νὰ προμηθευθῶν τρόφιμα, ἵνα μὴ πέσουν αἰχμάλωτοι καὶ πωληθῶν ὡς τοιοῦτοι ἀνά τὴν Τουρκίαν, προτιμοῦν νὰ παραδοθῶν εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς κραταιᾶς ἐνετικῆς πολιτείας, ῥιπτόμενοι εἰς τὰς ἀγκάλας ταύτης.

Κατόπιν τῶν ἄνω διαμειφθέντων, κατέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης ἐξ ἐξωπλισμένα (bragozzi) καὶ ἄλλα ὀκτώ μικρότερα καὶ τὴν 14ην¹ Σεπτεμβρίου 1423, ἡμέραν τοῦ Σταυροῦ, ἀπεβιάσθησαν θριαμβευτικῶς καὶ ἐν μέσῳ πανηγυρισμῶν² οἱ δύο προβλεπταὶ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνεπέτασαν εἰς τὸ ἐπικαιρότερον σημεῖον ἐν τῇ κεντρικῇ πλατείᾳ τὴν ἐνδοξον σημαίαν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου ὑπὸ τὰς ζωηράς ἐπευφημίας τοῦ πλήθους, τὸ ὅποιον δι' ἡσμάτων ἐξεδήλωσε τὴν χαρὰν του. Ἐψάλη εἶτα δοξολογία καὶ ἀνεπέμφθησαν δεήσεις καὶ εὐχαριστίαι εἰς τὸν ὕψιστον Θεὸν καὶ τὴν εὐλογημένην Θεοτόκον ὑπὲρ κραταιώσεως καὶ ἐνισχύσεως ἐν εἰρήνῃ τῆς Ἑνετικῆς πολιτείας, Ἀμήν. Ἀνυψώθη κατόπιν καὶ ἄλλη σημαία τοῦ ἀγίου Μάρκου ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἔχει ὠραιότατον λιμένα καὶ περίμετρον 6 ἕως 7 μιλίων. Εἶναι ὀλόκληρος περιτετειχισμένη μὲ ὑψηλὰ καὶ ὠραία τεῖχη καὶ ἔχει ὀλόγυρα περὶ τοὺς 60 ἕως 70 πύργους. Ἐπολιορκεῖτο τότε ἀπὸ 5000 Τούρκους, κατεσκηνωμένους ἐξω τῶν τειχῶν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως ἔμειναν νηστικοὶ ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας, δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἐλήφθη ἀπόφασις νὰ σταλοῦν 1500 staja σιταριοῦ, τὸ ὅποιον θὰ διανεμηθῆ εἰς τοὺς πτωχοὺς, τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην, διότι οἱ ἄλλοι ἔχουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν καὶ δύνανται νὰ προμηθευθῶν τρόφιμα. Λέγεται ὅτι εἶχεν ἐξέλθει ἀπὸ τὴν πόλιν λόγῳ ἐνδείας τὸ ἐν τε-

a parlamento per esponimento de messy mandady per lo Dispote fio de misser lo Imperador de Constantinopoli el qual a nome... et de voluntade de pare so imperador de tuto lo imperio de tuta la Grexia clamado per nome Romania e de se sponta voluntade chon i suo barony e tuty i mazor de l'imperio abiando tratado chomo per altre fiade, quely aver conferido e cerchado lor con i sudity suo la citate de Salonichi con le sue pertinencie a darse a la Magnificha Signioria de Veniexia, libera e assolutamente con hogny amor e fedeltade hosservando tuty paty onesty e condocenty e afabely per chadauna de le parte de mantegnir, osservarie cusy per questo modo tolto in nota prometando e zurando fate fose con plubicho istrumento de mani de noder, bolado de bola pendente...».

1. Ὁ κῶδιξ τοῦ Zancaruola ἀναφέρει τὴν 10ην Σεπτεμβρίου. Ὁ δὲ Sanuto εἰς τὴν «Ζωὴν τῶν δογῶν» (Vita dei Dogi) τὴν 19ην τοῦ ἰδίου. Ἄλλ' εἶναι ἀξιοπιστότερος ὁ τοῦ Morosini, καθ' ὅσον ὁ συγγραφεὺς του εἶναι σύγχρονος τῶν γεγονότων, ἅτινα περιγράφει, ἐνῶ περὶ τοῦ κώδικος Zancaruola δὲν ὑπάρχουν ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τοῦ πότε ἐγράφη. Τινὲς φρονοῦν ὅτι ἐγράφη τὸ 1520 ἀπὸ τὸν Gasparo Zancaruolo.

2. «chon grandissima festa e triomfo».

ταρτον του πληθυσμου και οτι εμειναν τωρα 20-25.000 ψυχαι, αλλ' υπαρχουν ελπιδες οτι εντος ολιγου θα επιστρεψουν και οι αλλοι...».

Τί περι των ανω λεγει ο κωδιξ 'Cronaca Veniera'¹

(Φύλ. 112 κ.έ.) «... 'Η πόλις τής Θεσσαλονίκης περιήλθεν εις την κυριαρχίαν τής 'Ενετικής Αϋθεντίας τὸ 1423 τὴν 10ην 'Ιουλίου κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: Ἦλθεν ἕνας πρεσβευτῆς ἐξ ὀνόματος τοῦ Δεσπότη, ὅστις ἐδήλωσεν ὅτι ὁ Δεσπότης ἐκεῖνος προσφέρει καὶ δωρεῖται ἐλευθέρως τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης εἰς τὴν 'Ενετικὴν Αϋθεντίαν μετὰ τὴν θέλησιν καὶ συναίνεσιν ἀπάσης γενικῶς τῆς πόλεως καὶ σύμπαντος τοῦ λαοῦ καὶ ἐγένετο ἡ προσφορὰ αὕτη δεκτὴ ἀπὸ τὴν Γερουσίαν (che siando vegnuto uno ambassadore e alla p.ntia² della Signoria per nome III. Despote qual donava quel loco et dicto Ambassator offeri et donova liberamente la dicta città alla Sig. a³ di Venetia con vuluntà et consentimento de tuta la città universalmente de tutto il popolo, la qual città fu accettata per il Cons. o⁴ de P. gadi⁵ et tolta sotto il suo d. nio)⁶».

Πρὸς παραλαβὴν τῆς πόλεως ἀπεστάλησαν δύο προβλεπταί, ἦτοι οἱ εὐγενεῖς Nicolò Zorzi καὶ Sancto Venier. Καὶ ἐπειδὴ ἦτο μεγάλη ἔλλειψις τροφίμων εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν, ἡ ὁποία ἐπολιορκεῖτο καὶ ἐπεινά, μόλις ἔλαβεν ἡ Αϋθεντία ἐκθεσιν τῶν δύο προβλεπτῶν περὶ τῆς καταστάσεως, ἀπέστειλεν ἀμέσως σιτηρὰ ἄφθονα πρὸς διατροφήν τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἡ πόλις αὕτη ἔχει περίμετρον ἐξ ἑξακτονταίων, εἶναι εἰς καλὴν τοποθεσίαν, περιτετειχισμένη. ἔχει 40 ὥραιότατους πύργους καὶ πληθυσμὸν ἐκ 40.000 ψυχῶν. Μόλις ἔφθασαν τὰ σιτηρὰ, ὅλοι οἱ κάτοικοι ἀνέπεψαν δεήσεις καὶ εὐχαριστίας εἰς κύριον τὸν Θεόν, διότι τοὺς ἠξίωσεν νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς μεγαθύμου ταύτης Αϋθεντίας...».

(Μέρτζιος, Μνημεῖα, 39-44).

Β' ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παραθέτω ἐδῶ καὶ ἄλλα μερικὰ κείμενα ποὺ μαρτυροῦν πὼς οἱ Βενετσιάνοι ἢ ἄλλοι Φράγκοι ἀγόρασαν ἢ ἀγόραζαν, τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ, ἀλλὰ καὶ νωρίτερα, καὶ ἄλλες πολιτεῖες, λιμάνια ἢ νησιά.

1

«τὸ δὲ Ἄργος τοῦτον τὸν χρόνον κατεῖχον <οἱ Ἐνετοί>. ἀπέδοτο δὲ Θεόδωρος ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμὼν, ὡς ἀπέγνω τοῖς Ἑλλησὶ τὴν σωτηρίαν τῷ τε Βυζαντίῳ, πρὸς δὲ καὶ τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς ἤδη ἐστηκότα τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα. τὸ τε Ἄργος ὁμορον ὄν Ναυπλίῳ, πόλει τῶν Ἐνετῶν, ἀπέδοτο οὐ πολλοῦ. καὶ Σπάρτην δὲ τοῖς ἀπὸ Ῥόδου Ναζηραίοις ἐς λόγους ἀφικόμενος ἀπέδοτο πολλοῦ τινός. οἱ μὲν Σπαρτιάται ὡς ἤσθοντο προδεδομένοι ὑπὸ τοῦ σφῶν αὐτῶν ἡγεμόνος, ἀπῆν γὰρ τότε, ἐνάγοντος τοῦ

1. Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη χειρόγραφον Νο 7589.

2. presentia.

3. Signoria.

4. Consejo.

5. Pregadi.

6. dominio.

Σπάρτης ἀρχιερέως κοινή τε συνιόντες σφίσι λόγον ἐδίδοσαν, καὶ συνίσταντο ἀλλήλοις, καὶ συνετίθεντο ὡς οὐδενὶ ἐπιτρέψοντες εἰσελθεῖν ἐς τὴν πόλιν τῶν Ναζηραίων, πᾶν δέ, ὅ τι ἂν δέοι, χαλεπὸν πεισομένους πρὸ τοῦ Ναζηραίοις τοῖς Λατίνων πείθεσθαι. ἐστήσαντο δὲ σφίσι καὶ τὸν γε ἀρχιερέα ἄρχοντα ἐπὶ τούτῳ. καὶ ἐλθόντων τῶν Ναζηραίων προηγορευόντο ἀπαλλάσσεσθαι τὴν ταχίστην· εἰ δὲ μὴ, περιέψεσθαι ὡς πολεμίους, οὗτοι μὲν οὖν ᾤχοντο ἀπαλλασσόμενοι ὡς ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα, ὡς οὐδὲν ἐς τοῦτο σφίσι προεχώρει Θεόδωρος δὲ ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμών, ὡς ἦσθετο τὸ πρᾶγμα, ὡς τοῦναντίον, ἢ ἐβούλετο, περιέστη αὐτῷ, λόγους τε ἐπεμπεν αὐθις παρὰ τοὺς Σπαρτιάτας, ἀποπειρώμενος, εἰ δέξαιντο ἔτι αὐτὸν αὐθις ἐπανιόντα».

(Χαλκοκονδύλης, ἔκδ. Darkó, I, 91, 1-21)

2

«Ὁ δὲ δεσπότης κύρ Θεόδωρος, θεωρῶν τὰ τῶν Ῥωμαίων πράγματα, ὅτι οὕτως κακῶς διέκειντο, καὶ τὴν πόλιν τοσοῦτον καιρὸν ἀποκεκλεισμένην, καὶ στενοχωρούμενοι ὑπὸ λιμοῦ πολλοῦ, ὁμοίως καὶ τὸν τῆς Πελοποννήσου πόλεμον καὶ τὸ κακόν, ὅτι οὐδεὶς τῶν Χριστιανῶν αὐθέντης ἤθελεν αὐτοῖς βοηθῆσαι, καὶ ἀπορηθεὶς ὅλως, περάσας ἐν τῇ Ρόδῳ μετὰ τριήρεως τὴν τῆς Σπάρτης ἀρχὴν ἐπεπωλήκει τῇ ἀδελφότητι τοῦ προφήτου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Στείλαντες οὖν ἡ ἀδελφότης τινὰς τῶν σταυροφόρων ἐν τῇ Σπάρτῃ, ἵνα ἐγκρατεῖς τῆς ἀρχῆς, ὡς κύριοι καὶ δεσπότες, γενήσωνται, ὁ λαὸς ὡς εἶδεν αὐτοὺς καὶ ἠκουσε τὰ γενόμενα, ὥρμησαν μετὰ ξύλων καὶ πετρῶν, ἵνα τοὺς ἀπεσταλμένους σταυροφόρους ἀποκτείνωσιν. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς τοῦ τόπου σταθεὶς καὶ ὁμιλήσας, ἵνα μὴ τοιαύτη ἀταξία γενήσῃται, ἐδυσώπει τὸν λαὸν καὶ πειθόμενοι τοῖς τούτου λόγοις, τοῖς σταυροφόροις τριῶν ἡμερῶν διορίαν ἔδωσαν, ἵνα ἐκ τῶν ὁρίων τῆς Σπάρτης μετὰ εἰρήνης ἀναχωρήσωσιν· εἰ δὲ ἄλλως πράξωσιν, αὐτοὶ ὄψονται. Ἰδόντες οὖν οὗτοι, ὅτι οὐδὲν ἐκατέρωθον, ἀλλὰ μάλλον θόρυβος καὶ σκάνδαλα ἐγίνοντο καὶ τὴν ζωὴν μάλιστα ἐκινδύνευον ἐγερθέντες ἐπανεστρεψαν οἴκαδε. Οἱ δὲ Σπαρτιῶται τὸν πρόεδρον αὐτῶν καὶ δοῦκα ἐψήφισαν εἶναι καὶ πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἤθελον κρίνεσθαι καὶ κυβερνᾶσθαι ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ δεσπότης κύρ Θεόδωρος, ὡς εἶνε τὰς ἐλπίδας ψευσθῆναι, τὰ χρήματα, ἃ ἔλαβεν, ἐκτίνας ὀπισθεν τῇ ἀδελφότητι καὶ εἰς Σπάρτην ἐν τῇ αὐτοῦ ἀρχῇ θέλων ἐλθεῖν, οὐκ ἤθελον δεχθῆναι αὐτὸν ὁ δῆμος, ἀλλὰ μάλιστα καὶ ὕβρεσιν ἐνέπλυνον. Καὶ πολλῶν λόγων γενομένων καὶ σκανδάλων, τέλος ἐμεσίτευσεν ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάλιν ἐδέχθησαν καὶ ἔστερξαν αὐτὸν εἶναι ὡς καὶ τὸ πρότερον. Πλὴν πρὶν τοῦ τὴν κατοχὴν λαβεῖν αὐτόν, συνθήκας μετὰ ὄρκων συνέστησαν, ἵνα μηκέτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐνθυμηθῇ τάδε ποιῆσαι».

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 204, 5-22)

3

«Καὶ οἱ Λιγουρίται, ἥτοι Γενουβῖται, ὁμοίως τὴν τῆς Εὐβοίας νῆσον καὶ ἐτέρων τόπων μοῖραν ἐνέτυχον. Ὑστερον δὲ καὶ αὐτοὶ τοῖς Ἑνετίοις τὴν Εὐβοίαν ἔδωσαν. Ἐπειδὴ καὶ ὁ Βονιφάτιος μαρκίων Μοντεφερράτου ἀξιολόγῳ μοίρα τὴν συμμαχίαν ἦν ἐνεγκάμενος καὶ κυβερνήτης παντὸς τοῦ χερσαίου στρατοῦ ἐγνωρίζετο, ῥῆξ Θεσσαλονίκης παρὰ τοῦ βασιλέως Βαλδουίνου τετίμηται. Καὶ ἡ νῆσος αὐτῇ τῆς Κρήτης μετὰ τῶν ἄλλων ἐν τῇ ἰδίᾳ μοίρᾳ ἐνέτυχε· μετὰ δὲ τινὰ καιρὸν ἐπεπωλήκει αὐτὴν τῇ τῶν Ἑνετῶν γερουσίᾳ· καὶ οὕτως ἄχρι τῆς σήμερον ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐστὶ».

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 246, 5-8)

4

«Καί τῆ δεκάτῃ ἐβδόμῃ Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1430) παρέλαβον οἱ Κατελάνοι τὴν Γλαρέντζαν (δηλαδή τὴ σημερινὴ Κυλλήνη) καί, κρατήσαντές τινι καιρῷ, εἶτα ἐπώλησαν αὐτὴν διὰ χρυσίων νομίων χιλιάδας δύο καὶ δέκα τῷ αὐθέντῃ μου».

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 298, 34-37)

5

«Ἐν ἔτει τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ ἐνσαρκώσεως 1204 (MCCIV). Ἐπὶ Ἰννοκεντίου Γ', Πάπα Ῥώμης.

Ἡμεῖς Βονιφάτιος, Μαρκήσιος Μονφερράτου, δίδομεν οἰκειοθελῶς, παραχωροῦμεν, παραιτοῦμεν κτλ. ἅπαντα τὰ δικαιώματα καὶ τὰς δικαιοδοσίας ἡμῶν καὶ πᾶν ὅ,τι ἤθελεν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς καὶ τοὺς διαδόχους ἡμῶν ἐφ' ἀπάσης τῆς νήσου Κρήτης εἰς τοὺς κ.κ. Μάρκον Σανοῦδον καὶ τὸν ἐκ Βερώνης Ῥαβάνην (de Carceribus), ἀντιπροσώπους ἀμφοτέρους τοῦ τε Γαληνοτάτου Ἑρρίκου Δανδόλου Δόγου τῆς Ἑνετίας καὶ τῆς Κοινότητος αὐτῆς, μετὰ πάντων τῶν ἐξαρτημάτων καὶ τῶν δικαιοδοσιῶν αὐτῆς, ἡ ὅποια ἐπροικοδοτήθη ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου αὐτοκράτορος Ἀλεξίου ἡμετέρου πρὸς μητρὸς πάππου πρὸς τὸν ἡμέτερον ἀείμνηστον πατέρα¹. Ταύτην δὲ τὴν νήσον μεταβιβάζομεν δι' ἀγοραπωλησίας πρὸς τὸν προμνησθέντα Γαληνότατον Δόγην ἐν ὀνόματι τῆς Ἑνετικῆς Κοινότητος ἐπὶ τῷ συμφωνηθέντι τιμήματι μαρκῶν ἀργυρῶν δέκα χιλιάδων, μένομεν δ' ἐκ τῆς ποσότητος ταύτης ὅλως ἰκανοποιημένοι καὶ ἠὺχαριστημένοι. Τοῦτου δ' ἕνεκα διακηρύττομεν τὸν εἰρημένον γαληνότατον δόγην καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ ἐν ὀνόματι τῆς μνησθείσης Κοινότητος πάντη ἐξωφλημένους, οὐδενὸς ἀπολειπομένου εἰς ἡμᾶς πρὸς περαιτέρω ἐξάσκησιν δικαιώματος. Ἐπίσης κηρυττόμεθα ὅλως ἰκανοποιημένοι καὶ εὐχαριστημένοι ἐκ τῶν ἑκατὸν χιλιάδων ὑπερπύρων τὰ ὅποια ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ εἰς τὸν εἰρημένον μαρκήσιον ἤδη τελευτήσαντα ἡμέτερον πατέρα.

Ὅθεν πρὸς βεβαίωσιν συνετάχθη τὸ παρὸν συμβόλαιον πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ μέρους, καλὴν δὲ καὶ εἰρηνικὴν ἐν τῷ μέλλοντι καὶ αἰωνία μνήμη ἀποκατάστασιν αὐτοῦ.

Ἐγένετο κτλ. τῆ 12 Αὐγούστου δι' ὑπέρπυρα ἑκατὸν χιλιάδων»².

(Β. Ψιλιάκης, Ἱστορία τῆς Κρήτης, φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση ἀπὸ τῆν ἔκδοσιν τοῦ 1909, τ. Β', Ἀθήνα-Χανιά, δ.χ., σ. 829-830).

Θεσσαλονίκη

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΑΣ

1. Εἶναι ἄπορον πῶς ἐν τῇ ἀγοραπωλησίᾳ ταύτῃ λέγει ὁ Βονιφάτιος ὅτι ἡ νῆσος ἐπροικοδοτήθη εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, ἐνῶ εἶνε γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας ὅτι ἡ νῆσος ἐδόθη εἰς τὸν Βονιφάτιον κατὰ τὴν γενομένην διανομὴν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων (1204 μ.Χ.).

2. Ὅρα Giuseppe Cappelletti, st. Venez. T. II, 3, 147.

ZUSAMMENFASSUNG

J a n n i s T s a r a s, Saloniki von den Byzantinern zu den Venetianern über (1423-1430).

1947 unterstützt K. D. Mertzius in seinem werke «Monumente der mazedonischen Geschichte», die Meinung, daß 1423 der Bischof Andronikus Palaiologos Saloniki den Venetianern nicht ausverkauft, sondern verschenkt hat. Als erster aber drückte dieselbe Meinung Camillo Manfroni in seinem Werke «La Marina veneziana alla difesa di Salonicco (1423-1430)» aus, ohne daß er von jemandem erwähnt wird. Aber es ist nicht zu erklären, warum alle zeitgenössischen Byzantinologen, welche über das endgültige Schicksaal von Saloniki gesprochen haben, die These von Mertzius annehmen, ohne Manfroni zu erwähnen.

Der Autor dieser Studie entwickelt einen kleinen Kommentar aus seiner Ausgabe, um 1958, über «die Erzählung von Johannes Anagnostes über die letzte Eroberung von Saloniki um 1423», wobei er der Meinung ist, daß Bischof Andronikus Saloniki den Venetianern nicht verschenkt, sondern ausverkauft hat. Über dieses Problem studiert er jetzt alle betreffenden historischen Quellen, byzantinische bzw. venezianische.

Diese Quellen bestätigen die Wahrnehmung von Franzis, daß Andronikus Saloniki den Venetianern ausverkauft hat. Aber diese Wahrnehmung gibt als erster Chalkokondylis an, der zeitgenössisch zu dieser historischen Tatsache ist und als Botschafter des Despotentum von Mystra, sollte er konkrete und verantwortungsvolle Nachrichten haben. Nur dass Franzis hinzufügt, daß das Geld, welches Andronikus aus diesem Geschäft kassiert hat, in einer Höhe von 50 goldenen Dukaten gewesen ist.

Diese Wahrnehmung wird von einer Resolution des venetianischen Senats bestätigt, welche am 27. Juli 1423 verabschiedet worden ist. Dadurch werden die Preveduren, denen Saloniki abgegeben worden wäre, mit dem Recht verpflichtet, wenn es notwendig wäre, Andronikus 20 bis 40 Tausend Aspra pro Jahr von dem überflus der Einnahmen Salonikis als Rente zu versprechen.

Diese These basiert noch der Autor auf eine Reihe von mittelbaren Argumenten, die er aus venetianischen Quellen herleitet.